

www.mruni.eu

VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS ĮGYVENDINIMAS SOCIALIZACIJOS CENTRUOSE: SOCIOEDUKACINIS ASPEKTAS

Valdonė Indrašienė
Odetą Merfeldaitė
Jolanta Pivorienė
Rita Raudeliūnaitė

MYKOLO ROMERIO
UNIVERSITETAS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Valdonė INDRAŠIENĖ, Odeta MERFELDAITĖ,
Jolanta PIVORIENĖ, Rita RAUDELIŪNAITĖ

VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS
ĮGYVENDINIMAS SOCIALIZACIJOS
CENTRUOSE: SOCIOEDUKACINIS
ASPEKTAS

Monografija

Vilnius 2011

UDK 364-053.3(474.5)
Va86

Mokslo monografijos rengimas ir leidyba finansuojama Lietuvos mokslo tarybos lėšomis (Mokslininkų grupių projektas „Vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimo patirtis: socioeducacinis aspektas“ sutarties Nr. MIP-10350).

Recenzavo:

prof. dr. Loreta Žadeikaitė, Lietuvos edukologijos universitetas
doc. dr. Ilona Klanienė, Klaipėdos universitetas
doc. dr. Romas Prakapas, Mykolo Romerio universitetas
doc. dr. Rokas Uscila, Mykolo Romerio universitetas

Autorių indėlis:

prof. dr. Valdonė Indrašienė – 2,40 autorinių lankų
doc. dr. Odeta Merfeldaitė – 2,40 autorinių lankų
doc. dr. Jolanta Pivorienė – 2,40 autorinių lankų
doc. dr. Rita Raudeliūnaitė – 2,40 autorinių lankų

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Socialinio darbo katedros 2011 m. lapkričio 24 d. posėdyje (protokolo Nr. 1SDK-3) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto tarybos 2011 m. lapkričio 29 d. posėdyje (nutarimo Nr. 2SP-5) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisijos 2011 m. gruodžio 2 d. posėdyje (protokolas Nr. 2011-12-02 Nr. 2L-22) pritarta leidybai.

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

ISBN 978-9955-19-383-8

© Mykolo Romerio universitetas, 2011
© Valdonė Indrašienė, 2011
© Odeta Merfeldaitė, 2011
© Jolanta Pivorienė, 2011
© Rita Raudeliūnaitė, 2011

TURINYS

ĮVADAS	5
I. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMAS ELGESYS:	
PRIEŽASTYS IR RAIŠKA	11
1.1 Nusikalstamą elgesį aiškinančios teorijos.....	11
1.2 Nepilnamečių nusikalstamumo tendencijos	24
1.3 Veiksniai, turintys įtakos nepilnamečių nusikalstamam elgesiui.....	28
II. NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOS ĮGYVENDINIMAS	42
2.1. Užsienio šalių patirtis, įgyvendinant nepilnamečių justiciją	42
2.2 Patirtis Lietuvoje: bausmės ir auklėjimo poveikio aspektu	55
2.2.1 Nepilnamečių teisinė padėtis iki Lietuvos nepriklausomybės ..55	
2.2.2 Nepilnamečių justicijos įgyvendinimas nepriklausomoje Lietuvoje.....	60
III. VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS PRIEMONIŲ TAIKYMAS	69
3.1 Tyrimo metodologija.....	69
3.2 Vaiko minimalios priežiūros įgyvendinimas savivaldos ir instituciniu lygmenimis	76
3.3 Vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimas socializacijos centruose...85	
3.2.1 Socialinė pedagoginė pagalba vaikui.....	85
3.3.2 Pagalbos vaiko šeimai organizavimas.....	99
3.3.3 Neformalusis ugdymas kaip pagalba vaikui	112
3.3.4 Bendruomenės vaidmens vertinimas	127
3.4 Institucinio ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo, įgyvendinant vidutinės priežiūros priemones, vertinimas	137
IŠVADOS	147
REKOMENDACIJOS	151
SUMMARY	153
LITERATŪRA	165

ĮVADAS

Visuomenei priimtinių normų neatitinkantis vaikų elgesys – viena iš aktualiausių šiuolaikinės šeimos, mokyklos, kiekvieno visuomenės nario problemų. Nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendro nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir kartu ateities prognozės modelis. Nepilnamečių justicijos programoje 2009–2013 m. pažymima, kad nepilnamečių daromi teisės pažeidimai – tai tolesnio suaugusių asmenų nusikalstamumo pradžia. Tyrimai rodo, kad kuo anksčiau bus užkirstas kelias nepilnamečių nusikaltimams, tuo didesnė bus galimybė sumažinti nusikalstamumą ateityje (Dapšys 1993).

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje siekta humanizuoti nepilnamečiams teisės pažeidėjams taikomas poveikio priemones ir sukurti pagarba žmogaus teisėms grindžiamą sistemą, sudarančią galimybę nepilnamečiams teisės pažeidėjams reabilituotis ir resocializuotis. 2008 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (Žin., 2007-07-19, Nr. XI-1238; Žin., 2010-12-14, Nr. XI-1232) įteisino minimalios ir vidutinės priežiūros skyrimo tvarką vaikui, turinčiam elgesio problemų ir linkusiam nusikalsti.

Jaunimo nusikalstamumą Lietuvos mokslininkai tyrinėjo įvairiais aspektais: socioedukaciniu – V. Indrašienė (2004, 2010, 2011), G. Kviešienė (2007), R. Prakapas (2007), I. Leliūgienė (2002), V. Targamadžė, V. Rimkevičienė, L. Rupšienė (2000), G. Merkys (2003), G. Liaudanskienė (2007); psichologiniu – A. Dapšys (1998), A. Juodraitis (2003), G. Valickas (2002), R. Žukauskienė (2006), S. Gečėnienė (2004); sociologiniu – G. Babachinaitė, E. Vileikienė (2006) ir kt.

Analizuotas minimalios priežiūros priemonių taikymas mokyklos ir savivaldybės lygmeniu (Indrašienė, Merfeldaitė 2010), paauglių, įvykdžiusių nusikaltimus ir atliekančių alternatyvią laisvės atėmimui bausmę, požiūris į pataisos inspekcijos pareigūnų jiems teikiamą pagalbą (Žukauskienė, Viršilas 2011).

Vis dėlto tyrimų, susijusių su vidutinės priežiūros įgyvendinimu per pastarąjį dešimtmetį, buvo atlikta palyginti nedaug. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu Teisės institutas analizavo nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų teisinę norminę bazę (2002), Šiaulių

universitetas atliko tyrimą „Nepilnamečių vidutinės priežiūros įstaigų veiklos edukacinė ir psichosocialinė analizė“ (2002) ir pateikė ekspertines išvadas, kokiais konkrečiais vadybiniais sprendimais ir veiksmais skatinti žmogiškųjų išteklių valdymo pokyčius. Nepilnamečių justicijos personalo, tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemas atskleidė E. Vileikienė (2007). Nacionalinė mokyklų vertinimo agentūra (2010) atliko socializacijos centrų veiklos kokybės išorės vertinimą – buvo analizuojama mokyklos kultūra, ugdymas ir mokymasis, pasiekimai, pagalba mokiniui, mokinių strateginis valdymas. Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, padėties, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusizengti, ryšius pateikė VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ (2010).

Kiek didesnę dėmesį tyrėjai skiria nusikalsti linkusių nepilnamečių resocializacijos problemų analizei. Analizuotas nepilnamečių vidutinę priežiūrą vykdančių institucijų pedagogų požiūris į linkusių nusikalsti ar pažeisti socialines normas nepilnamečių resocializacijos situaciją bei galimybes (Alifanovienė, Šapelytė 2009), laisvės atėmimo bausmę pataisos namuose atliekančių nepilnamečių požiūris į resocializaciją ir jiems teikiamą pagalbą (Lengvinas, Grosas 2009). Aiškintasi, kaip organizuojamas ugdymo procesas pataisos namuose (Lengvinas 2010), tyrinėtos nepilnamečių resocializacijos problemos, taikant vidutinės priežiūros priemones (Lengvinas 2009; Vitkauskas 2010).

Tai suponuoja socializacijos centrų tyrimų mokslinį reikšmingumą ir praktinį taikomumą. Moksliniais duomenimis grįsti pokyčiai, socioedukacinės pagalbos vaikui teikimo socializacijos centruose vertinimas ir moksliskai pagrįstų rekomendacijų, siekiant teigiamų pokyčių, projektavimas prisidėtų prie veiksmingos minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos kūrimo.

Monografijos tikslas – teoriškai ir empiriškai pagrįsti vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimo socializacijos centruose patirtį socioedukaciniu aspektu.

Uždaviniai:

- Apžvelgti nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastis ir jų raiškos tendencijas;
- Išanalizuoti nepilnamečių justicijos įgyvendinimo patirtį Lietuvoje ir Europoje;

- Ištirti vaiko minimalios priežiūros įgyvendinimo ypatumus instituciniu ir savivaldos lygmeniu;
- Nustatyti socioeducacinę pagalbą teikiančių specialistų požiūrį į taikomų vidutinės priežiūros priemonių efektyvumą ir pagalbos vaikui bei šeimai kokybę;
- Ištirti vaikų socializacijos centro ugdytinių požiūrį į pagalbą vaikui ir jo šeimai;
- Aptarti socializacijos centrų patirtį, organizuojant institucinį ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, empirinių tyrimų metaanalizė, interviu ir apklausa.

Monografijoje remiamasi:

- socialinių tinklų kūrimo koncepcija (Wijk, Van Den Bosch, Volberda 2003; Darling-Hammond, McLaughlin 1995), iškeliančia socialinių tinklų svarbą kiekvienam ugdymosi proceso dalyviui;
- grupių ir organizacijos struktūros bei dinamikos koncepcija (Berne 1977), akcentuojančia interakciją ir transakciją kaip esminius procesus, lemiančius grupės veiklos bei organizacijos plėtojimosi kryptingumą;
- sisteminiu požiūriu, kad mokykla, klasė (kaip organizacija ir visuomenė) gali augti ir vystytis tik sąveikaudamos su aplinka, priklausydamos viena nuo kitos ir atsižvelgdamos viena į kitą (Payne 2000);
- antropocentrinės filosofijos požiūriu, kad mokinys yra laisva, racionali ir atsakinga asmenybė, o ugdymas sudaro palankias sąlygas tolesnei moksleivio saviugdai ir mokymuisi;
- bendruomenės plėtros modeliu, skirtu bendruomenės galimybių plėtojimui ir integracijai, kai problemos sprendžiamos kartu su bendruomene ir procese orientuojamasi į tyrimus, projektus (Cox, Erlick, Rothman, Tropman 1987);
- ekologiniu modeliu, skatinančiu grupių funkcionavimą, organizacinių struktūrų, socialinio tinklo bei fizinės aplinkos kūrimą (Germain, Gitteman 1980; Berns 2009).

Tyrimas pagrįstas tarpdalykiniu požiūriu ir atliktas remiantis socioeducacinio tyrimo tradicijomis: apibrėžtas tyrimo objektas, tikslas, nurodyti uždaviniai. Taikytas trianguliacijos principas: tyrimas atliktas deri-

nant kokybinio ir kiekybinio tyrimų metodologiją ir pasitelkiant įvairius tyrimo dalyvius.

Monografiją sudaro trys dalys, išvados ir literatūros sąrašas: I dalis – Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: priežastys ir raiška; II dalis – Nepilnamečių justicijos įgyvendinimas; III dalis – Vaiko vidutinės priežiūros priemonių taikymas.

Pirmojoje monografijos dalyje „Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: priežastys ir raiška“ aptariamos nepilnamečių nusikalstamą elgesį aiškinančios teorijos. Pažymėtina, kad nusikalstamo elgesio priežasčių teorijos yra nulemtos skirtingo požiūrio į nusikalstamumo prigimtį: nusikalstamo elgesio priežastys siejamos su socialine žmogaus aplinka, psichofizinėms žmogaus savybėms ir pan. Mėginimas kurti integruotas teorijas rodo, kad nusikalstamo elgesio pažinimas dar nėra baigtas.

Daug dėmesio pirmojoje dalyje skiriama nepilnamečių nusikalstamų veikų tendencijoms. Nors pastarųjų metų statistiniai duomenys rodo iš-tirtų nusikalstamų veikų, kurias padarė nepilnamečiai, mažėjimo polinkį, pažymėtina, kad tam įtakos gali turėti vaikų skaičiaus Lietuvoje mažėjimas, taip pat vykdomos prevencinės programos, subalansuotas bausmių ir auklėjamųjų priemonių nusikaltusiems nepilnamečiams taikymas.

Analizuodami rizikos faktorius, lemiančius nepilnamečių nusikalstamas veikas, daug dėmesio tyrėjai skiria šeimos, mokyklos, bendraamžių ir žiniasklaidos institucijoms. Nustatyta, kad menki tėvystės įgūdžiai, alkoholio, narkotikų vartojimas šeimoje, tėvų konfliktai, vaikų nepriežiūra, silpni tėvų ir vaikų tarpusavio ryšiai, smurtas šeimoje, tėvų nusikalstamumas, auklėjimo klaidos – realios vaiko asmenybės socializacijos kliūtys, ypač jeigu tokių auklėjimo šeimoje trūkumų nekompensuoja kitos socialinės institucijos. Todėl svarbu tinkamą aplinką sudaryti mokykloje, galinčioje kryptingai veikti vaiko socialinę raidą. Desocializacijai, nusi-teikimui prieš mokyklą, nusikalstamam elgesiui įtakos gali turėti vaiko žemas pažangumas mokykloje, jo atstūmimas, pašalinimas iš mokymosi įstaigos, neįtraukimas į mokyklos gyvenimą, neigiami tarpusavio santykiai tarp mokinių ir mokytojų ir tarp pačių mokinių, įsitraukimas į bendraamžių grupes, kuriose vyrauja antisociali, nusikalstama veikla. Tai stiprina antisocialias pažiūras ir formuoja antisocialų elgesį. Kita vertus, grupė gali ir nebūti tiesiogiai orientuota į nusikalstamą elgesį, tačiau jos nariai gali nusikalsti, neturėdami pozityvaus užsiėmimo. Tad nepakan-

kamas laisvalaikio organizavimas, neužimtumas gali paskatinti nepilnamečius įsitraukti į nusikalstamą veiklą. Pažymėtina, kad jaunimo nuostatoms bei elgesiu poveikį daro žiniasklaida, ypač televizija ir internetas, kompiuteriniai žaidimai. Vaikai mokosi remdamiesi ne tik realiais (šeimos narių, bendraamžių), bet ir žiniasklaidos pateikiamais pavyzdžiais. Be to, jauni žmonės yra patiklesni, lengviau paveikiami, nes dar neturi tvirtos vertybių sistemos.

Antrojoje dalyje „Nepilnamečių justicijos įgyvendinimas“ aptariama užsienio šalių ir Lietuvos patirtis, įgyvendinant nepilnamečių justiciją.

Analizuojant Europos šalių patirtį nepilnamečių justicijos srityje išskiriamos dvi kryptys: anglosaksiška ir kontinentinė (europinė). Anglosaksiškai kryptčiai priskiriama tokių šalių kaip Anglija ir Velsas, Nyderlandai ir Šiaurės Airija patirtis. Ji iš esmės yra orientuota į justiciją su būdingu baudžiamuoju, kartais represiniu požiūriu. Kontinentinei tradicijai priskiriama tokių valstybių kaip Prancūzija, Belgija, Austrija, Vokietija, Skandinavijos šalys patirtis. Jose investuojama į multikompleksinę pagalbą. Nustatyta, kad visose šalyse didelis dėmesys skiriamas socialinių įgūdžių lavinimui, bendradarbiavimui su tėvais, paskirtų ugdymosi metodų taikymui, mediacijos procesui, pastarasis Lietuvoje dar tik pradedamas taikyti. Tad uždara institucija – priemonė vaikams, kuriems reikalinga griežtesnė kontrolė, saugumas. Tačiau tai nėra laisvės atėmimo institucija. Juolab kad vaikus kuo skubiau siekiama perkelti į pusiau uždaras institucijas.

Lietuvos teisinėje sistemoje nepilnamečių teisinei padėčiai reglamentuoti visais laikais buvo skiriama nemažai dėmesio. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2010) įtvirtinta nuostata, kad vaikų socializacijos centras skirtas vaiko tinkamam ugdymui, jam teikiamai kvalifikuotai švietimo pagalbai ir kitoms paslaugoms, kurios padėtų siekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių ir ugdytų jo vertybines nuostatas bei socialinius įgūdžius, užtikrinti, sudaromos sąlygos seniems specialiesiems vaikų globos namams reorganizuoti bei naujiems steigti.

Trečiojoje dalyje pateikiami empirinio tyrimo „Vaiko vidutinės priežiūros priemonių taikymas“ rezultatai. Siekdami įvertinti vidutinės priežiūros priemonių taikymą kaip pagalbą elgesio problemų turinčiam vaikui, tyrėjai laikosi nuostatos, kad tokia pagalba turi būti vertinama kaip vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistema. Tuo tikslu tirtas ne tik vidutinės, bet ir minimalios priežiūros priemonių taikymas.

Monografijoje, remiantis empiriniais tyrimais, siekiama nustatyti, kokias funkcijas, instituciniu lygmeniu įgyvendinant vaiko minimalios priežiūros priemones, vykdo mokyklos vaiko gerovės komisija, kokias – savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisija.

Skyriuje analizuojama, kokią pagalbą, paskyrus vidutinę priežiūros priemonę, gauna šeima. Pažymėtina, kad dažnai pagalba, prieš vaikui patenkant į vaikų socializacijos centrą ir / ar jam iš jo išėjus, nėra pakankama, labai retais atvejais kalbama apie pagalbą ir vaikui, ir šeimai, kai vaikas yra centre. Pagalba vaikui ir šeimai teikiama atskirai.

Šioje dalyje analizuojama mokinių adaptacija vaikų socializacijos centre. Ji dažnai būna sudėtinga dėl išankstinių neigiamų nuostatų centro atžvilgiu, namų ilgesio, bendravimo su kitais vaikais problemų. Skyriuje aptariamas vaikų socializacijos centruose vykdomas neformalusis ugdymas. Kaip vaikų socializacijos centrų stiprybė išskirtinas profesinis orientavimas.

Siekiant užtikrinti vaiko vidutinės priežiūros priemonės efektyvumą ir sėkmingą vaiko socialinę reintegraciją, svarbu, kad visos institucijos, atsakingos už priemonės įgyvendinimą, aktyviai bendradarbiautų. Todėl šioje dalyje akcentuojamas tarpinstitucinių tinklų kūrimas, bendradarbiavimo tarp šeimos ir socializacijos centro ryšių stiprinimas.

Monografijos autorės dėkoja Lietuvos mokslo tarybai, skyrusiai lėšų tyrimui atlikti ir monografijai parengti, socializacijos centrų administracijai, darbuotojams ir vaikams, dalyvavusiems tyrime.

I. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMAS ELGESYS: PRIEŽASTYS IR RAIŠKA

1.1 NUSIKALSTAMĄ ELGESĮ AIŠKINANČIOS TEORIJOS

Efektyvių prevencinių programų kurti ir įgyvendinti negalima nenustačius nusikalstamo elgesio priežasčių. Siekiant paaiškinti jaunimo nusikalstamo elgesio priežastis, yra kuriamos mokslinės teorijos ir praktiniai priežastingumo modeliai. Įvairūs autoriai ar mokyklos pasirenka skirtingą teorijų skirstymo atskaitos tašką, pvz., biologinės, psichologinės ar sociologinės teorijos; teorijos, orientuotos į nusikalstamumo priežastis ar tapimo nusikaltėliu procesą; teorijos, aiškinančios nusikalstamą elgesį, ar teorijos, kuriomis grindžiami prevenciniai ir intervenciniai modeliai. Siekiant aptarti nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastis, svarbu pagnagrinėti socialines teorijas, aiškinančias nusikalstamumą plačiąja prasme, ir akcentuoti jų praktinį pritaikomumą.

Ankstyvosios teorijos. Pirmiesiems bandymams paaiškinti nusikalstamą elgesį trūko moksliskumo. Nusikaltimas dažnai buvo ne tik teisės, bet ir religijos persekiojimo objektas, tapatinamas su nuodėme. Nusikaltimas laikytas blogio jėgų pasireiškimu, jų tarnu ir įrankiu šių jėgų rankose. Viena iš tokių teorijų *demonologija* teigė, kad nusikaltęs asmuo yra apsėstas demono. Teorijos šalininkai tvirtino, kad netinkamo elgesio priežastys nepriklauso nuo žmogaus valios, todėl, siekiant užkirsti kelią nusikalstamumui, naudojamos atitinkamos technikos: kaukolės pragrėžimas, kad demonas galėtų palikti žmogų, blogosios dvasios išvarymas per egzorcizmo seansus ir pan. Pasak mokslininkų (Cox et. al. 2011), šiuo metu piktosios dvasios poveikio žmogaus elgesiui teorija nėra populiari, tačiau demonologijos požiūris padeda suprasti ritualinius nusikalstamus veiksmus ar bausmes subkultūroje. Todėl demonologijos teorijos atgarsių galima rasti ir šiuolaikinėse deviacijų teorijose, akcentuojančiose moralines, religines priežastis ar netinkamo elgesio kontrolę ir pritariančiose nuostatai, kad elgesio priežastys nepriklauso nuo asmens, todėl turi būti kontroliuojamos tik iš išorės.

XVIII–XIX a. teorijos buvo grupuojamos pagal požiūrį, ar asmuo pats pasirenka nusikalstamą elgesį, ar elgesiui įtaką daro nuo asmens ne-

priklausantys veiksniai. Remiantis šiuo kriterijumi, išskiriamos *klasikinė* (XVIII a. antra pusė) ir *pozityvistinė* (XIX a. antra pusė) teorijos.

Klasikinė teorija dažnai vadinama laisvos valios požiūriu ir remiasi C. Beccarios ir J. Benthamo darbais (Cox et al. 2011). Ši teorija teigia, kad žmogaus elgesys yra racionalus ir priklauso nuo asmens laisvos valios, vadinasi, žmogus pats pasirenka, nusikalsti ar ne (Cliff 2010). Pažymima, kad, prieš darydamas nusikaltimą, asmuo įvertina, ar tokio elgesio pasekmės bus malonios, ar skausmingos. Teorijos atstovai nurodo, jog, norint užkirti kelią nusikaltimams, bausmė turi būti daug didesnė nei nusikaltimas, kad jos baimė sustabdytų nuo nusikalstamų veiksmų (Cox et al. 2011).

Neoklasikinis požiūris sušvelnino klasikinės teorijos teiginius ir išskyrė specifinę nusikaltėlių kategoriją – psichiškai nesveikus žmones ir jaunuolius, kuriems bausmės turėtų būti švelnesnės, nes jie negali sprendimų priimti taip racionaliai kaip sveikieji ar suaugusieji (Cox et al. 2011). Tyrėjai pabrėžia, kad klasikinės mokyklos prielaidos – bausmė atbaido nuo nusikaltimo, bausmė turi atitikti padarytą nusikaltimą, ligoniai ir vaikai turi būti baudžiami skirtingai nei kiti – turėjo reikšmės XX a. susiformavusioms racionalaus pasirinkimo (rational-choice), atgrasinimo (deterrence) ar rutininių veiklų (routine-activities) teorijoms.

Pozityvizmo mokykla siejama su C. Lambroso vardu. Jis laikomas moderniosios kriminologijos pradininku (Cox et al. 2011). Pozityvistų teigimu, jaunuolių elgesys priklauso nuo įvairių vidinių ir išorinių veiksnių. Todėl asmuo nesirenka tarp teisingo ar neteisingo, gero ar blogo elgesio. Šis elgesys yra nulemtas biologinių, psichologinių ir / ar socialinių veiksnių, kurie pranoksta žmogaus kontrolės ribas. Klasikinė mokykla akcentuoja asmens laisvą valią, o pozityvistai koncentruojasi į elgesiui įtaką darančius biopsichosocialinius veiksnius (Cliff 2010).

XX a. įsivyrąja naujos nusikalstamumo sampratos, kuriamos integruotos teorijos, apimančios įvairius anksčiau dominavusių teorijų derinius. Nusikalstamą elgseną aiškinančias teorijas pradėta skirstyti į *biologines*, *psichologines* ir *sociologines*.

Biologinės (antropologinės) teorijos – konkrečios, paprastos, nusakančios priežasties ir pasekmės ryšį. Jos yra populiareesnės Europoje nei JAV (Cliff 2010). Biologinės teorijos atstovai teigia, kad nusikalstamas elgesys yra iš anksto nulemtas ir sietinas su įgimtais biocheminiais ir genetiniais veiksniais. Ankstyvosios biologinės teorijos remiasi prielaida, kad

nusikalstamos elgesys yra įgimtas, kiekvienas žmogus gimsta potencialus nusikaltėlis. Pabrėžiama, kad nusikaltimas yra natūralus ir neišvengiamas reiškinys, o nusikaltėlių auklėti beprasmiška, todėl jis turi būti izoliuotas arba sunaikintas. Vėlesnės teorijos akcentavo, kad nusikaltėliai skiriasi nuo kitų tam tikrais fiziologiniais dalykais (Cox et al. 2011). Apsigimusio nusikaltėlio bruožai pasireiškia ne tik elgesiu, bet ir kūno ypatybėmis, būtent: kaukolės forma, rankų ilgiu, gausiu plaukuotumu ir t. t. Teorijos šalininkai teigia, kad biologiniams procesams įtakos gali turėti genetika arba tai, kaip asmuo maitinasi (Cliff 2010). Mokslininkas išskiria keturis biologinių teorijų tipus:

- nepilnavertiškumo teorijos (inferiority), teigiančios, kad nusikaltėliai yra fiziškai prastesni nei kiti asmenys;
- skirtumų ir defektų (the different and defective) teorijos, teigiančios, kad nusikaltėliai yra kitokie nei visi;
- kūno tipo (Sheldon, Glueck and Glueck) teorijos, teigiančios, kad nuo asmens kūno tipo priklauso, ar jis bus linkęs nusikalsti;
- mitybos ir vitaminų teorija, teigianti, kad nuo nuolat vartojamo tam tikro maisto priklauso nusikalstamos elgesys (Cliff 2010).

S. M. Cox et al. (2011) dar išskiria XYY chromosomų teoriją. Ji yra susijusi su genetiniu paveldimumu. Paveldimumo pagrindas – chromosoma, elementas – genas, vadinasi, nusikalstamumo pagrindas – ligos, susijusios su genų pakitimų sukeltais negalavimais. Autorius taip pat akcentuoja biosocialinės kriminologijos reikšmę ir teigia, kad elgesys yra fizinės aplinkos ir fizinio organizmo sąveikos produktas.

Psichologinės teorijos susiformavo iš psichiatrijos ir psichologijos XX a. pradžioje ir dėmesį kreipė į sąlygojimo procesus (conditioning processes). Šių teorijų šalininkai pirmiausia rėmėsi S. Freudo teorija, kad agresija ir smurtas kyla iš instinktų: smurtas kyla iš malonumo slopinimo, todėl mirties troškimas (death wish) yra nuolatinis agresyvių impulsų šaltinis, vedantis prie mirties (Cliff 2010).

Psichologines teorijas analizavęs R. Clifas (2010) išskiria psichoanalitines ir asmenybės teorijas, sociopatiją ir psichopatiją, mąstymo tipų bei biheviorizmo teorijas. Kitas tyrėjas R. Alexanderis (2000) labiau akcentuoja praktinį teorijų pritaikomumą ir psichologines teorijas sieja su terapijomis: biheviorizmas ir elgesio modifikacija, kognityvinė elgesio teorija ir terapija, psichoanalitinė teorija ir terapija. Iš lietuvių autorių

išsamiausiai psichologines asocialaus elgesio teorijas analizavo R. Žu-kauskienė (2006). Ji išskyrė į individą orientuotas ir integruotas teorijas, išmokymo teorijas, frustracinės agresijos teoriją bei analizavo fiziologinį sužadinimą ir agresiją.

Psichoanalitinės ir asmenybės teorijos aiškina nusikalstamumo priežastis kaip kylančias iš individo vidaus. Šios priežastys nėra įgimtos ar biologiškai nulemtos, jos yra disfunkcinio, netinkamo emocinio prisitaikymo rezultatas ar deviantiniai asmenybės bruožai, suformuoti ankstyvoje vaikystėje ir socializacijos procese (Cliff 2010). Psichoanalitinės teorijos atstovų teigimu, negatyvūs ankstyvos vaikystės išgyvenimai užkerta kelią tinkamam ego ir superego vystymuisi ir kartu sustiprina momentinį id pasitenkinimo jausmą, pvz., įvykdžius vagystę. Ši teorija, aiškindama nusikalstamo elgesio priežastis, remiasi psichodinaminiais procesais, dėl kurių vaikystėje patirta skriauda (seksualinė prievarta, nuolatinis smurtas) transformuojasi į priešiškus jausmus kitiems žmonėms.

Socialinio išmokymo teorijų šalininkai teigia, kad antisocialaus elgesio, kaip ir bet kokio kito, gyvenime yra išmokstama. Konkretus elgesys siejamas su asmeniui žinomų elgesio variantų, kurie susiformuoja ne tik iš asmeninės patirties, bet ir išmokstami iš aplinkos, pasirinkimu. Šių teorijų atstovai analizuoja, kaip individai priima visuomenės taisykles, įstatymus, papročius ir jiems paklūsta (Cliff 2010). Kai namie ir bendruomenėje dominuoja pozityvaus elgesio modeliai, jaunuoliai išmoksta teigiamų tikslo siekimų būdų. Jei aplinkoje dominuoja, pvz., smurtinis elgesys, jaunuoliai įsisąmonina, kad smurtas yra tinkamas kovos su frustracija metodas.

Sociopatija ir psichopatija. Ši teorijų grupė teigia, kad nusikalstamas elgesys yra sociopatinės, psichopatinės ar antisocialios asmenybės rezultatas. Kai kurie tyrėjai tai sieja su proto negalia. Dalis tyrėjų sutinka, kad psichopatija ir nusikalstamumas nėra tapatūs dalykai, nes dalis psichopatų nedaro nusikaltimų (Cliff 2010). Pasak R. Cliffo, išskiriamos trys psichopatijos priežastis aiškinančios mokyklos. Pirmoji teigia, kad psichopatija yra biologiškai, fiziškai ir / ar genetiškai pagrįsta, antroji, kad tai – asmens emocinio vystymosi, kuris buvo sutrikdytas blogų tėvų ir vaikų santykių vaikystėje, padarinys, trečioji aiškina, kad asmenybės sutrikimai yra nulemti socialinės aplinkos (skurdas, rasizmas, menkas išsilavinimas ir pan.).

Mąstymo tipų (thinking pattern) teorija orientuota į nusikaltėlių kognityvinių procesų tyrimus. Šios teorijos šalininkai teigia, kad nusikalsti linkę jaunuoliai mąsto kitaip nei kiti, ir analizuoja jų intelektą, logiką, protinius (mental) procesus, racionalumą, kalbos vartojimą. Nusikaltėlių mąstymui (mind) įtakos turi jų kognityviniai procesai, jie ir lemia elgesį. Būdas, kaip jaunuoliai mąsto ir kalba su savimi mintyse, formuoja jų elgesį. Žymiausi šios teorijos atstovai yra S. Yochelsonas ir S. Samenowas (Cliff 2010).

Biheviorizmo teorija remiasi B. F. Skinnerio darbais. Jis tyrė ryšį tarp stimulo ir atsakymo bei iš to kylantį mokymosi procesą. B. F. Skinneris teigė, kad žmogaus elgesys yra išmoktas atsakymas į konkretų stimulą (Cox et al. 2011).

Sociologinės teorijos akcentuoja ne asmeninį, o kolektyvinį individų ar grupių elgesį ir nusikalstamumą traktuoja kaip socializacijos metu išmoktą elgesį (Cliff 2010). Sociologai į jaunimo nusikalstamumą žvelgia plačiau – tai bet koks visuomenės elgesio normų neatitinkantis elgesys nuo mažiausių nusižengimų iki rimtų kriminalinių veiklų. Siekdami paaiškinti jaunimo nusikalstamumą, jie analizuoja šeimos, draugų, aplinkos ir kitų kintamųjų, kurie visi kartu ir kiekvienas atskirai formuoja jaunų žmonių socialinę aplinką ir elgesį, reikšmę (Cliff 2010). Anot P. L. Bergerio (1995), galimi du požiūriai: akcentuojamas žmogus visuomenėje, t. y., kokią įtaką elgesiui daro visuomenė (socialinės kontrolės, konflikto teorijos), ir visuomenė žmogui, t. y., kaip asmuo priima visuomenę (šiąme poskyryje nepristatomos klasikinės vaidmenų ar referentinių grupių teorijos).

Anomijos ir įtampos (strain) teorija pagrįsta spaudimo, arba įtampos, kuri egzistuoja tarp lūkesčių ir galimybių, aiškinimu. Vertybės visuotinai priimtinos, jų socialinis programavimas viešas, tačiau galimybės jas pasiekti yra labai ribotos, todėl asmens troškimas pasiekti visuomenėje vertinamas gėrybes ir negalėjimas to padaryti legaliai sukelia įtampą. Siekdamas sumažinti šią įtampą ir pasiekti gėrybes, asmuo pasirenka teisei priešingas veikas.

Šios teorijos pradininku laikomas E. Durkheimas. Tyrinėdamas socialinės struktūros įtaką socialiniams nukrypimams, jis nesutiko su iki tol paplitusia nuomone, kad nusikalstamumą lemia tokie išoriniai veiksniai kaip ekonominės sąlygos, populiacijos tankumas, klimatas ar ekologinė situacija. E. Durkheimas nusikaltimą laikė norma. Anot jo, visuomenėje, kurioje

nedaroma nusikaltimų, nėra erdvės skirtingumams. Tokioje visuomenėje atsirastų dar didesnė problema – monotonija ir nuobodulys (Durkheim 2001). Jo požiūriu, nusikaltimai yra normalus reiškinys, jei jie neviršija leistino dydžio. Tai neatskiriama kiekvienos visuomenės sudedamoji dalis, tam tikra pačios visuomenės egzistavimo sąlyga (Leonavičius 2006 a).

Adaptuodamas E. Durkheimio mintis, R. K. Mertonas analizavo skirtumą tarp visuomeninių tikslų ir leistinų būdų jiems pasiekti (Cox et al. 2011). Dėl socialinės pozicijos visuomenės struktūroje kai kurios individų grupės negali veikti pagal tos visuomenės skelbiamas normatyvines vertybes ir tikslus, nes socialinė struktūra apriboja tam tikrų socialinių grupių galimybes elgtis pagal kultūros įtvirtintą elgesį. Tokiu atveju gali atsirasti anomija (normų nuvertinimas) ir pradėti formuotis deviantinis elgesys (Leonavičius 2006 b). R. K. Mertonas teigė, kad visuomenėje yra institucionalizuoti sėkmės keliai, o nusikaltimų daroma, kai nerandama socialiai teisingų būdų sėkmei pasiekti, pvz., asmenys, negalintys įgyti reikiamo išsilavinimo, negali pasiekti norimo statuso visuomenėje, todėl yra linkę ieškoti kitų – nelegalių būdų gerovei užsitikrinti. R. K. Mertonas išskiria penkis galimus šios dilemos sprendimo būdus:

- prisitaikymas – asmuo priima visuomenėje pripažįstamus tikslus ir jų siekimo būdus, pvz., finansinis saugumas yra visuotinai priimtinas tikslas, o geras išsilavinimas yra priemonė jam pasiekti. Pažymima, kad prisitaikymas dažniausiai neveda prie nukrypimo nuo normos ir yra tipiškas vidurinės klasės elgesio modelis;
- novatoriškumas – asmuo priima tikslą, bet ne priemones jam pasiekti, dažniausiai ieškoma trumpesnio ir greitesnio kelio tikslui pasiekti, pvz., finansinį saugumą asmuo įgyja spekuliuodamas;
- ritualizmas – asmuo atmeta visuotinai priimtus tikslus, bet priima tam tikrus būdus: vaikai mokosi aukštojoje mokykloje, nes to kaip užtikrintos finansinės ateities garanto reikalauja tėvai. Tačiau jaunuoliams mokslo siekimas tėra ritualas, o ne reikšmingas tikslas;
- atmetimas – asmuo atmeta ir tikslus, ir priemones. Priklausomi asmenys, benamiai, elgetos, asmenys, turintys psichinę negalią, yra nusišalinimo kelią pasirinkę žmonės;
- maištas – revoliucinis kelias, labiausiai nukrypęs nuo visuotinai priimtų normų. Šis dilemos sprendimo būdas pasireiškia asmens

pasipriešinimu visuotinai priimtam tikslui ir savo tikslų bei jų siekimo būdų susikūrimu (Cliff 2010; Leonavičius 2006 b).

Priešingai nei E. Durkheimas, kuris anomiją laikė laikinu reiškiniu, R. K. Mertonas tikėjo, kad tai – nuolatinė modernios visuomenės būseną. Pasak jo, kol visuomenė kelia tikslus, bet nepasiūlo pakankamai būdų jiems pasiekti, tol anomija egzistuos (Cox et al. 2011).

R. K. Mertono teoriją XX a. viduryje S. Cohenas pritaikė jaunimo grupuočių tyrimams. Jis analizavo skirtumus tarp įvairių socialinių klasių ir teigė, kad žemesnės klasės (vadinamųjų mėlynųjų apykaklių) vaikai yra auklėjami laikantis kitokios vertybių sistemos nei vidurinės klasės vaikai ir nėra visiškai socializuoti, kad galėtų išpildyti vidurinės klasės reikalavimus. Vykstant vertikaliam mobilumui, tokie vaikai patiria nesėkmę ir yra linkę dažniau nusikalsti nei vidurinei klasei priklausantys atstovai (Cliff 2010), todėl sukuria priešingą nei vidurinės klasės vertybių sistemą, kuria remdamiesi buriasi į bendraamžių grupuotes (Cox et al. 2011).

D. Matzos ir G. Sykeso sukurta neutralizacijos (dreifų) teorija vienu autorių priskiriama įtampos teorijų grupei (Cox et al. 2011), kitų – socialinės kontrolės teorijų grupei (Cliff 2010). Ši teorija teigia, kad jaunuoliai, neįsipareigoję visuomenės ar nusikalstamo pasaulio normoms, nuolat „dreifuos“ į nusikalstamumą ir iš jo. Autoriai teigia, kad iš esmės jaunuoliai nėra įsipareigoję nusikalstamai veikai, jie labiau eksperimentuoja. D. Matza ir G. Sykesas mano, kad žmonės nedaro nusikaltimų, jei yra kontroliuojami moralės, bet jei moralė neutralizuojama, asmenys linksta nusikalsti. Teisės pažeidėjai yra įvaldę įvairius savęs pateisinimo mechanizmus, „neutralizacijos“ technikas:

- atsakomybės neigimas – nusikaltęs asmuo teigia, kad nėra atsakingas už savo elgesį, dėl to kalti nemylintys tėvai, blogi draugai ir pan.;
- žalos neigimas – asmuo mano, kad jo elgesys nekelia grėsmės visuomenei, pvz., gaujų muštynės yra tik gaujų reikalas;
- aukos neigimas – auka nusipelnė bausmės. Ši technika transformuoja auką į nusikaltėlį, o tikrasis nusikaltėlis tampa Robinu Hudu, pvz., vagiama, nes parduotuvės savininkas parduoda prekes per didelę kainą, smurtauojama prieš moterį, nes ji provokuojamai apsirengusi;

- smerkiančiųjų pasmerkimas (condemnation of the condemners) – nusikaltėlis teigia, kad, pvz., policija yra korumpuota, kvaila ir brutali, dominuoja „kas jie tokie, kad mane teistų“ sindromas;
- teisinimasis svarbesniais įsipareigojimais – gaujų ar bendraamžių grupės normos yra laikomos aukštesnėmis nei visuomenės normos, dominuoja „aš padariau tai dėl grupės“ sindromas (Cliff 2010).

XX a. pabaigoje įtampos teorija buvo papildyta tyrimais, susijusiais su įvertinimu. Pasak R. Agnew (pgl. Cox et al. 2011), žmonės ne tiek akcentuoja visuotinai priimtų tikslų siekimą, kiek nori būti teisingai įvertinti už pastangas. Asmenys, manantys, kad nėra teisingai įvertinti, patiria įtampą, kuri gali vesti prie netinkamų veiksmų. Išskiriami trys įtampos tipai, galintys vesti prie deviantinio elgesio:

- individuali nesėkmė, siekiant tikslų;
- stabilumo šaltinio praradimas (pvz., mirtis ar išsiskyrimas);
- susidūrimas su negatyviu stimulu (pvz., nesėkmės mokykloje).

Taigi, remiantis šia teorija, jaunuolių priklausymas nusikalstamai subkultūrai yra susijęs su tuo, kiek ir kaip neutralizuojama moralė (Cox et al. 2011).

Įtampos teorijos kritikuojamos dėl to, kad nepaaiškina labiausiai nerimą visuomenei keliančio nusikalstamo ar smurtinio elgesio, kuris nėra susijęs su ekonominiais motyvais (Cliff 2010). Įtampos teorijoms kritikos negailima ir dėl to, kad analizavo išskirtinai žemesnės socialinės klasės jaunimo nusikalstamumą, per mažai dėmesio skyrė stigmatizavimui, o tai yra viena iš reikšmingų įtampų (Cox et al. 2011).

Socialinės kontrolės ir deviacijos teorijos. Socialinės kontrolės teorija paremta tuo, kad nusikaltimas, kuris neperžengia visuomenei priimtino lygio, yra normalus ir funkcionalus reiškinys, padedantis patikrinti visuomenėje vyraujančių vertybių tvirtumą, stabilumą ir daryti įtaką socialiniams pokyčiams. Teorijos šalininkų teigimu, žmonės iš prigimties yra amoralūs ir nukryps nuo normos visada, kai tik turės tam galimybę, todėl natūralu, kad jie nori daryti nusikaltimus. Ar asmuo taps nusikaltėliu, priklausys tik nuo socialinės kontrolės. Teorijos šalininkai pabrėžia, kad socialinė aplinka vykdo socialinę kontrolę, jei patenkinami svarbiausi asmens poreikiai: naujų įspūdžių, saugumo, simpatijos ir pripažinimo.

Nustatyta (Cliff 2010), kad socialinė kontrolė efektyvesnė mažose homogeniškos nei didelėse heterogeniškos bendruomenėse. Socialinė kontrolė gali būti išorinė, pvz., policija, šeima, bendraamžiai, arba vidinė.

Šios teorijos atstovo T. Hirschi dėmesio centre yra žmogus, paklūstantis socialinės kontrolės mechanizmui (Cox et al. 2011). Anot T. Hirschi, jaunuoliai nepažeidžia visuotinai priimtinių normų tik ypatingomis sąlygomis, kai asmens ryšiai su visuomene yra labai stiprūs, o ryšių stiprumas priklauso nuo šių pagrindinių veiksnių:

- prisirišimo (attachment) – asmens gebėjimo įsijausti į kitų žmonių mintis, jausmus ir norus;
- įsipareigojimo (commitment) – t. y. racionalus prisitaikymo visuomenėje elementas. Jei asmuo jaučiasi įsipareigojęs visuomenei, yra daug mažesnė tikimybė, kad įvykdys nusikaltimą;
- įsitraukimo (involvement) – kuo labiau asmuo įsitraukęs į bendruomenę ir visuotinai priimtina veiklą, tuo mažesnė tikimybė, kad įvykdys nusikaltimą;
- įsitikinimo (belief) – kai asmuo pritaria visuomenės ar grupės vertybėms, mažesnė tikimybė, kad elgsis nepriimtina (Cliff 2010).

Jei asmuo geba įsijausti į kitų žmonių mintis, jausmus ir norus, jaučiasi įsipareigojęs visuomenei, įsitraukęs į bendruomenę ir visuotinai priimtina veiklą, pritaria visuomenės ar grupės vertybėms, mažesnė tikimybė, kad jo elgesys bus nepriimtinas (Cliff 2010). Mokslininkai atkreipia dėmesį, kad stiprūs pozityvūs ryšiai kiekvienoje iš šių kategorijų sumažina nusikaltimo tikimybę, o stiprūs neigiami ryšiai ją padidina (Cox et al. 2011).

Šių teorijų grupei taip pat galima priskirti W. C. Recklesso (pgl. Cliff 2010) suvaržymo (containment) teoriją, kuri akcentuoja jaunuolio savęs, kaip gero žmogaus, priėmimą (self-conception) ir įvaizdį (self-image). Tai padeda nepasiduoti bendraamžių įtakai. Teorija grindžiama tuo, kad žmonės turi įvairių suvaržymų, apsaugos barjerų, socialinės kontrolės mechanizmų, kurie padeda atsispirti spaudimui įsitraukti į nusikalstamą veiklą.

W. C. Recklessas išskyrė du suvaržymų tipus: vidinius (pozityvus savęs priėmimas) ir išorinius (supervizija ir disciplina). Vidiniai suvaržymai yra išvystomi šeimoje iki dvylikos metų, o išoriniai siejami su stipriais socialiniais ryšiais su mokytojais ir kitais konvenciniais socializacijos šaltiniais artimoje aplinkoje. Yra „stūmėjai“ ir „traukėjai“ (pushes and

pulls), kurie pastūmėja į nusikalstamą elgesį, jei nėra sustabdomi minėtų suvaržymų. Akstiną nusikalsti duoda nepasitenkinimas gyvenimo sąlygomis ir konfliktai šeimoje, agresyvumas ir priešiškus, frustracija ir nuobodulys, o į nusikaltimą įtraukia nusikalsti linkę bendraamžiai ir nusikalstamos subkultūros. W. C. Recklessas tikėjo, kad vidiniai suvaržymai efektyviau kontroliuoja asmenį (Cliff 2010).

Kultūrinės deviacijos teorija, atsiradusi XX a. 2–3 dešimtmečiuose, nusikalstamumą aiškino kultūrų skirtumais: tai, kas leistina ar net skatintina vienoje kultūroje, kitoje gali būti laikoma nusikalstamu elgesiu. Požiūrio į gyvenimą, vertybių, įpročių, mąstymo ir elgesio skirtumai trukdo žmonių savitarpio supratimui, gali sukelti priešiškus kitoms kultūroms. Šios teorijos atstovai teigia, kad žmonės nukrypsta nuo tam tikro elgesio, nes perima nusikalstamas vertybes iš tos grupės, kuriai kadaise priklausė.

Pasak teorijos atstovų, jaunuoliai negali atlikti nusikalstamų veiksmų, nes veiksmai, kaip nukrypę nuo normos, yra apibrėžiami pagal dominuojančios (mainstream) visuomenės, o ne pažeidėjo standartus (Cliff 2010). Kai asmens kultūrinės vertybės ir normos konfliktuoja su visuomenės vertybėmis ir normomis, kyla kultūrinis konfliktas. Kultūrinės deviacijos teorijos šalininkai teigia, kad žemesniosios klasės jaunimo kultūrinės vertybės ir normos skiriasi nuo vidurinės klasės, jų vertybių sistemoje agresija ir smurtas traktuojami kaip priimtini problemų sprendimo būdai (Cliff 2010).

Subkultūrų teorijos atsirado kaip kultūrų ir įtampos teorijų sintezė, orientuojanti į tai, kad visuomenėje egzistuojanti įtampa skatina asmenį išeiti iš savo tradicinės kultūros ir ieškoti alternatyvios aplinkos. Šios teorijos grindžiamos prielaida, kad žmogus gali daryti nusikaltimus būtent dėl to, jog pripažįsta tam tikras vertybes ir jų paisyti. Jaunimas nėra pajėgus pasiekti socialiai vertinamą statusą ir tikslą, todėl buriasi į grupes, kuriose dominuoja pačių sukurtos vertybės ir normos. Šiose grupėse nusikalstamas elgesys yra vertinamas ir padidina jaunuolių statusą. Delinkventinių subkultūrų samprata puikiai tinka neekonominiams nusikaltimams paaiškinti. Ši teorija yra kritikuojama dėl to, kad labai griežtai atskiria normą ir nukrypimą, taip pat diskutuojama, ar jaunimas sąmoningai pasirenka priešintis pagrindinės visuomenės vertybėms (Cliff 2010).

Socialinės dezorganizacijos teorija teigia, kad egzistuoja ryšys tarp didėjančio jaunimo nusikalstamumo ir didėjančio visuomenės komplek-

siškumo. Socialinė dezorganizacija apibrėžiama kaip ryšių visuomenėje nutrūkimas ir priešprieša socialinei tvarkai (Pocienė 2009). Bendruomenės, kuriose nebeegzistuoja tradicinės grupės, susibūrimai ir pan., yra sugriuvusios, nes nebėra bendrų vertybių ir normų, todėl jose didėja nusikalstamumas (Cliff 2010).

Vadovaudamiesi E. W. Burgess'o koncentrinė zonų (concentric-zone) teorija, mokslininkai analizavo, kodėl vienuose miestuose ar tam tikrose miestų zonose fiksuojamas didesnis nusikalstamumas nei kitose. Norint užkirsti jam kelią, reikia gerai žinoti vietovės socialinę struktūrą, socialinius procesus, populiacijos sudėtį, jos padėtį kitų vietovių atžvilgiu, nes visa tai daro įtaką nusikalstamumui. Ši teorija akcentuoja aplinkos reikšmę, mat daroma prielaida, kad šeima ir kaimynija tokiose teritorijose nebeturi reikšmės (Cox et al. 2011).

Simbolinės sąveikos teorijos aiškina jaunimo nusikalstamumo priežastis. Skiriamos dvi pagrindinės: diferencinės asociacijos (differential association) ir stigmatizavimo, arba etikečių klijavimo (labeling). Abi jos analizuoja tapimo nusikaltėliu procesą ir teigia, kad nusikalstamo elgesio yra išmokstama. Taip pat akcentuojama, kad bet kokio elgesio priežastys yra nulemtos mūsų realybės interpretacijos (Cliff 2010).

Diferencinės asociacijos teorijos pradininkas yra E. H. Sutherlandas. Jis sujungė bihevizmo pagrindinius teiginius su samprata, kad išmokstama per sąveiką socialinėje grupėje (Cox et al. 2011). Taip pat siūlė riboti bausmių taikymą žemiausio sluoksnio atstovams, nes bausmės yra neefektyvios, neteisingos ir dėl stigmatizacijos pasmerkia žmogų tapti nusikaltėliu. Ši teorija analizuoja, kaip išmokstama būti nusikaltėliu, ir teigia, kad asmenys išmoksta daryti nusikaltimus taip pat, kaip išmoksta žaisti futbolą ar kitus žaidimus. Kriminalinio elgesio yra išmokstama, remiantis žinutėmis, kurių žmogus gauna iš jam svarbių asmenų. Pagrindiniai teorijos teiginiai:

- nusikalstamas elgesys nėra įgimtas, jo išmokstama, tad kiekvienas iš mūsų gali išmokyti būti nusikaltėlis;
- nusikalstamo elgesio išmokstama bendravimo su kitais asmenimis (associates) procese;
- pagrindinis mokymasis vyksta artimoje (intimate) grupėje. Asmenys identifikuoja su referentine grupe, kuri formuoja vertybes; jaunuolio ryšiai su bendraamžiais, draugais ir šeima labiausiai lemia jo elgesį;

- mokymasis apima nusikaltimų atlikimo būdų ir technikos išmokimą bei motyvus, paskatas, racionalizavimą, požiūrius, kaip daryti nusikaltimus. Asmens asociacija su kitais ne tik lemia, ar jaunuolis darys nusikaltimus, bet ir kokius metodus naudos, t. y., kaip jis juos darys;
- diferencinės asociacijos skiriasi dažnumu, trukme, prioritetais, intensyvumu;
- mokymasis tapti nusikaltėliu vyksta kaip ir bet koks kitas mokymasis (Cliff 2010; Cox et al. 2011).

B. G. Glaseris bandė patobulinti E. H. Sutherlando teoriją ir sukūrė diferencinės anticipacijos (differential anticipation) teoriją, kuri sujungė diferencinės asociacijos ir kontrolės teorijos teiginius bei siejosi su biologinėmis ir asmenybės teorijomis. Diferencinės anticipacijos teorija teigia, kad asmuo visada padarys nusikaltimą, jei jam keliami lūkesčiai pranoks galimas nusikaltimo pasekmes. Kitaip tariant, elgesį lemia lūkesčiai, o pastarieji priklauso nuo socialinių ryšių, išmokimo ir galimybių (Cox et al. 2011).

Etikečių klijavimo teorija perkėlė dėmesį nuo individualaus deviantinio elgesio prie visuomenės reakcijų, dėl kurių asmenims suteikiamos etiketės (Cox et al. 2011). Etikečių klijavimo teorija teigia, kad visuomenės nariai uždeda etiketes žmonėms kaip nusikaltėliams. Kai kurie jų priima etiketes ir nukrypsta nuo normos, pvz., jei jaunuolis laikomas blogu, jis priims šią etiketę ir taps delinkventu. Ši teorija analizuoja ne tai, kodėl asmuo padarė nusikaltimą, bet kaip asmeniui suteikiama delikvento ar nusikaltėlio etiketė, t. y. akcentuoja ne priežastis, o etikečių, stigmų įtaką jaunuolių elgsenai. Etiketę gali priklijuoti institucijos (pvz., teismai) ir asmenys (pvz., šeima ar mokytojai) (Cliff 2010). Etikečių klijavimas pavojingas dar ir tuo, kad stigmatizuotas individas gali nebesugebėti susigrąžinti senosios padėties visuomenėje: kalinys Jonas, išėjęs iš kalėjimo, nebetaps piliečiu Jonu, jis taps buvusiu kaliniu Jonu (Cox et al. 2011).

Konflikto, arba kritinė, teorija akcentuoja politinės ir socialinės sistemos bei ryšių šiose sistemose reikšmę nusikalstamumui. Jos šalininkai teigia, kad konfliktas yra įgimtas visose visuomenėse ir gali kilti dėl lyties, rasės, etniškumo, valdžios ir kitų santykių sistemose. Konfliktas kyla dėl įvairių grupių troškimo dominuoti, t. y. turėti galios visuomenėje. Tie, kurie laimi šias varžybas ar kovą, apibrėžia, kas yra nusikaltimas šiuo metu, tad bet koks nusikalstamas elgesys yra ne universalus, o situacinis (Cox et al. 2011).

Integruotos (integrated) teorijos. Mokslininkai nuolat bando jungti kelias nusikalstamumo priežasčių teorijas ir siekia sukurti tokią, kuri galėtų visapusiškai paaiškinti nusikalstamumo priežastis bei pretenduotą j universalios nusikalstamumo priežasčių teorijos statusą.

Šios teorijos šalininkai sutaria, kad sukurtos nusikalstamą elgesį aiškinančios teorijos nėra pakankamos ir iki šiol sunku rasti visuotinai priimtą nusikalstamo elgesio paaiškinimą, tad akivaizdu, kad reikia multidimensinės tarpdalykinės teorijos (Cox et al. 2011). Pora tokių integruotų teorijų pavyzdžių yra raidos ir gyvenimo kelio teorija bei interakcinė teorija. *Raidos ir gyvenimo kelio (developmental and life course) teorija* siekia paaiškinti, kaip vystosi nesocialus elgesys, kokie rizikos veiksniai būdingi skirtingiems raidos etapams ir kokią įtaką nesocialiam elgesiui daro gyvenimo įvykiai.

Interakcinė (interactional) teorija jungia socialinio išmokimo, socialinių ryšių ir struktūrinę teorijas. Ji teigia, kad nusikalstamas elgesys, kaip ir bet koks kitas socialinis elgesys, yra sąveikos ir išmokimo tarp individų rezultatas (Cox et al. 2011).

Prie integruotų teorijų galima priskirti ir sistemų teoriją. Pirmasis šią teoriją apibrėžė J. G. Milleris ir vadino ją bendrąja sistemų teorija, kuri galėjo būti pritaikyta bet kokios sistemos analizei. J. Hearnas, remdamasis bendrąja sistemų teorija, sukūrė sistemų teoriją, taikomą socialinių sistemų analizei. Remiantis sistemų teorija, kuriamos įvairios šeimos terapijos metodikos, akcentuojančios darbą ne tik su nusikalsti linkusiu ar jau nusikaltusiu paaugliu, bet ir su kiekvienu jo šeimos nariu. Jomis siekiama atkurti ir palaikyti tarpusavio ryšius tarp visų šeimos narių, taip pat atkurti pusiausvyrą šeimos sistemoje (Alexander 2000). Sistemų teorija taikoma dirbant ne tik su artimiausia, bet ir su socialine aplinka plačiąja prasme (Johnson 2001).

Integruotos teorijos ieško panašumų tarp įvairių teorijų ir taip bando išsamiau paaiškinti nusikalstamą elgesį bei jo priežastis. Tai ypač svarbu, nes teorijos tiesiogiai siejasi su kriminalinės justicijos politika ir praktika. Daugumos prevencinių ir intervencinių programų bei priemonių sėkmė priklauso nuo tikslaus priežasčių ir pasekmių paaiškinimo remiantis viena ar keliomis teorijomis (Cox et al. 2011).

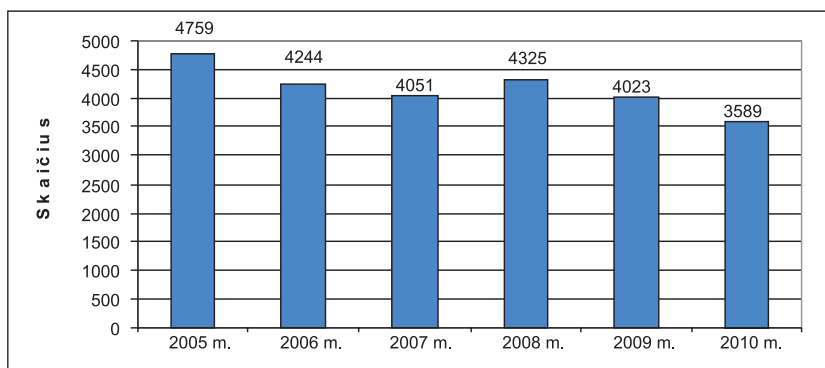
Priežasčių, nusikalstamumo veiksnių, kurie skatina žmones daryti nusikalstamas veikas, yra labai daug, jos tarpusavyje sąveikauja ir ta są-

veika yra gana sudėtinga. Todėl nusikalstamo elgesio priežasčių srityje nuolat atliekami tyrimai. Jais remiantis, vienos teorijos yra paneigiamos, kitos atgaivinamos. Tai rodo visų nusikalstamo elgesio priežasčių teorijų santykinumą.

1.2 NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO TENDENCIJOS

Nepilnamečių nusikalstamumas yra specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Kita vertus, nepilnamečių nusikalstamumas – tai tam tikra bendro nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir kartu ateities prognozės modelis. Kriminologinėje literatūroje nurodoma, kad kuo jaunesnis asmuo padaro nusikaltimą, tuo didesnė tikimybė, jog ateityje jis vėl nusikals.

Pastarųjų metų statistiniai duomenys rodo nepilnamečių padarytų *nusikalstamų veikų* mažėjimo tendenciją. Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2010 m. Lietuvoje buvo ištirtos 3 589 nusikalstamos veikos, dėl kurių įtariami (kaltinami) nepilnamečiai (1.2.1 pav.). Iš šių veikų nusikaltimai sudarė 90,8 proc., baudžiamieji nusizengimai – 9,2 proc. Nuo 2005 m. šių veikų sumažėjo net 24,6 proc. (nuo 4 759 iki 3 579).

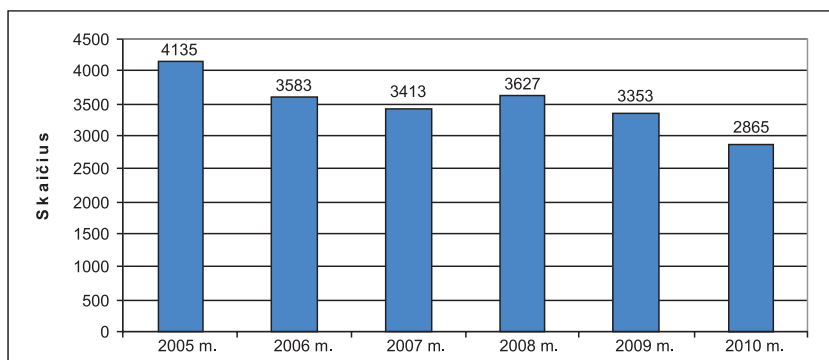

1.2.1 pav. Nusikalstamos veikos, dėl kurių įtariami (kaltinami) nepilnamečiai (2005–2010 m.)

Šaltinis: parengta pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos pateiktus duomenis

Pažymėtina, kad nepilnamečiai įtariamai (kaltinami) padarę 9,9 proc. visų ištirtų nusikalstamų veikų. Ši dalis yra mažiausia per pastaruosius šešerius metus: 2005 m. – 12,7 proc., o 2010 m. sumažėjo iki 9,9 proc.

Kita vertus, pastebima, kad sumažėjo *nepilnamečių asmenų*, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, skaičius. Statistiniai duomenys rodo, kad per šešerius metus nepilnamečių (14–17 m. amžiaus), įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, sumažėjo 30,7 proc. (nuo 4 135 iki 2 865), palyginti su 2009 m., – 14,6 proc. (1.2.2 pav.).

1.2.2 pav. Nepilnamečiai, įtariamai (kaltinami) dėl nusikalstamų veikų (2005–2010 m.)

Šaltinis: parengta pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos pateiktus duomenis

Nepilnamečių nusikalstamumo dinamikai įtakos gali turėti vaikų skaičiaus Lietuvoje mažėjimas. Mažesnis šios visuomenės grupės skaičius natūraliai turėtų lemti ir mažesnę nusikaltusių asmenų skaičių. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, absoliutus 14–17 m. amžiaus asmenų skaičius Lietuvoje nuo 2001 m. iki 2010 m. mažėjo nuo 224 533 iki 175 857. Be to, nepilnamečių nusikalstamumo mažėjimui įtakos gali turėti vykdomos prevencinės programos, subalansuotas bausmių ir auklėjamųjų priemonių nusikaltusiems nepilnamečiams taikymas (Sakaluskas 2007).

Atsižvelgiant į nepilnamečių padarytų nusikaltimų ir baudžiamųjų nusizengimų rūšį, tendencijos daugybę metų išlieka panašios (1.2.1 lentelė).

Pusę nepilnamečių įvykdytų veikų sudaro *vagystės*, daugiau nei dešimtadalį – *plėšimai*, apie dešimtadalį – *viešosios tvarkos pažeidimai*. Sunkiausios smurtinės veikos (*nužudymai, sunkūs sveikatos sutrikdymai, išžaginimai, seksualiniai prievartavimai*) sudaro nedidelę dalį nepilnamečių padarytų nusikaltimų (2010 m. buvo ištirta 18 nužudymų, 21 sunkus sveikatos sutrikdymas, 21 išžaginimas ir 38 seksualiniai prievartavimai).

Statistiniai duomenys rodo, kad per pastaruosius penkerius metus lieka tos pačios tendencijos – du trečdaliai nepilnamečių nusikalstamų veikų padaroma miestuose, trečdalis – kaimo vietovėse. Atkreiptinas dėmesys, kad daugiau nei pusė nepilnamečių nusikalstamas veikas padarė su *grupe* (iš jų beveik pusė nusikalto su nepilnamečių grupe, pusė – su mišria, o keli procentai – su nepilnamečių ir mažamečių grupėmis). Kriminologiniu požiūriu tai natūralu – bendraamžių grupė jaunystėje vaidina itin svarbų vaidmenį jaunuolio socializacijos procese, joje praleidžiama daug laiko, daug išmokstama.

1.2.1 lentelė. Nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos

Nusikalstamos veikos rūšis ir metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Nusikalstamos veikos	4 759	4 244	4 051	4 325	4 023	3 589
Vagystės (nusikaltimai)	2 376	2 008	1 967	2 116	1 915	1 719
Plėšimai	741	681	683	620	527	141
Viešosios tvarkos pažeidimai	410	362	397	360	390	372
Nužudymai	22	28	25	23	18	19
Sunkūs sveikatos sutrikdymai	32	28	37	32	22	22
Išžaginimai ir seksualiniai prievartavimai	13	20	16	20	29	21

Šaltinis: parengta pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos pateiktus duomenis

Grupės įtaka yra svarbi paskata imtis tam tikrų veiksmų, nusikalstamų irgi. Todėl daugelyje šalių, Lietuvoje taip pat, grupiniai nusikaltimai būdingesni nepilnamečiams nei suaugusiesiems (Zaksaitė, Sakalauskas 2011). Be to, pastaraisiais metais kasmet apie 20 proc. nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, registruotos nusikalstamos veikos metu buvo neblaivūs (2005 m. – 16,3 proc., 2006 m. – 20,8 proc., 2007 m. – 19,7 proc., 2008 m. – 17,4 proc., 2009 m. – 19,2 proc., 2010 m. – 17,4 proc.).

Lyginant pastarųjų šešerių metų statistinius duomenis, pastebėtos kelios neigiamos tendencijos. Viena jų – iki 2009 m. mažėjo pakartotinai nusikaltusių nepilnamečių dalis nuo 10,1 proc. (2005 m.) iki 5,5 proc. (2009 m.), tačiau 2010 m. ši dalis išaugo iki 7,5 proc. Kita – nepilnamečių, kurie nusikalstamas veikas padarė būdami apsvaigę nuo narkotinių medžiagų, skaičius išaugo nuo 0,1 proc. 2005 m. iki 0,7 proc. 2010 m.

Kriminologiniai tyrimai rodo, kad tarp amžiaus ir nusikalstamo elgesio egzistuoja glaudus ryšys: paauglystėje į nusikalstamas veikas įsitraukiama dažniau. Atliktas tarptautinis tyrimas parodė, kad daugiausia tarp nepilnamečių nusikalstamų veikų padaro 16–17 metų paaugliai (Juvenile delinquency in Europe and beyond 2010). Remiantis statistiniais duomenimis, Lietuvoje 2010 m. daugiausia (46 proc.) nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) dėl nusikalstamų veikų, buvo 17 metų, kiek mažiau (31,1 proc.) – 16 metų, daugiau nei dešimtadalis (13,7 proc.) – 15 metų ir apie dešimtadalis (9,2 proc.) – 14 metų. Tai leidžia teigti, kad nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius registruotas nusikalstamas veikas, amžius nejaunėja. Pažymėtina, kad per pastaruosius šešerius metus nuolat mažėjo vaikų iki 14 metų, padariusių nusikalstamas veikas, skaičius nuo 669 (2005 m.) iki 394 (2009 m.), t. y. net 41,1 proc.

Statistiniai duomenys rodo atotrūkį tarp merginų ir vaikinų padarytų nusikalstamų veikų: absoliuti dauguma (daugiau kaip 90 proc.) nepilnamečių, padariusių nusikalstamas veikas, yra vaikinai, tik nežymi dalis – merginos. Socialinės kontrolės teorija iš dalies paaiškina tokį atotrūkį didesne socialine kontrole merginų atžvilgiu. Pastebima, kad nusikaltimus padarančių merginų skaičius pamažu auga: 2006 m. jų buvo 6,3 proc., 2007 ir 2008 m. – 7,4 proc., 2010 m. – 8,3 proc.

Duomenys apie nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) padarius nusikalstamas veikas, rodo, kad maždaug pusė jų (1 352, t. y. 47,2 proc.) yra įgiję pagrindinį išsilavinimą, panašus skaičius (1 408, t. y. 49,2 proc.) – pradinį. Vidurinį išsilavinimą turi 1,8 proc., profesinį – 0,6 proc., o 1,2 proc. nėra įgiję jokio išsilavinimo. Analizuojant įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių užimtumą, paaiškėjo, kad dauguma jų mokosi (2 189, t. y. 76,4 proc.), 23 (0,8 proc.) dirba, kas penktas nedirba ir nesimoko. Lyginant pastarųjų metų statistinius duomenis, pastebėta, kad išaugo (nuo 21,5 proc. 2005 m. iki 24,9 proc. 2010 m.) nedirbančių ir nesimokančių įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių skaičius.

Statistiniai duomenys rodo, kad *registruotas* nepilnamečių nusikalstamumas *nedidėja, nesunkėja, o nusikaltimus* darančių nepilnamečių amžius *nejaunėja*.

Kita vertus, **latentinio nusikalstamumo** tyrimai rodo, kad neužregistruotų nusikalstamo elgesio atvejų yra žymiai daugiau nei užregistruotų, ypač vaikų ir jaunimo nusikalstamumo srityje. 2007 m. Lietuvoje atlikto tarptautinio tyrimo (International Self-Report Delinquency Study (ISRD-II)) rezultatai parodė, kad trečdalis (32,3 proc.) 7–9 klasių mokinių per gyvenimą yra padarę bent vieną iš 15 klausimyne paminėtų nusikalstamų veikų, o per pastaruosius metus tai padarę prisipažino 23,3 proc. mokinių (Justickaja, Kalpokas, Ūselė 2011). Be to, latentinė nepilnamečių nusikalstamų veikų struktūra skiriasi nuo registruotų nepilnamečių nusikalstamų veikų struktūros: vyrauja nesunkios, bet *smurtinio* pobūdžio nusikalstamos veikos (grupinės muštynės, ginklo nešiojimas, vandalizmas, dalyvavimas vykdant plėšimą ir kt.). Galima manyti, kad realiame jaunuolių gyvenime yra daug daugiau nusikalstamo smurto nei matyti iš statistikos.

1.3 VEIKSNIAI, TURINTYS ĮTAKOS NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMAM ELGESIUI

Nepilnamečių nusikalstamumas, kaip ir nusikalstamumas apskritai, yra daugialypis ir kompleksiškas reiškinys, veikiamas daugelio tarpusavyje susijusių veiksnių. Mokslinėje literatūroje daug diskutuojama, kas turi įtakos asmens nusikalstamam elgesiui: biologinės, paveldėtos ar socializacijos procese įgytos savybės. Daugelis sociologų, edukologų, psichologų ir kriminologų iškelia nusikalstamumo ir jo veiksnių socialinę kilmę. Pabrėžiama, kad svarbiausią vaidmenį formuojantis nusikalstamam elgesiui turi socialinė aplinka ir individo socialinės savybės. Šiame kontekste dėmesys atkreipiamas į asmenybės socializacijos procesą, kuris suvokiamas kaip asmens socialinės esmės formavimosi ir raidos procesas. Socializacijos proceso metu individas įsijungia į visuomenę, jos struktūrinius padalinius (socialines grupes ir bendrijas, institutus, organizacijas), perima jų sukauptą patirtį, socialines vertybes ir normas, formuoja socialiai reikšmingus asmenybės bruožus (Juodaitytė 2002).

Socializacija vyksta individui sąveikaujant su įvairiomis socialinės aplinkos sistemomis. Šios sąveikos pobūdis priklauso ir nuo asmens savybių, jo turimo potencialo (gyvenimo patirties, vertybinių nuostatų, požiūrio, poreikių, interesų, charakterio), ir nuo socialinės aplinkos sąlygų. „Individualios socialinės galios (orientacinės, pasaulėžiūros ir operacinės, veiksminės) padeda geriau suvokti socialinius interakcinius ryšius, veiksmingai sąveikauti socialinėje aplinkoje“ (Juodaitytė 2002: 212). Kita vertus, socialinės galios plėtojamos sąveikaujant su socialine aplinka, ši sąveika stimuliuoja jų persitvarkymą, plėtrą. Visavertė socialinė aplinka yra vienas iš svarbiausių individo raidos ir jo funkcionavimo visuomenėje veiksnių. Pasak socialinės ekologijos teorijos atstovų J. D. van der Ploego, E. M. Scholte (1990), socialinės aplinkos jėgos, ribojančios individo galimybes, neigiamai veikia asmens socialinio pažinimo, kartu ir socialinių galių plėtotę. Tada kai kurios asmens dimensijos ir galios lieka tik potencialios ir nėra pakankamai efektyvios, kad lemtų elgseną.

Socializacija – visą žmogaus gyvenimą trunkantis procesas. Ypatingą reikšmę turi ankstyvoji socializacija vaikystėje, veikianti asmenybės formavimąsi, jos raidą ne tik dabartyje, bet ir ateityje – brandos laikotarpyje. Todėl ir psichologai, edukologai, ir kriminologai, nagrinėdami žmogaus elgesį, dažnai atsakymų ieško vaikystėje, jo artimiausioje aplinkoje, iš kurios žmogus išeina „subbrandinęs socialiai teigiamus arba neigiamus įpročius, vertinimus, gyvenimo tikslus“ (Galinaitytė 2010: 275).

Vaikų nusikalstamą elgesį gali lemti įvairūs socializacijos proceso trūkumai. Mokslinėje literatūroje, analizuojančioje nepilnamečių nusikalstamą elgesį, dažniausiai išskiriami šie nusikalstamam elgesiui įtakos turintys veiksniai: neigiama šeimos įtaka, neigiama mokyklos ir bendramatnių grupės įtaka, netinkamai leidžiamas laisvalaikis, neužimtumas, neigiama visuomenės informavimo priemonių įtaka (Valickas 1997; Žukauskienė 2009; Taylor 2007; Howell 2009; Lawrence, Hesse 2010 ir kt.).

Vaikystėje itin svarbų vaidmenį, formuojantis asmenybei, atlieka **šeima**. Tai artimiausia bendrija, kurioje įgyjami pirmieji ir svarbiausi socialinio gyvenimo įgūdžiai. Vaikai iš tėvų perima sistemą, kurią sudaro vertybinės orientacijos, moraliniai principai ir poelgiai, ir, ja remdamiesi, kuria savo santykius su kitais žmonėmis, aplinka (Leliūgienė 1996). Dažnai neįmanoma patenkinti individo poreikių ir išspręsti jo funkcionavimo problemų, nepakeitus šeimos sistemos.

Vaiko socialinė raida, jo elgesys daug priklauso nuo šeimos gyvenimo, ypač nuo jame tvyrančios atmosferos, tarpusavio santykių, auklėjimo stiliaus. Bene veiksmingiausia šeimos auklėjamoji įtaka yra tada, kai santykiai šeimoje grindžiami konstrukcine sąveika, kai vyrauja dėmesingas, šiltas, skatinantis, jautrus, negriežtas, bet reiklus auklėjimo stilius. Tokių santykių svarbesni požymiai būtų šie: tėvai visada paaiškina savo reikalavimų (arba prašymų) motyvaciją, diskutuoja apie tai kartu su vaiku; tėvų valdžia yra pamatuota, atsargi; vertinamas ne tik vaiko paklusnumas, bet ir savarankiškumas bei nepriklausomumas; tėvų nustatytos elgesio normos ir taisyklės nėra dogmatiškos, nekinta; tėvai įsiklauso į vaiko nuomonę; tėvai ne tik jautriai reaguoja į pagrįstus vaiko norus bei poreikius, bet ir kelia reikalavimus, atitinkančius vaiko amžių, jo galias (Petruolytė 2003). Demokratiški, partneriški tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai ugdo vaiko pasitikėjimą savimi, savigarbą, skatina savarankiškumą ir aktyvumą. Šis auklėjimo būdas asocijuojasi su teigiamais išoriniais rezultatais, tokiais kaip laimėjimai mokykloje, socialinė atsakomybė, teigiami tarpusavio santykiai su bendraamžiais, kitais žmonėmis (Žukauskienė 2006).

Ne kiekviena šeima sugeba sudaryti palankias ugdymo(si) sąlygas. Esant nepalankioms asmenybės ugdymo(si) sąlygoms šeimoje, gali susiformuoti socialiai nesubrendusi asmenybė, kuriai būdinga neigiama pasaulio samprata, negebėjimas prisitaikyti prie aplinkos, menka savivertė, savikontrolė, taip pat antisocialus, nusikalstamas elgesys. Dažniausiai išskiriamos šios nepalankios sąlygos šeimoje: menki tėvystės įgūdžiai, alkoholio, narkotikų vartojimas šeimoje, tėvų konfliktai, vaikų nepriežiūra, silpni tėvų ir vaikų tarpusavio ryšiai, smurtas šeimoje, tėvų nusikalstamumas, auklėjimo klaidos. Daugelis tyrimų (Lawrence 2007; Taylor, Robert 2007; Roberson 2010 ir kt.) patvirtino glaudų ryšį tarp minėtų veiksnių ir vaikų nusikalstamo elgesio. Kuo daugiau tokių veiksnių vienu metu veikia asmenį, tuo didesnė nusikalstamo elgesio tikimybė. Tvirtos neigiamos šeimos ypatybės yra reali dorovinio asmenybės formavimosi kliūtis, ypač jeigu tokių auklėjimo šeimoje trūkumų nekompensuoja kitos socialinės institucijos (Galinaitytė 2010).

Psichologinėje, pedagoginėje ir kriminologinėje literatūroje dažniausiai išskiriami net keli neigiamai veikiantys auklėjimo šeimoje stiliai: vaiko atstūmimas, nepakankama globa (priežiūros nebuvimas šeimoje), perdėta

vaiko globa, prieštaringas auklėjimas (Valickas 1997; Furst 1998; Winnicott 2002; Žukauskienė 2006; Howell 2009; Galinaitytė 2010 ir kt.).

Vaiko atstūmimas pasireiškia vaiko kaip individualybės atstūmimu, priešišku, pagarbos stoka, peikimu, fizinių bausmių taikymu. Tai turi įtakos menkesniam vaiko savęs vertinimui, nepasitikėjimui savimi, emociniam uždaramui, „nesugebėjimui užmegzti artimų ryšių bei išreikšti savo jausmų“ (Valickas 1997: 22). Be abejo, atstumtas vaikas gali tapti priešiškas aplinkai, tada jo tarpasmeniniai santykiai taip pat taps komplikuoti. Vaikai, kuriuos tėvai atstumia, jaučia emocinės šilumos stygių, yra linkę į agresyvumą, nusikalstamą elgesį (Lawrence 2007).

Pernelyg didelė globa tėvai stengiasi vaiką apsaugoti nuo pavojų, už jį spręsti visas problemas. Skiriamos dvi tokios globos formos: vyraujanti ir nuolaidžiaujanti (Žukauskienė 2006). Vyraujanti globa pasireiškia smulkmeniška kontrole. Toks auklėjimo stilius slopina vaiko savarankiškumą, iniciatyvą, atsakomybės jausmą. Tokiu atveju vaikas jausis nepasitikintis savimi, nesavarankiškas. Vyraujanti perdėta kontrolė gali paskatinti konfliktus su tėvais, sukelti stiprią emancipacijos reakciją, o tam tikrais atvejais net visišką tėvų reikalavimų atmetimą. Gali pasireikšti ir asocialus elgesys. Nuolaidžioji globa – tai pernelyg didelis vaiko globojimas, siekimas apsaugoti jį nuo sunkumų, patenkinti visus norus. Nekritiškai vertinami vaiko veiklos rezultatai, jo elgesys. Ilgainiui tėvams vis sunkiau darosi tenkinti padidėjusius egocentriškus vaiko norus, tačiau įprotis greitai ir be didelių pastangų gauti tai, ko nori, skatina vaiką ieškoti bet kokių poreikių patenkinimo būdų. Dažnai tokie asmenys pasirenka veiksmingus, bet socialiai nepriimtinius poreikių tenkinimo būdus.

Nepakankama globa pasireiškia nepriežiūra, nesidomėjimu vaiko veikla, interesais ar net leidimu elgtis nepriimtinais (rūkyti, vartoti alkoholį, narkotikus) ir pan. Jei šeimoje nėra priežiūros, kontrolės, vaikai neišmoks kontroliuoti savo elgesio, todėl gali lengviau pasiduoti nusikalstamų grupių įtakai, perimti jų vertybes, elgesio normas. Tyrimai (Justickaja, Kalpokas, Ūselė 2008; Lawrence, Hesse 2010 ir kt.) rodo, kad nepilnamečiai, patyrę nepriežiūrą šeimoje, pasižymi ir didesniais nusikalstamo elgesio paplitimo rodikliais. Kita vertus, nepajėgdami savarankiškai išspręsti gyvenimo problemų ir stokodami tėvų dėmesio, vaikai neretai išeities ieško vartodami alkoholį ir narkotikus. Tai taip pat sudaro prielaidas jaunų žmonių asocialiam elgesiui ir nusikaltimams.

Prieštaringas auklėjimas pasireiškia tuo, kad šeimos nariai taiko nesusiderinamas poveikio priemones arba nenuoseklią discipliną (pvz., tėvas baudžia vaiką už kiekvieną nusižengimą, o motina viską atleidžia; vienas iš tėvų atleidžia už ką nors, kitas tą patį draudžia; už prasižengimą vieną kartą vaikas griežtai baudžiamas, kitą sykį į tą patį dalyką nekreipiama dėmesio). Toks auklėjimas skatina dviveidiškumo formavimąsi, taip pat didina asocialaus elgesio tikimybę. Pasak R. Žukauskienės (2006), berniukų teisės pažeidėjų šeimose ypač paplitęs toks prieštaringas auklėjimo darinys: tėvas kelia pernelyg griežtus reikalavimus, o motina elgiasi atlaidžiai. Panašių padarinių, autorės teigimu, gali sukelti ir prieštaringas tėvų elgesys, kai egzistuoja tėvų elgesio ir vaikams keliamų reikalavimų neatitikimas.

Svarbus veiksnys, neigiamai veikiantis vaikų elgesį, yra šeima, pasižyminti *didėle struktūrine ir moraline deformacija*. Tyrimai (Roberton 2010; Lawrence, Hesse 2010 ir kt.) rodo, kad tokiose šeimose ryški kriminogeninė rizika vaikams. Tokių šeimų narių tarpusavio santykiams būdingas konfliktiškumas, bendravimo siaurumas, vienpusiškumas, emocinių ryšių netvirtumas, įtampa, smurtas, alkoholio, narkotikų vartojimas, kitų šeimos narių kriminalinis elgesys ir pan.

Itin neigiamai vaikų elgesį veikia šeimoje patirtas *fizinis, psichologinis smurtas, seksualinė prievarta*. Remiantis Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos duomenimis (2010), daugiausia smurto vaikai patiria iš šeimos narių, kitų artimųjų. Dažniausiai pasitaikanti smurto prieš vaikus šeimoje forma – fizinis smurtas, taip pat psichologinis smurtas, kiek rečiau seksualinė prievarta. Kita vertus, seksualinis ir psichologinis smurtas yra latentiniai nusikaltimai, todėl daug tokių prievartos atvejų lieka neatskleistų, nes vaikai vengia apie juos kalbėti. Psichologų (Butkienės, A. Kepalaitės 1996; G. Valicko 1997; Žukauskienės 2006 ir kt.) požiūriu, smurtas turi neigiamų pasekmių vaiko emociniam gyvenimui, jo elgesiui. Smurtą patiriantiems vaikams būdinga prasta savikontrolė, neigiami emociniai išgyvenimai, prastas savęs vertinimas, nepasitikėjimas kitais žmonėmis, agresyvumas.

Tyrimai rodo glaudų ryšį tarp vaikų patirto smurto ir nusikalstamo elgesio. Šeimose, kuriose vyrauja agresyvus tėvų elgesys, pirmenybė teikiama vaikų auklėjimui fizinėmis bausmėmis, vaikai išauga agresyvūs, naudojantys fizinį smurtą prieš kitus. Vaikas įsisąmonina, kad agresija

gali būti priimtinas būdas problemoms spręsti, tikslui pasiekti. N. Bergsmo tyrimai JAV (1989) parodė, kad 62 proc. nusikaltimus padariusių jaunuolių vaikystėje buvo patyrę tėvų fizinį, psichologinį smurtą, o M. T. Zingraffo ir M. J. Belyeos (1989) tyrimas atskleidė, kad daugelis (85 proc.) tirtos grupės asmenų, įvykdžiusių pirmo laipsnio žmogžudystę, vaikystėje buvo tėvų baudžiami itin griežtomis fizinėmis bausmėmis (Lawrence, Hesse 2010). Pasak G. Valicko (1997), fizinį ir psichologinį smurtą šeimoje patyrusių asmenų agresyvus elgesys rodo, kad sąveikaudamas su aplinkiniais asmuo tarytum atkuria ankstesnių santykių šeimoje modelį.

Psichologinėje, kriminologinėje literatūroje nurodama, kad viena iš sąlygų, galinčių turėti įtakos vaikų polinkiui nusikalsti, yra *kitų šeimos narių kriminalinis elgesys*. W. H. Sheldon ir E. Glueck tyrimai JAV (1930, 1934) parodė, kad 87 proc. nepilnamečių nusikaltėlių buvo kilę būtent iš tokių šeimų, o D. J. Westas ir D. P. Farringtonas (1977) pastebėjo, kad tikimybė, jog jauni vaikinai taps nusikaltėliais, padidėja net keturis kartus, jeigu šeimoje yra du asmenys, turintys kriminalinės patirties (Juodraitis 2003). Nusikalstamas tėvų elgesys daro blogą įtaką vaikams. Dažniausiai tėvai tiesiogiai neskatina vaikų nusikalsti, tačiau jų požiūris, vertybinės orientacijos, gyvenimo būdas turi įtakos formuojantis vaiko pasaulėžiūrai.

Kai kurie mokslininkai linkę manyti, kad tarp *iširusių, nepilnų šeimų* ir nepilnamečių nusikalstamumo egzistuoja tiesioginis ryšys. Tyrimai (Lauritsen 2003; Demuth, Brown 2004 ir kt.) rodo, kad žymiai daugiau nepilnamečių nusikaltėlių yra kilę iš nepilnų šeimų nei iš pilnų (Lawrence, Hesse 2010). Pastaruoju metu daugelis mokslininkų linkę manyti, kad iširusios šeimos nėra vienas svarbiausių veiksnių, skatinančių nepilnamečius nusikalsti. Tokias šeimas galima vadinti antriniu nepilnamečių nusikalstamumo šaltiniu. Teigiama, kad svarbiausia yra ne šeimos struktūra, bet jos tarpusavio santykių pobūdis, vertybinės orientacijos, vidinė atmosfera. Tyrėjai pastebėjo, kad nepilnamečių berniukų ir mergaičių nusikalstamumas yra didesnis, jei jie yra iš nelaimingų, nors ir pilnų šeimų, palyginti su nepilnamečiais iš nepilnų šeimų, kuriose vyrauja teigiama tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, glaudus vaikų ir tėvų tarpusavio ryšys, vaikų priežiūra, dora (Lawrence 2010).

Auklėjimo klaidos bei nepalankios raidos sąlygos šeimoje gali turėti įtakos asocialaus elgesio, kitų elgesio sutrikimų formavimuisi, tačiau tai nėra lemiami veiksniai. Tomis pačiomis sąlygomis gali formuotis įvairios

asmenybės savybės bei įvairaus kryptingumo elgesys. Taip yra todėl, kad visi aplinkos poveikiai pereina per asmenybės vidinių darinių filtrą, ir kiekviena asmenybė sukuria savitą santykių su ta pačia aplinka sistemą (Valickas 1997). Elgesio sutrikimų formavimosi tikimybė padidėja, jeigu yra ir kitų nepalankių veiksnių (pvz., mokymosi problemos ir izoliacija klasėje), ir atvirkščiai, ši tikimybė mažėja, jei nepalankus šeimos poveikis yra kompensuojamas kitose srityse.

Svarbu, kad tinkama aplinka būtų sudaryta ir **mokykloje**, galinčioje kryptingai veikti vaiko socialinę raidą. Tam turi įtakos visas mokyklos gyvenimas, apimantis plačią išorinių ir vidinių mokyklos veiklos sąlygų sistemą, kuri sintetina ne tik ugdymo turinį, bet ir palankų mokyklos mikroklimatą, bendruomenės santykius, santykius su visuomene, mokyklos darbo organizavimą ir kt. (Juodaitytė 2002).

Įvairūs autoriai (Rupšienė 2000; Jovaiša 2002; Targamadžė 2006 ir kt.), vienaip ar kitaip tyrinėjantys mokyklos gyvenimą, jos įtaką vaiko socializacijai, ypač pabrėžia mokyklos bendruomenės narių (pedagogų, mokinių, tėvų) tarpusavio *santykių humaniškumą* (pasitikėjimą, pagarbą, pagalbą, nuoširdumą). Humaniški pedagogų ir mokinių santykiai sukuria pakilią darbo nuotaiką, lemia gerą savijautą, didina aktyvumą, skatina mokinio pasitikėjimą savimi. Humaniški mokinių tarpusavio santykiai stiprina norą bendrauti su bendraamžiais. Suvokimas, kad priklausai grupei, esi svarbus, priimtas, ne tik palengvina vaiko savarankiškumo formavimąsi, bet ir suteikia jam ypač svarbų emocinio pasitenkinimo ir pastovumo jausmą. Humaniški santykiai ugdo humanišką, socialų vaikų elgesį.

Kita vertus, auklėjamoji veiklos mokykloje įtaka mokinio asmenybės sklaidai daug priklauso nuo veiklos prasmingumo, atitikties mokinio individualiems ypatumams, mokinio aktyvumo, jo išitraukimo į įvairiopą veiklą. Pedagoginiu požiūriu, jei veikla neatitinka vaiko individualių ypatumų, ji slopina motyvaciją, aktyvumą ir neturi auklėjamojo poveikio. Vaiko asmenybės ir elgesio pokyčiai yra pozityvūs tik tuomet, kai jis tiki to, ką daro, prasmingumu ir vertingumu. Jei veiklos prasmė nesuvokiama, sumažėja arba net nutrūksta veiklumas, „nes baigiasi motyvacija, teigiami santykiai su ja“ (Jovaiša 2003: 42).

Edukologų (Juodaitytė 2002; Bitinas 2004 ir kt.) požiūriu, svarbiausi veiklos prasmingumo rodikliai – asmeninis ir socialinis prasmingumas. Veikla vaikui bus asmeniškai prasminga, jei jis galės atskleisti savo gabu-

mus, realizuoti kitas galimybes, patenkinti reikšmingus savo poreikius, naudingai praleis laiką, patirs pozityvių išgyvenimų.

Atlikdami socialiai prasmingus veiksmus, vaikai internalizuoja socialines vertybes, įtvirtina socialiai vertingo elgesio normas. Nusiteikimą veikti skatina palanki psichologinė atmosfera – laisvumas, atvirumas, emocinis saugumas. Jai esant, mokinys nepatiria nereikalingos emocinės įtampos, baimės, nusivylimo, jaučiasi saugus, vertingas, daug ką gebantis, labiau pasitikintis savimi. Ši atmosfera daugiausia priklauso nuo pedagogo: jo taktiško, ramaus elgesio, pastangų išsklaidyti baimės, nerimo ar įtampos apraiškas dėl veiklos metu kylančių sunkumų, padaromų klaidų. Todėl svarbu, kad pedagogas rodytų mokiniui pagarbą, palankumą, pasitikėjimą jo jėgomis, kantrybę, jei ugdytinis patiria nesėkmę, taip pat sektų ir kontroliuotų savo elgesį ir sugebėtų numatyti, kokią mokinių reakciją juo sukels. Kitaip tariant, kurtų humaniškus tarpusavio santykius.

Mokykla, kaip socializacijos institucija, pati savaime nėra tobula, joje egzistuoja nemažai problemų: vaikai nesijaučia saugūs, nenori mokytis ir pan. Dėl to kai kurie jų tolsta nuo mokyklos. Tai gali turėti neigiamos įtakos bėrstančios asmenybės adaptyvaus elgesio formavimuisi ir socializacijai.

Mokslinėje literatūroje dažniausiai nurodomi šie mokyklos aplinkoje pasitaikantys neigiami veiksniai, galintys turėti įtakos vaikų desocializacijai, nusikalstamam elgesiui: *žemas pažangumas mokykloje, atstūmimas, pašalinimas iš mokyklos, neįtraukimas į mokyklos gyvenimą, neigiami tarpusavio santykiai tarp mokinių ir mokytojų ir tarp pačių mokinių, autoritarinis mokytojų elgesys* (Taylor, Robert 2007; Howell 2009).

Mokykla yra institucija, kurioje vyrauja vertinamoji aplinka (Galinaitytė 2010). Kiekvieną dieną vertinami mokinių mokymosi rezultatai, jie lyginami su kitų bendraamžių pasiekimais. Mokslo srityje atsiliekančios, asocialaus elgesio mokiniai dažniau gauna neigiamą vertinimą, dažniau peikiami mokytojų, dažniau pašiepiami ir užgauliojami bendraklasių. Dėl nuolatinių nesėkmių, aplinkinių neigiamos reakcijos, pasmerkimo bei atstūmimo vaikai ima prastai save vertinti, jaučia priešišumą mokyklai, praleidžia pamokas, tampa agresyvūs, ima asocialiai elgtis.

Kita vertus, dažnai suabsoliutinama žinių reikšmė, per mažai dėmesio kreipiama į doros, dvasingumo ugdymą, o įgyjamų žinių gausa dažnai nesusiejama su jų gyvenimišku aktualumu. Suabsoliutinta žinių reikšmė be doros ir dvasingumo, pasak J. Galinaitytės, gali būti pavojinga

socialinių pasekmių priežastis: „paaugliai, nesuvokdami savitikslių žinių naudos ir neturėdami atitinkamų dorinių stabdžių, tampa lengvai pažeidžiami neigiamų aplinkos veiksnių“ (2010.:279).

Tinkamai organizuoti auklėjimą dažnai trukdo ir pedagogų veiklos trūkumai: bendravimo, bendradarbiavimo su vaikais stoka, autoritarinis elgesys, mokinio nuvertinimas, konfliktai ir pan. Taip pat didelė problema iškyla, kai mokinys pašalinamas iš mokyklos už nusižengimus. Tai sukelia mokinių priešišumą mokyklai ir jos aplinkai, gali būti nusikalstamo elgesio prielaida. Mokykloje atstumti vaikai, nerasdami paramos šeimoje, ima ieškoti tokios aplinkos, kurioje galėtų pritaipyti, sulauktų pritarimo, paskatinimo. Atstumtų vaikų socialinio pasirinkimo galimybės yra mažesnės, todėl jie dažniausiai buriasi į tokių pat atstumtųjų grupes, kurioms būdingos savos elgesio normos, vertybių sistema, taip pat gali įsilieti į jau esančias antisocialaus kryptingumo grupes (Galinaitytė 2010). Tai atitolina juos nuo prosocialios aplinkos poveikio, skatina nusikalstamumą.

Didelę įtaką vaiko asmenybės socialinei raidai turi **bendraamžiai**. Siekimas bendrauti su bendraamžiais, priklausyti grupei, jaustis jos dalimi nepilnamečiui, ypač paaugliui, yra svarbus dalykas. Paauglys, jausdamasis grupės dalimi, išgyvendamas bendrumo jausmą, jaučiasi esąs svarbus, reikalingas, naudingas, galintis pasidalyti patirtimi, problemomis. Anot D. Augienės, „sėkmingai priklausyti grupei, vadinasi, orientuotis, ko esi vertas, ką gali“ (2002: 6). Tai svarbus paauglio pasitikėjimo savimi, savigarbos formavimosi veiksnys. Kita vertus, paaugliai, kurie turi artimų draugų, yra atviresni, labiau linkę bendrauti nei tie, kurie neturi bičiulių. Be to, artimi santykiai su bendraamžiais plečia paauglio socialinę patirtį. Kokią bendraamžių grupę paauglys pasirinks, turi reikšmės jo pomėgiai, interesai, vertybinės nuostatos, įpročiai, aplinka, šeimos auklėjimas, padėtis mokykloje.

Neformalios bendraamžių grupės gali nepilnamečiui turėti didelę reikšmę ir daryti įtaką, ypač kai jis turi rūpesčių namie ar mokykloje. Tokiose grupėse bendravimas vyksta tarp sau lygių, požiūris į daugelį dalykų yra panašus, tenkinama daugelis nepilnamečių poreikių, o ir patys nepilnamečiai čia jaučiasi laisviau. Kita vertus, grupės kelia tam tikrus reikalavimus: vykdyti jos tikslus, laikytis jos taisyklių ir pan. Jei tokioje grupėje vyrauja nusikalstama veikla, išitraukiant į ją stiprinamos antisocialios pažiūros, formuojams antisocialus elgesys. Dažniausiai dezorganizuotos, nusikalstamas veikas darančios grupės įtaką daro nepilna-

mečiams, kurie yra nepripažinti, atstumti šeimoje, mokykloje. Tokiems vaikams grupė dažnai tampa pagrindine aplinka, kurioje jie gali laisvai patenkinti daugelį savo poreikių, kompensuoti prosocialioje aplinkoje patiriamas nesėkmes. Tyrimai rodo (Ilgūnienė 2010), kad vienas iš pagrindinių socialinių veiksnių, vykdant nusikaltimą, – noras būti lyderiu ir noras pasirodyti prieš draugus.

V. Justickis neformalias nepilnamečių grupes skirsto į grupes, kuriose nusikaltimas yra įprastas jos narių poreikių tenkinimas, grupes, kuriose nusikaltimas nėra tiesioginis tikslas, tarytum šalutinis jų veiklos padarinys, grupes, kurių narius sieja tam tikri bendri interesai, visuomenei galintys būti priimtini, bet dėl menkos grupės narių moralės ilgainiui grupės poreikiai praddami tenkinti neteisėtu būdu (Kriminologija 2010).

Grupė gali ir nebūti tiesiogiai orientuota į nusikalstamą elgesį, tačiau jos nariai nusikalsta, pavyzdžiui, neturėdami pozityvaus užsiėmimo. **Nepakankamas laisvalaikio organizavimas, neužimtumas** gali paskatinti nepilnamečius įsitraukti į nusikalstamą veiklą. Praktika rodo, kad nepilnamečiai, kurie turi daug laisvo laiko, leidžiamo be tikslo ir prasmės, dažniau pasiduoda neigiamam aplinkos poveikiui, daro nusikaltimus. Todėl vaikų įtraukimas į neformaliąją veiklą mokykloje ir už jos ribų, į visuomeninę veiklą, saviraiškos, kultūros ir sporto renginius turi ypatingos reikšmės šių asmenų socializacijai ir adaptacijai. Kita vertus, jaunimo užimtumas, prasmingai leidžiamas laisvalaikis sudaro galimybę mažiau domėtis žalingoms veikloms bei skirti joms laiko ir yra gera prevencijos priemonė.

Daugelis pedagogų pastebi, kad vaikas, dalyvaudamas neformaliojoje veikloje, tarsi pasikeičia: tampa aktyvesnis, kūrybiškesnis, darbštesnis, dažnai pakinta net jo elgesys (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija 2000). Ypač tai būdinga vaikams, kurie per pamokas pasižymėjo visiškai priešingomis savybėmis. Psichologai tai sieja su tam tikru savigarbos jausmu. Jeigu pažeista vaiko savigarba, jis nesąmoningai ieško būdų jai atkurti. Tai padaryti gali užsiimdamas mažiau socialiai sankcionuota veikla. Tokio užsiėmimo vaikas gali rasti įvairiuose neformaliojo ugdymo būreliuose, užsiimdamas kita socialiai prasminga, kultūrine veikla. Kadangi tokioje veikloje dalyvaujama savo noru, vaikams ji dažniausiai sekasi. Patyręs sėkmę ir tapęs aktyvesnis, vaikas pradeda pasitikėti savimi, ima jaustis reikalingas ir naudingas.

Sprendžiant vaikų neformaliojo užimtumo problemą, daug daroma, tačiau, kaip rodo tyrimai, yra nemažai spragų:

- didelė paklausos ir pasiūlos disproporcija rodo, kad vyrauja ne vaikų interesas. Stokojama laisvo vaikų pasirinkimo tradicijų, jų iniciatyvos palaikymo, t. y. atviro vaikų ir pedagogų pokalbio dėl vaikų poreikių tenkinimo, todėl vaikai yra pasyvūs;
- nevienodos tokių veiklų prieinamumo galimybės: atokesnių vietovių vaikams sunkiau dalyvauti neformaliojo švietimo veikloje, taip pat dalyvavimą riboja didelės kainos, nepakankamas vietų skaičius būreliuose;
- integruotos mokyklos ir solidarumo idėja dar netapo neformaliojo vaikų švietimo savastimi: pagalba specialiųjų poreikių, rizikos šeimų vaikams yra per menka (neformaliojo vaikų švietimo institucijos gauna tik tam tikras kvotas nepasiturinčių šeimų vaikų būrelių lankymui finansuoti);
- derėtų į neformaliojo švietimo veiklą įtraukti ne tik labiausiai motyvuotus ir skatinamus, bet ir kitus vaikus, atrandant jiems patrauklios veiklos;
- per menkai įgyvendinamos tokios mokinių dalyvavimo visuomenėje formos kaip bendri projektai su tėvais, aktyvus įsitraukimas į bendruomenės renginius (Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė 2009).

Pastaruoju metu daugybė vaikų didžiąją dalį laisvo laiko leidžia prie televizoriaus arba kompiuterio. **Žiniasklaida**, ypač televizija ir internetas, kompiuteriniai žaidimai ir kitos komunikacinės technologijos daro didelį poveikį jaunimo nuostatoms ir elgesiui. Pateikdama daug vertingos informacijos, ji skatina aplinkinio pasaulio pažinimą ir intelektualinę asmenybės brandą. Kita vertus, yra daug destruktivos, neigiamą poveikį nepilnamečių asmenybės vystymuisi darančios informacijos. Nors mokslininkų nuomonė dėl žiniasklaidos daromos įtakos lygio destruktiviam elgesiui skiriasi, sutariama, kad tam tikrą poveikį ji turi. Vaikai mokosi remdamiesi ne tik realiais (šeimoms narių, bendramžių), bet ir žiniasklaidos pateikiamais pavyzdžiais. L. Berkowitzius (1993) teigia, kad rodant agresyvių paskatų pavyzdžius galima sukelti žiūrovo emocijas ir mintis, kurių veikiamas jis gali atlikti agresyvius veiksmus (Žukauskienė 2006). Dažnai stebint žiaurios veiksmus, gali sumažėti asmens jautrumas rea-

liame gyvenime vykstančiam smurtui, susiformuoti neteisingas pasaulio suvokimas, todėl jis gali įgyti nerealių baimių.

Smurto vaizdai negali būti traktuojami kaip lygūs, kaip vienodai veikiančios asmenį, nes žmonės yra skirtingi. Taip pat daug priklauso nuo paties asmens, jo aplinkos. Jaunimas yra patiklesnis, lengviau paveikiamas, nes dar neturi tvirtos vertybių sistemos. Mokslinėje literatūroje išskiriami šie veiksniai, darantys įtaką rodomo smurto poveikiui vaikams (Kiškis 2004):

trukmė. Kuo daugiau vaikas mato smurto, tuo daugiau yra jo veikiamas ir tuo didesnė tikimybė, kad bus neigiamai paveiktas;

vaiko asmeninės savybės. Linke smurtauti vaikai labiau mėgsta žiūrėti smurto scenas, dėl to yra daugiau veikiami ir didesnė tikimybė, kad paveikiami;

socialinė aplinka (tėvai, šeima, bendraamžiai, mokykla, situacinės ir kultūrinės sąlygos). Rodomo vaizdo interpretacija priklauso nuo tradicijų, papročių, situacijos ir kitų socialinės ir kultūrinės aplinkos ypatybių. Smurtą žiūrovai gali priimti teigiamai, neigiamai ar neutraliai. Atitinkamai ir to paties rodomo smurto poveikis asmeniui gali būti skirtingas;

psichologinės ir socialinės asmens būsenos, darančios įtaką jo motyvams. Žiūrovai, kurie yra frustracijos būsenos (nubausti, sumušti, įžeisti ar gyvenantys visiškame skurde ir kt.), rodomą smurtą suvokia kaip signalą savo frustracijai nukreipti į agresiją. Todėl vaikai, gyvenantys didesnių socialinių problemų aplinkoje, yra atviresni vaizduojamo smurto poveikiui.

Rodomo veiksmo poveikis asmeniui daug priklauso nuo konteksto. Mokslinėje literatūroje išskiriami šie veiksniai (Kiškis 2004):

smurtautojo charakteris. Smurtautojo patrauklumas žiūrovui didina smurtavimo ir agresijos tikimybę;

smurto aukos charakteris. Smurto aukos patrauklumas žiūrovui kelia baimę;

smurto priežastis. Pagrįsta smurto priežastis didina agresiją, nepagrįsta kelia baimę;

smurto realizmas sukelia agresiją ir baimę. Tai ypač svarbu jaunesnio amžiaus vaikams, galintiems neatskirti tikrovės nuo nerealių situacijų, elgesio, charakterių;

Smurtas baudžiamas ar apdovanojamas. Baudžiamas smurtas mažiau imituojamas negu smurtas, už kurį gaunamas teigiamas atpildas. Baudžiamas nusikalstamas smurtas mažina baimę;

smurto padariniai. Neigiami smurto padariniai slopina agresijos išmokimą;

humoro buvimas. Smurtas, susijęs su humoru, labiau didina agresiją ir neįautrumą negu smurtas be humoro.

Įvairūs nusikalstamo elgesio modeliai, pateikiami žiniasklaidoje, besiformuojančios asmenybės teigiamai neveikia. Todėl svarbu mokyti vaikus žiniasklaidos raštingumo šeimoje ir mokykloje. Žiniasklaidos neigiamo poveikio nepilnamečiams prevencija turėtų būti šviečiamoji, auklėjamoji.

Skyriaus apibendrinimas:

Nusikalstamo elgesio priešasčių teorijų terminas pabrėžia žmogaus, jo elgesio faktoriaus svarbumą. Šių teorijų gausa yra nulemta skirtingų požiūrių į nusikalstamumo prigimtį: nusikalstamo elgesio priežastys siejamos su socialine žmogaus aplinka, psichofizinėmis žmogaus savybėmis ir pan. Mėginimas kurti integruotas teorijas rodo, kad nusikalstamo elgesio pažinimas dar nėra baigtas.

Visas nusikalstamumo priešasčių teorijas sąlyginai galima skirti į dvi grupes – sociologines ir antropologines (biosocialines). Biosocialinės teorijos apima nusikalstamumo priešasčių teorijas, kurios aiškina nusikalstamumo priežastis, remdamosi biologine žmogaus prigimtimi, bei psichologines-psichiatriškas teorijas, kurios nusikalstamumo priežastimis laiko tam tikrus žmogaus psichikos reiškinius. Sociologinės teorijos nusikalstamą elgesį aiškina kaip įvairių socialinių veiksnių veikimo padarinių.

Pastarųjų metų statistiniai duomenys rodo iširtų nusikalstamų veikų, kurias padarė nepilnamečiai, mažėjimo tendenciją. Tam įtakos gali turėti vaikų skaičiaus Lietuvoje mažėjimas, taip pat vykdomos prevencinės programos, subalansuotas bausmių ir auklėjamųjų priemonių nusikaltusiems nepilnamečiams taikymas.

Nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius registruotas nusikalstamas veikas, amžius neįaugliai: daugiausia tarp nepilnamečių nusikalstamų veikų padaro 16–17 metų paaugliai, žymiai mažiau – 15 ir 14 metų paaugliai. Taip pat per pastaruosius kelerius metus nuolat mažėjo vaikų iki 14 metų, padariusių nusikalstamas veikas, skaičius.

Atsižvelgiant į nepilnamečių padarytų nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų rūšį, tendencijos išlieka panašios: pusę nepilnamečių įvykdytų veikų sudaro vagystės, o sunkiausios smurtinės veikos (nužudymai, sunkūs

sveikatos sutrikdymai, išžaginimai, seksualiniai prievartavimai) sudaro nedidelę dalį nepilnamečių padarytų nusikaltimų. Taip pat daugiau nusikalstamų veikų nepilnamečiai padaro mieste nei kaime, nepilnamečiams būdingesni grupiniai nusikaltimai, dauguma nepilnamečių, padariusių nusikalstamas veikas, yra vaikinai. Pastebėta, kad išaugo nedarbingų ir nesimokančių įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių dalis, taip pat padidėjo nepilnamečių, kurie nusikalstamas veiklas padarė būdami apsvaigę nuo narkotinių medžiagų, skaičius.

Latentinio nusikalstamumo tyrimai rodo, kad vaikų ir jaunimo nusikalstamumo srityje neužregistruotų nusikalstamo elgesio atvejų yra žymiai daugiau nei užregistruotų, vyrauja nesunkios, bet smurtinio pobūdžio nusikalstamos veikos.

Svarbų vaidmenį, formuojantis asmenybei, turi šeima. Menki tėvystės įgūdžiai, alkoholio, narkotikų vartojimas šeimoje, tėvų konfliktai, vaikų nepriežiūra, silpni tėvų ir vaikų tarpusavio ryšiai, smurtas šeimoje, tėvų nusikalstamumas – reali asmenybės socializacijos kliūtis, ypač jeigu tokių auklėjimo šeimoje trūkumų nekompensuoja kitos socialinės institucijos.

Svarbu, kad tinkama aplinka būtų sudaryta mokykloje, galinčioje kryptingai veikti vaiko socialinę raidą. Vaiko desocializacijai, jo priešiškumui mokyklai, nusikalstamam elgesiui įtakos gali turėti: vaiko žemas pažangumas mokykloje, jo atstūmimas, pašalinimas iš mokyklos, neįtraukimas į mokyklos gyvenimą, neigiami tarpusavio santykiai tarp mokinių ir mokytojų ir tarp pačių mokinių.

Įsitraukimas į bendraamžių grupes, kuriose vyrauja antisociali, nusikalstama veikla, stiprina antisocialias pažiūras ir formuoja antisocialų elgesį. Kita vertus, grupė gali ir nebūti tiesiogiai orientuota į nusikalstamą elgesį, tačiau jos nariai gali nusikalsti neturėdami pozityvaus užsiėmimo. Todėl nepakankamas laisvalaikio organizavimas, neužimtumas gali paskatinti nepilnamečius įsitraukti į nusikalstamą veiklą.

Jaunimo nuostatoms ir elgesiui poveikį daro žiniasklaida, ypač televizija ir internetas, kompiuteriniai žaidimai. Vaikai mokosi remdamiesi ne tik realiais (šėimos narių, bendraamžių), bet ir žiniasklaidos pateikiamais pavyzdžiais. Be to, jauni žmonės yra patiklesni, lengviau paveikiami, nes dar neturi tvirtos vertybių sistemos.

II. NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOS ĮGYVENDINIMAS

2.1 UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS, ĮGYVENDINANT NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJĄ

Bendruomenės atsakomybė už delinkventinio elgesio ir deprivuo- tus vaikus atsirado XVI–XVII a. Visuomenei pripažinus, kad vaikai yra socialinės ir ekonominės padėties aukos, didelis dėmesys pradėtas skirti vaiko aplinkai. Iki šiandieninės justicijos nepilnamečiai buvo barbariškai baudžiami, įskaitant tokias fizines bausmes kaip plakimas ir įdeginimai, tačiau kai kurie teisėjai, atsižvelgdami į vaiko amžių, skirdavo švelnesnes bausmes nei suaugusiesiems. XVIII–XIX a. išaugusios fizinės bausmės atrodė moraliai neteisingos ir nepriimtinos edukaciniu aspektu. Kur kas daugiau buvo tikimasi iš psichologinės intervencijos ir vaikų ugdymo krikščioniška dvasia bei darbu. Tai laikas, kai visame Vakarų pasaulyje buvo įkurti nepilnamečių pataisos namai. Vėliau institucijos pertvarky- tos į jaunimo kalėjimus, kurie buvo perpildyti, dideli, taikantys griežtas darbo taisykles, nelanksčią discipliną ir bausmes, o švietimas juose buvo labai menkas. XIX a. vidurys laikomas įvairių reformų pradžia. Pažangūs pertvarkų šalininkai pasisakė už vaikų privalomą mokymąsi ir vaikų dar- bo panaikinimą. Judėjimas, prasidėjęs Amerikoje ir Kanadoje, Europoje turėjo kelis plėtros kelius: pirmasis – pagalba vaikams gerinant jų gyve- nimo sąlygas; antrasis – vaikystės viešosios mokymosi sistemos kūrimas. Nuspręsta, kad valstybė turi imtis atsakomybės ir prisiimti tėvų vaidme- nį, jei šie piktnaudžiauja savo valdžia ar nesirūpina vaikais.

Analizuojant Europos šalių patirtį nepilnamečių justicijos srityje, galima išskirti dvi kryptis: *anglosaksišką ir kontinentinę (europinę)*.

Anglosaksiškai kryptčiai priskiriama tokių šalių kaip Anglija ir Vel- sas, Nyderlandai ir Šiaurės Airija patirtis. Ji iš esmės orientuota į justiciją su būdingu baudžiamuoju, kartais represiniu požiūriu.

Anglijoje ir Velse iki 1998 m. laisvės atėmimo bausmę buvo galima taikyti vaikams nuo 15 metų. Jaunesnius vaikus laisvės atėmimo bausme buvo galima bausti tik dėl sunkaus nusikaltimo. Nuo 1998 m. Anglijoje nusikaltimų ir viešosios tvarkos pažeidimo aktas panaikino vadinamą- jį „Doli Incapax“ principą, skelbiantį, kad vaikas iki 14 metų „nesugeba

atlikti žalingų veikų“. Tokiu būdu vaikai tapo atsakingi už savo veiksmus nuo 10 metų (Junger-Tas 2008). Pasak autoriaus, viena iš to meto naujovių – kiekviename regione sukurta multidisciplininė Jaunimo teisės pažeidimo komanda (YOT). Šios komandos buvo atsakingos už ataskaitų prieš teismo nuosprendžius rengimą, siekė pagreitinti ir prižiūrėti procedūras, kai baudžiamosios priemonės buvo taikomos jauniems pažeidėjams. Kita inovacija – jauni teisės pažeidėjai, prasikaltę pirmą kartą, buvo siunčiami į Jaunimo prisiekusių tarėjų grupę, kuri su tėvais ir vaikais sudaro sutartį, reglamentuojančią vaikų elgesio reikalavimus.

Anglijoje galėjo būti teisiami vaikai, sulaukę 10 metų, t. y. šis amžius reiškė baudžiamosios atsakomybės galimumą. Jaunesni nei 10 metų vaikai negalėjo būti nuteisti už padarytą nusikaltimą. Šiuo metu Anglijoje (taip pat Velse) priemonės nusikaltusiam vaikui skirstomos į keturias rūšis: ikiteisminę dispoziciją, antisocialinio elgesio priemones, priemones, taikomas bendruomenėje, ir laisvės atėmimo nuosprendį (Detrick, Abel, Berger ir kt. 2008).

Ikiteisminė dispozicija apima policijos atstovo formalų žodinių įspėjimą, duodamą pirmą kartą nusikaltusiam vaikui, pripažįstančiam savo kaltę, ir policijos atstovo paskutinį įspėjimą, duodamą vaikui, padariusiam nusikaltimą pirmą ar antrą kartą. Kartu vertinamos nusikalstamo elgesio priežastys ir numatoma veiklos programa joms spręsti.

Antisocialinio elgesio priemonės apima priimtino elgesio sutartis, antisocialinio elgesio įsakymą, individualią pagalbos nutartį, kitas priemones.

Priimtino elgesio sutartis (ABC) sudaroma tarp vietos valdžios bei Jaunimo teisės pažeidimo komandos (YOT) ir vaiko bei jo tėvų ar globėjų. Pasirašydamas šią sutartį vaikas sutinka keisti netinkamą elgesį.

Antisocialinio elgesio įsakymas (ASBO) draudžia vaikui vykti į tam tikras vietas ar daryti tam tikrus veiksmus. Jei vaikas nesilaiko įsakymo, jis gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Individuali pagalbos nutartis (ISO) gali būti naudojama atskirai arba gali būti antisocialinio elgesio įsakymo dalis. Ši nutartis gali tęstis iki šešių mėnesių. Ji nustato vaiko privalomą lankymąsi Jaunimo teisės pažeidimų komandos prižiūrimose sesijose. *Kitos priemonės apima* vietines komendanto valandas vaikui (vietos valdžia ir policija gali drausti vaikui būti viešose vietose nustatytais valandomis be suaugusiųjų priežiūros), vaiko saugumo nuosprendį (Child Safety Order), kai socialinis darbuo-

tojas ar pareigūnas iš Jaunimo teisės pažeidėjų komandos individualiai dirba su vaiku.

Bendruomenėje priimamas nuosprendis apima įvairias priemones:

- *supervizijos nuosprendį*. Vaikai privalo dalyvauti Jaunimo nusiikalstamumo komandos nustatytuose seminaruose, kurie orientuoti į vaiko elgsenos korekciją;
- *bendruomenės reabilitacijos nuosprendį*. Jis yra lygiavertis supervizijos nuosprendžiui, tačiau specialiai skiriamas 16 ar 17 amžiaus vaikams;
- *bendruomenės bausmės nuosprendį*, taikomą 16–17 metų vaikams – jaunuoliams skiriama 40–240 valandų bendruomenei naudingų darbų;
- *veiklos plano nuosprendį* – tai intensyvi programa, parengta remiantis vaiko rizika ir poreikiais. Ji tęsiasi tris mėnesius ir gali apimti žalos ištaisymą aukai ar bendruomenei, specialias švietimo programas, siekiančias pakeisti netinkamą elgesį;
- *nuosprendį lankyti centrą* – tai vaiko prievolė lankyti centrą, kurio programos koncentruotos į grupinį darbą ir pagrindinių socialinių įgūdžių ugdymą;
- *žalos atlyginimą*. Tai mediacijos tarp nusikaltėlio ir aukos procesas;
- *piniginę baudą* – ji skiriama vyresniam nei 16 metų vaikui;
- *sąlyginį paleidimą*. Vaikui neskiriama bausmė, tačiau nuo 6 mėnesių iki 3 metų jo elgsena stebima. Jei įvykdo nusikaltimą, vaikas vėl teisiamas. Gali būti skiriamas ir absoliutus paleidimas (Detrick, Abel, Berger ir kt. 2008). Vaikas gali būti paleidžiamas už užstatą;

Institucinė priežiūra gali būti paskirta 12–17 metų vaikams ne trumpiau kaip 4 mėnesiams ir ne ilgiau kaip dvejiems metams (Grham, Moore 2008). Vaikai gali atsidurti saugiuose vaikų namuose, saugaus ugdymo centre bei jaunųjų teisės pažeidėjų institucijoje.

Saugūs ugdymo centrai (ugdoma 9 proc. nusikaltusių vaikų) skirti vaikams iki 17 metų. Pirmieji atsirado 1999 m. Šiuo metu visoje šalyje yra 4 saugaus ugdymo centrai. Juos valdo privatūs subjektai pagal sutartis. Saugaus ugdymo centrai yra pavaldūs Socialinei rūpybos inspekcijos komisijai ir Švietimo standartų, vaikų paslaugų ir įgūdžių biurui. Juose

dirba keli kvalifikuoti socialiniai darbuotojai, tačiau visų darbuotojų reikalaujama išklaudyti specialius kursus.

Vietos valdžios saugiy vaikų namų (ugdoma 8 proc. nusikaltusių vaikų) tikslas – suteikti vaikams paramą, pritaikytą prie jų individualių poreikių. Norėdami pasiekti šį tikslą, jie turi daug darbuotojų ir nedaug vaikų – nuo 6 iki 40. Šiuose namuose paprastai apgyvendinami berniukai nuo 12 iki 14 metų amžiaus.

Jaunųjų teisės pažeidėjų institucijos (ugdoma 83 proc. nusikaltusių vaikų) yra pavaldžios Kalėjimų tarnybai. Jos nėra labai tinkamos jaunimui, kuriam būdingas didelis rizikos laipsnis, apgyvendinti, nes dėl mažo darbuotojų skaičiaus sunkiau užtikrinti, kad būtų tenkinami kiekvieno vaiko poreikiai (Detrick, Abel, Berger ir kt. 2008).

Nyderlanduose nuo 1990 m. įvestos griežtesnės bausmės nepilnamečiams teisės pažeidėjams. Maksimalios bausmės 12–15 metų vaikams trukmė padidėjo nuo 6 iki 12 mėnesių; 16–17 metų vaikams – nuo 6 mėnesių iki 2 metų. Pažymėtina, kad 16–17 metų vaikas baudžiamas pagal suaugusiųjų Baudžiamąjį kodeksą (Detrick, Abel, Berger ir kt. 2008).

Šioje šalyje, kaip ir Anglijoje, daugiau jaunų žmonių yra nukreipiama į uždaro tipo pataisos įstaigas. Nyderlanduose šiuo metu yra 14 jaunimo apsaugos (laisvės atėmimo) institucijų, jos skirstomos į gydymo institucijas ir kardomuosius kalėjimus. *Hoenderloogroep Glenn Mills* mokykloje (Vezepas) yra 100 vietų berniukams, priklausantiems kriminalinėms grupėms. Ši mokykla nėra jaunimo laisvės atėmimo institucija, bet teisėjai gali skirti priemonę mokytis šioje ugdymo įstaigoje. Nuteistiems vaikams taip pat kuriami centrai – uždaro tipo institucijos, kuriose jiems suteikiama visa reikalinga pagalba.

Didelis dėmesys yra skiriamas dvylikamečiams nusikaltėliams. Jie laikomi nepasiekusiais baudžiamosios atsakomybės amžiaus (Junger-Tas 2008). Kadangi šie vaikai negali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn, tokiais atvejais siūloma taikyti tėvams intervencines mokomojo pobūdžio priemones. Nors tėvai gali šių priemonių atsisakyti, daugelis su jomis sutinka, nes joms būdinga tam tikra nepilnamečių justicija (Laan, Graham 2004). Nyderlanduose, kaip ir Anglijoje, priimtas Antisocialinio elgesio įstatymas, taikomas išryškėjus nebaudžiamojon pobūdžio elgesiui: viešosios tvarkos pažeidimui, priekabiavimui ar grasinimui, triukšmavi-

mui, šiurkščiam elgesiui, grafiti piešimui, girtavimui, šiuokšlinimui. Jaunuoliai gali būti baudžiami uždraudžiant jiems įeiti į tam tikras teritorijas, artintis prie namų, kuriuose jie daro netvarką, bendrauti su tam tikrais žmonėmis. Numatytų priemonių pažeidimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę, todėl asmuo gali būti izoliuotas tam tikroje institucijoje (Junger-Tas 2008).

Nyderlanduose vykdoma daugelis prevencinių programų: agresijos valdymas „Tools4U/Training“, multisistemė terapija, naujos perspektyvos grįžti į visuomenę, socialinių įgūdžių ugdymas. Nuo 2006 m. šalyje aktyviai įgyvendinama netinkamo elgesio prevencijos programa EQUIP. Vaikams, grįžusiems iš laisvės atėmimo įstaigų, taikomos švietimo ir mokymo programos (Detrick, Abel, Berger ir kt. 2008).

Pasak G. Sakalausko (2001), Nyderlanduose, taikant jaunimo baudžiamojoje teisėje numatytas priemones, remiantis jų esme ir taikymo tikslu, mažiau yra akcentuojamas baudimas už nusikalstamą veiką ir labiau pabrėžiamas auklėjimas bei rūpinimasis jaunuoliu.

Anglosaksų valstybių grupei taip pat priklauso Šiaurės Airija ir Airijos Respublika. Per pastarąjį dešimtmetį pozityviausias pokytis – priimtas naujas Vaikų įstatymas (2001), pakeitęs galiojusį nuo 1908 m. Naujasis įstatymas įdiegė naujas prevencines, nukreipiamąsias priemones (Junger-Tas 2008). Pasak autoriaus, prieita prie išvados, kad aukų dalyvavimas procese turi daugiau pranašumų nei tradiciniai išpėjamieji metodai, todėl šių priemonių taikymas pagrįstas nusikaltėlio ir aukos bendravimu.

Kontinentinėse Europos šalyse jaunimo apsaugos tradicijos yra daug stipresnės.

Prancūzijoje jaunesniems nei 13 metų vaikams taikomas baudžiamosios atsakomybės negalimumo principas. Baustiniams vaikams dažniausiai skiriamos ne baudžiamosios sankcijos, o prevencijos priemonės. Jaunuoliams nuo 13 iki 16 metų sumažintos bausmės ribos, kai kurios sankcijos šio amžiaus asmenims yra visai negalimos, taip pat negalimos bausmės, ribojančios asmens teises.

Per pastaruosius metus Prancūzijos nepilnamečių justicijos sistemoje įvyko keletas pokyčių. Jie pirmiausia yra susiję su edukacinėmis sankcijomis nepilnamečiams, sulaukusiems 10 ir daugiau metų.

Nepilnamečių teisėjų atsakomybė yra dvejopa: pagalbos ir baudžiamoji. Pirmoji – pilietinė atsakomybė, arba šviečiamosios pagalbos teiki-

mas. Taikant švietimo ir ugdymo priemones, siekiama apsaugoti rizikos grupės vaikus, jei „jų sveikatai, saugumui ir moralei kyla pavojus ir / arba jo ugdymo sąlygos yra sudėtingos“ (Wyvekens 2006). Antroji – baudžiamoji atsakomybė. Ji suprantama kaip vaiko apsauga, pagalba, supervizija ir edukacinė sankcija. Edukacinė sankcija, pasak A. Wyvekens, gali būti taikoma vaikams, sulaukusiems 10 metų, ir yra susijusi su reikalavimu lankyti viešą ar privačią ugdymo instituciją, internatinę mokyklą.

Laisvės atėmimo bausmės išimtiniais atvejais gali būti skiriamos vaikams, sulaukusiems 13 metų. Kita naujovė – uždarų ugdymo centrų 13–17 metų nepilnamečiams kūrimas.

Prancūzijoje įsteigta įvairaus tipo švietimo pagalbos institucijų, vadinamų saugiais ugdymo centrais (CER), pagalbos centrais (CPI) ir uždalais ugdymo centrais (CEF). Į saugius (CER) ir uždarus ugdymo centrus (CEF) vaikai siunčiami, remiantis civiline teismo nutartimi arba baudžiamąja tvarka.

Saugūs ugdymo centrai (CER) skirti socialiai atskirtiems ar delinkventinio elgesio vaikams, kuriems gresia recidyvizmo rizika ar įkalinimas. Jų tikslas – sukurti ar atrasti naujus gyvenimo arba sprendimo būdus, padedančius integruotis į visuomenę. Sesijos trunka vidutiniškai 3–6 mėnesius 5–6 jaunuolių grupėje. Šiuo metu Prancūzijoje veikia 47 tokie centrai.

Pagalbos centrai (CPI) skirti konkrečiai delinkventinio elgesio vaikams (nusikaltusiems). Juose jaunuoliai praleidžia 3–4 mėnesius. Tikslas – sudaryti galimybę formuoti kitą gyvenimo būdą, atsižvelgiant į vaiko padėtį, teikti siūlymus ugdymui. Prancūzijoje įsteigtos 37 tokios institucijos.

Uždari ugdymo centrai (CEF) skirti nusikaltimus padariusiems vaikams kaip laisvės atėmimo alternatyva. Šalyje jų yra 25. Šiuose centruose visas dėmesys skiriamas švietimo priemonėms. Dauguma CEF yra pavaldūs Teisingumo ministerijai, juos valdo licencijas turinčios privačios asociacijos. Sąvoka „uždara“ reiškia, kad vieta yra juridškai kontroliuojama ir vaikai, pabėgę iš šio centro, gali atsidurti kalėjime (Wyvekens 2008).

Danija, Švedija, Norvegija ir Suomija intensyviai bendradarbiauja, todėl jų teisinės sistemos yra gana panašios (Kyvsgaard 2004): nėra atskiros paauglių justicijos sistemos; baudžiamosios atsakomybės amžius yra nuo 15 metų. Jaunesnių nei 15 metų vaikų nusikalstamas elgesys yra svarsto-

mas gerovės tarnybų (socialinių institucijų), o nusikaltimą padarę nepilnamečiai, kuriems daugiau nei 15 metų, yra baudžiami kaip ir suaugusieji. Dėl įvairių sankcijų ir priemonių, ypač taikomų 15–17 metų pažeidėjams, šios amžiaus grupės jaunuoliai susiduria ne su tokiais griežtomis pasekmėmis. Kai jaunesni nei 15 metų vaikai yra įtariami padarę nusikaltimą, policija gali juos sulaikyti, tačiau privalo nedelsdama informuoti gerovės tarnybas. Pastarosios, įvertinusios aplinkybes, gali nuspręsti, kokia parama bus reikalinga. Sprendimas priklauso nuo vaiko poreikių, bet ne nuo nusikaltimo sunkumo. Tai gryniausias gerovės principas.

Socialinės intervencijos apima praktinę pagalbą šeimai, šeimos terapiją ir yra susijusios su tėvų sutikimu vaiką apgyvendinti kitoje globojančioje šeimoje ar globos namuose. Vaikai ir paaugliai gali būti apgyvendinti saugioje vietoje, nors ši priemonė daugiausia taikoma siekiant stebėti elgseną. Jaunesniems nei 15 metų vaikams ji taikoma labai retai ir trunka ne ilgiau kaip 2 mėnesius (Sarnecki, Estrada 2004). Nepilnamečių nuo 15 iki 18 metų bylos dažniausiai nepasiekia teismo, bausmė dažniausiai būna bauda ar kaltinimų panaikinimas, kartais su specifinėmis sąlygomis, tokiomis kaip bauda ar priklausomybės nuo tam tikrų medžiagų gydymas. Įvairios įstatymo numatytos bausmės yra įmanomos, jei jos svarstomos teisme. Tam tikros bausmės, tokios kaip prievolė bendruomenei ar tarpininkavimas, yra retos. Įkalinimas jauniems nusikaltėliams taikomas retai, teisėjai, atsižvelgdami į situaciją, baudžia jaunuolius siųsdami į ligoninę, į specialias priežiūros institucijas ar klinikas arba šeimai prižiūrėti.

Remiantis 2010 metų tyrimo „Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai“ rezultatais, pažymėtina, kad Norvegijoje, teikiant kompleksinę pagalbą bei paslaugas vaikams, yra vadovujamasi pagrindiniu vaiko gerovės, bendradarbiavimo ir pagalbos šeimai principu. Pagrindinis vaiko gerovės paslaugų tikslas – laiku suteikti paramą ir pagalbą vaikams ir jaunuoliams, gyvenantiems tokiais sąlygomis, kurios gali būti žalingos jų sveikatai bei raidai, todėl labai retai priimami sprendimai taikyti vaikams griežtesnes priemones. Šalyje galioja nuostatos, kad vaikai iki 18 metų nėra uždaromi į jokias institucijas (ypač laisvės apribojimo įstaigas). Išimtiniais atvejais vaikas gali būti apgyvendinamas krizių centre nuo 1 paros iki 3 mėnesių. Ypatingas dėmesys skiriamas tarpinstituciniam bendradarbiavimui. Sprendžiant klausimus, susijusius su vaiku (atitinkamai

ir vaiko elgesio problemomis), aktyviai dalyvauja visos pagalbą jam galinčios suteikti institucijos (vaiko gerovės tarnyba, mokykla, policija, socialiniai partneriai) (Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai 2010: 12).

Analizuojant bendradarbiavimo su įstatymų atstovais (tėvais ar globėjais) praktiką Norvegijoje, pastebėta, kad prioritetas teikiamas bendradarbiavimui ir visokeriopai pagalbai šeimai. Tėvams, turintiems vaiko auginimo ar kitokių sunkumų, gali reikėti trumpalaikės ar ilgalaikės pagalbos. Tokiais atvejais vaiko gerovės tarnybos pirmiausia ieško galimybių padėti šeimai susitvarkyti su bet kokia iškilusia problema, užtikrinti vaiko teisę gyventi šeimoje, tinkamoje, saugioje aplinkoje ir turėti raidos galimybę. Taip vaikas lieka savo aplinkoje, gali lankyti savo mokyklą, gyventi su tėvais (Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai 2010: 12).

Švedija. 1997 m. valdžia įvedė naują sankciją – jaunimo globą 15–17 metų nusikaltėliams. Ši sankcija numato jaunuolių apgyvendinimą saugioje įstaigoje nuo 2 mėnesių iki 4 metų, kad būtų išvengta sunkių nusikaltimų. Vis dėlto jaunieji nusikaltėliai turi būti kaip galima greičiau perkelti į atvirą instituciją. Bendrai žvelgiant, švedų sistema nelabai skiriasi nuo skandinaviškosios: jaunesni nei 15 metų vaikai, kuriais rūpinasi socialinės agentūros, atskiriami nuo 15–18 metų sulaukusių jaunuolių; jauni įtariamieji (kuriems daugiau nei 18 metų) suimami tik esant ypatingoms aplinkybėms, o įkalinimo bausmė skiriama labai retai.

Apibendrinant galima teigti, kad visose šalyse didelis dėmesys skiriamas multikompleksinės pagalbos vaikui teikimui. Nepilnamečio atskirimas nuo šeimos ir perkėlimas į uždarą instituciją dažniausiai taikomi kaip kraštutinė priemonė, jei nepasiteisina kiti pagalbos būdai.

2001 m. *Danija* įdiegė naują bausmę paaugliams. Ji sujungia tris etapus, truncančius dvejus metus. Pirmiausia jaunuoliai apgyvendinami saugioje aplinkoje, tada perkelti į atvirą instituciją. Tai gali trukti pusantų metų. Paskutinis etapas praleidžiamas laisvėje, tačiau nusikaltimą padarę jaunuoliai yra stebimi, jiems taikoma tolesnė globa. Per tuos dvejus metus pažeidėjai turi dalyvauti intensyviose socialinėse, edukacinėse ir darbo mokymo programose.

Pagrindinė nepilnamečių justicijos reforma, kurios siekinys – ugdyti ir globoti jaunuosius teisės pažeidėjus, remiantis pedagogine dimensija,

Belgijoje prasidėjo 2006 m. Reformos rezultatai siejami su tuo, kad jaunimo teismai privalo kiekvienai numatytai priemonei nustatyti maksimalią trukmę. Vaikams iki 18 metų baudžiamoji atsakomybė negresia, Jaunimo apsaugos akte numatytos tik edukacinės priemonės. Jaunimo teisėjas, atsižvelgdamas į vaiko asmenybę, nusikaltimo sunkumą ir kitas aplinkybes, gali taikyti vieną iš edukacinių priemonių, kurios išdėstytos šiame akte¹.

Pirmenybė teikiama priemonėms, kurias taikant, vaikas lieka šeimos aplinkoje. Jos apima papeikimą, superviziją kartu su mokyklos ar orientavimo centro lankymu, bendruomenės paslaugas ar švietimą, dalyvavimą ugdomuosiuose seminaruose, draudimą matytis su tam tikrais žmonėmis ar būti tam tikrose vietose, dalyvavimą sporto, socialinėje ar kultūrinėje veikloje, projekte, kurį pasiūlo vaikai (projet écrit du jeune), paslaugas bendruomenei, mediaciją, ambulatorinį (pvz., psichologinį ar psichiatrinį) gydymą, lytinio švietimo ar kvalifikuotas paslaugas, susijusias su priklausomybėmis (Van Dijk ir kt. 2008). Atsakomybė už edukacinių priemonių įgyvendinimą šiuo atveju tenka bendruomenėms.

Kai vaikas paimamas iš šeimos, teisėjas turi kelias galimybes taikyti edukacines priemones: atiduoti vaiką ugdyti privačiam asmeniui, išsiųsti į reabilitacijos įstaigą, psichiatrijos ligoninę, uždaras ar atviras jaunimo apsaugos institucijas, uždara federalinę instituciją (2.1.1 lentelė).

2.1.1 lentelė. Įvairaus tipo jaunimo apsaugos institucijos Belgijoje

Amžius	Institucijos tipas
12 ir daugiau metų	Atviros jaunimo apsaugos institucijos Uždaros jaunimo apsaugos institucijos, esant 2 sąlygoms: pavojingas elgesys arba užpuolimo galimybė Uždaras psichiatrijos skyrius
14 ir daugiau metų	Uždara jaunimo apsaugos institucija Uždara federalinė institucija
16 ir daugiau metų	Laisvės atėmimo bausmė

Belgijoje veikia skirtingų kategorijų privačios institucijos. Jos teikia pagalbos ir edukacinės intervencijos paslaugas vaikui ir jo šeimai, specializuotą pagalbą elgesio problemų turinčiam vaikui, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikui, vaikui, turinčiam agresyvaus elgesio ir psichologinių

¹ Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT). Du 18 au 27 avril 2005, 2006 .Para 136.

problemų, skubaus vaiko paėmimo iš šeimos pagalbą, siekdamas nustatyti tolesnės pagalbos nepilnamečiui planą (Coyle 2006).

Visos edukacinės priemonės gali būti skirtos kaip laikinos, išskyrus papeikimą – tai galutinė priemonė. Išsiuntimas į uždarą federalinę instituciją gali būti skirtas tik kaip laikina priemonė. Vaikams nuo 16 metų priemonė gali būti pratęsta iki 20 ar 23 metų amžiaus tais atvejais, kai jų elgesys kenkia jiems patiems arba visuomenei.

Jaunimo teisėjas privalo nustatyti ilgiausią buvimo konkrečioje vietoje trukmę. Visi sprendimai gali būti persvarstomi teisėjo ar prokuroro prašymu. Jei priemonė yra paskyrimas į jaunimo apsaugos instituciją, ji turi būti peržiūrima, kol vaikas nepraleido joje 6 mėnesių. Gali būti priimtas sprendimas vaiko buvimą institucijoje pratęsti dar šešiams mėnesiams, jei nustatoma, kad vaikas elgėsi blogai ar jo elgesys kelia pavojų jam pačiam ar aplinkiniams (Detrick, Abel, Berger ir kt. 2008). Jaunimo teisėjas taip pat gali sutrumpinti vaiko buvimo institucijoje laiką. Visais atvejais edukacinės priemonės pasibaigia, vaikui sulaukus 18 metų.

Į uždaro tipo institucijas siunčiami vaikai, sulaukę 14 ir daugiau metų ir padarę sunkius arba pakartotinius nusikaltimus. Jei vaikas elgiasi gerai, teisėjas gali nuspręsti jį perkelti į atviro tipo instituciją (Detrick, Abel, Berger ir kt. 2008).

14–17 metų berniukams (išskirtiniais atvejais 12–13 metų berniukams, kurie padarė rimtus nusikaltimus uždaroje institucijoje) skirtos *Braine-le-Chateau*, *Wauthier-Braine institucijos*, kuriose teikiamos trijų tipų paslaugos (edukacinės, stebėjimo ir įvertinimo) bei API paslaugos (poinstitucinė priežiūra). Berniukas stebimas 15 dienų, siekiant išsiaiškinti jo elgesį ir nustatyti, kokios pagalbos reikia, kad po nuodugnaus tyrimo būtų galima pateikti intervencijos, kurios tikslas – pagerinti jaunuolio padėtį, siūlymus.

Everberg centras, žinomas kaip „De Grubbe“, buvo įkurtas 2002 m. kovo 1 d. Jis yra 25 km nuo Briuselio ir priklauso Teisingumo ministerijai. Tai uždara institucija, skirta 14 metų sulaukusiems berniukams, padariusiems rimtus nusikaltimus. Į šį centrą jaunuoliai siunčiami, kai nėra vietų viešose jaunimo pagalbos institucijose. Jauni žmonės šiose institucijose paliekami dviem mėnesiams ir penkioms dienoms.

Apibendrinant mokslininkų (Merfeldaitė, Pivorienė, Raudeliūnaitė 2011) tyrimo rezultatus, pažymėtina, kad Belgijoje ir Danijoje siekiama

minimalizuoti institucijose praleidžiamo laiko trukmę, teikiant vaikams individualizuotą socioedukacinę pagalbą. Tyrimas atskleidė darbo su tėvais bendruomenėje ir vaiku institucijoje koordinavimo stoką, o tai lemia didelį vaikų grįžtamumą į priežiūros įstaigas. Bendradarbiavimas su šeima tirtose šalyse apsiriboja informacijos tėvams (globėjams) teikimu apie paskirtos priežiūros priemonės vykdymo eigą, vaiko ugdymosi pasiekimus. Belgijos ir Danijos patirtis rodo, kad personalo bendradarbiavimui, motyvavimui ir palaikymui vaiko priežiūros institucijose skiriamas ypatingas dėmesys.

Vokietijos ir *Austrijos* įstatymai pristatomi kaip akivaizdus gerovės tradicijų pavyzdys (Dunkel 2004). Jau 1923 m. Vokietija įvedė edukacinių priemonių pasirinkimo galimybę vietoj bausmių, o baudžiamosios atsakomybės amžių padidino nuo 12 iki 14 metų. Nepilnamečių justicijos akto teisės reforma 1990 m. akcentavo nukreipiamųjų priemonių svarbą ir kaltintojo, ir nepilnamečių teisėjo lygmeniu. Įdomu, kad net jauni suaugę 18–20 metų asmenys gali būti teisiami pagal Nepilnamečių justicijos aktą ir ši praktika yra gana dažnai pasitaikanti. Teoriškai Vokietijos jaunimo teismų įstatymas pripažįsta, kad nepilnamečiai atsako pagal baudžiamąją teisę, jeigu veikos darymo metu buvo pakankamai subrendęs morališkai ir psichiškai, kad suprastų savo veikos neteisėtumą ir veiktų tai suvokdamas, o praktiškai teisėjai atsižvelgia ne tik į nepilnamečio gebėjimą suvokti, bet ir galėjimą veikti, prisiimti baudžiamąją atsakomybę arba nepilnamečio sugebėjimą pasimokyti iš bausmės (Sakalauskas 2000). Nuo 1953 m. visi jauni suaugę žmonės (18–21 metų amžiaus) yra priskiriami nepilnamečių teismų kompetencijai. Ši procedūra tapo pavyzdžiu Ispanijai, Austrijai ir Lietuvai. Pažymėtina, kad kryptama priešinga kryptimi, palyginti su daugeliu kitų valstybių, kurios stengiasi paspartinti jaunų žmonių (16–18 metų) perdavimą suaugusiųjų baudžiamiesiems teismams.

Iš visuomeninių sankcijų Vokietija taiko bendruomeninį darbą, socialinio apmokymo kursus, tarpininkavimą, įvairias žalos atlyginimo formas, restituciją ir t. t. Apskritai Vokietijos įstatymai atspindi visiškai kitokį požiūrį į jaunus žmones ir vaikystę, palyginti su anglosaksų valstybėmis, tokiomis kaip Anglija, Velsas, Kanada bei Nyderlandai (Junger -Tas 2008).

Austrija taip pat išlaiko kai kuriuos gerovės principus. Šioje šalyje nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės minimali amžiaus riba yra tokia pat kaip Vokietijoje (14 m.), tačiau jaunuoliu vadinamas asmuo, ku-

riam veikos padarymo metu buvo suėję 14 metų, bet dar nebuvo sukakę 19 metų. Amžius iki 21 metų (išimtiniais atvejais – iki 24 metų ir labai retai – iki 27 metų) Austrijos bendrajame baudžiamajame įstatyme apibrėžiamas tik kaip bausmės švelninimo pagrindas (Gečėnienė 2000).

Vaikai iki 16 metų negali būti baudžiami laisvės atėmimo bausme. Jauni žmonės, kuriems yra 16 ir daugiau metų, gali būti įkalinti ne ilgiau kaip dviem savaitėms. Austrijos teisinėje sistemoje įtvirtinta, kad suaugęs vaiko patikėtinis privalo dalyvauti visose policijos apklausose ir priešteisminiuose bylos nagrinėjimuose. Austrija yra sukūrusi kasdienę baudų sistemą, ja remiantis baudos dydis nustatomas pagal kasdienes paauglio pajamas, jei jis dirba, taip pat atsižvelgiant į jo kišenpinigių dydį ar trumpas darbo valandas po pamokų. Galima paminėti dar vieną įdomų dalyką – Austrija, kaip ir Švedija, turi Vaikų ombudsmeną (Junger-Tas 2008).

Graikijoje vis didesnę vaidmenį vaidina priemonės, nesusijusios su įkalinimu. Ši šalis turi tik dvi baudžiamąsias jaunimo institucijas. Veikia Priežiūros skyrius, skirtas jauniems žmonėms iki 21 metų, turintiems tam tikrų problemų, tokių kaip priklausomybė nuo narkotikų, nusikaltėliams, turintiems psichologinių ar kitų problemų (taip pat vaikams, kuriems būtina apsauga). Pati įdomiausia naujovė yra Vaikų ombudsmeno įkūrimas. Ši institucija, be kitų pareigų, privalo ginti vaiko teises (Junger-Tas 2008).

Kitas tipinis gerovės traktavimo pavyzdys yra *Šveicarijos* nepilnamečių justicijos įstatymo 2003 m. projektas, įsigaliojęs 2006-aisiais. Iki to meto nepilnamečių teisė buvo baudžiamosios teisės dalis. Minimalus baudžiamosios atsakomybės amžius buvo padidintas nuo 7 iki 10 metų, o baudžiamosios pilnametystės amžius nustatytas 18 metų. Iki 2006 m. Šveicarija turėjo tik atviras institucijas ir tik neseniai šalyje pradėta statyti keletas uždarų pataisos įstaigų. Nors Šveicarija remia alternatyvias sankcijas, iki šiol čia buvo taikomas tik visuomeninis darbas ir tarpininkavimo programos.

Čekijoje 2003 m. buvo priimtas naujas įstatymas, kuriame nustatytas baudžiamosios atsakomybės amžius – 15 metų, o baudžiamosios pilnametystės amžius – 18 metų. Įstatymas aiškiai akcentuoja nukreipiamąsias, edukacines ir apsaugines priemones bei alternatyvas įkalinimui (Volkova 2008).

Lenkijoje veikia šeimų teismai, kuriuose dirba nepilnamečių teisėjai, daugiausia galių turintys asmenys sistemoje. Egzistuoja griežta atskirtis tarp nepilnamečių nusikaltėlių ir vaikų, kuriems reikalinga pagalba, jie negali būti įkalinti toje pačioje įstaigoje. Perdavimas baudžiamajam teismui, kaip ir suaugusiųjų nuteisimas, yra įmanomas tik esant sunkiems nusikaltimams. Ir policijos, ir kaltintojų vaidmuo ribotas, nes šeimos teisėjas yra kompetentingas visuose teisminio proceso etapuose ir netgi atlieka priešteisminę apklausą, kai nepilnametis yra teisiamas. Lenkijoje egzistuoja daug intervencijos tipų, apimančių papeikimus, priežiūrą, apgyvendinimą globojančiose šeimose, jaunimo edukaciniame centre, numatomos atkuriamosios priemonės (jos gana retai taikomos). Auklėjamojo poveikio priemonės Lenkijoje įgyvendina auklėjimo centrai. Tokio pobūdžio auklėjimo įstaigos pagrindinis uždavinys – visapusių auklėjimo, edukacinių, psichoterapinių, darbo su šeima veiklų vykdymas, siekiant teigiamos auklėtinių adaptacijos ir savarankiškumo, išėjus iš auklėjimo įstaigos².

Lenkijoje edukacinės priemonės yra pagrindinės šeimos teisme, dažniausios bausmės – pareigūnų ir tėvų papeikimai bei priežiūra. Atkuriamosios justicijos praktika, tokia kaip tarpininkavimas, žalos atlyginimas, aukos atsiprašymas ir pan., yra retai įgyvendinama (Sakalauskas 2001; Junger-Tas 2008).

Škotijos nepilnamečių justicijos sistema pagrįsta nusikaltėlio, o ne nusikaltimo akcentavimu ir neatskiria vaikų, kuriems reikia apsaugos, ir vaikų nusikaltėlių. Vaikų prisiekusieji yra surenkami iš paprastų vietos bendruomenės žmonių. Svarstyme dalyvauja vaikas, jo tėvai, socialinis darbuotojas ir referentas, bet nėra teisinės gynybos, nes manoma, kad to nereikia. Su byla supažindinamas referentas gali paprašyti socialinio darbo tarnybos ataskaitos apie socialines sąlygas. Remdamasis ataskaita, jis nusprendžia, kaip toliau elgtis. Jei sušaukiamas prisiekusiųjų posėdis, vaiko gerovė turi būti esminė aplinkybė, turint omenyje pakartotinio nusikaltimo rizikos mažinimą bei socialinės įtraukties didinimą. Priemonės apima išpėjimą, savanorišką vietos valdžios organų priežiūrą, priverstinę priežiūrą bei siuntimą į švietimo įstaigą. 1990 m. nepilnamečių justicijos sistema buvo peržiūrima koncentruojantis tiek į individualią, tiek į

² Interneto prieiga www.mowgoniadz.pl.

tėvų atsakomybę. Teismo sistemoje daugiau ar mažiau buvo sutelkta svarstant 8–16 metų vaikų nusikalstamą elgesį, o prisiekusieji į nepilnamečių teismo procesą sukviečiami, kai teisiama 16–17 metų asmenys, kurie nusikalto pakartotinai. Be to, Škotija priėmė Antisocialaus elgesio įstatymą, kad užkirstų kelią nepaklusniam elgesiui. Vis dėlto praktikoje teismo sistemoje iki šiol puikiai veikia. Visi 16–17 metų nusikaltėliai yra policijos perduodami prokurorui (kaltintojui), kuris nusprendžia, ar bylą nukreipti į teismo sistemoje, ar į nepilnamečių teismą. Didžioji poveikio priemonių dalis, paskirta teismo, yra grindžiama visuomeniniu darbu ir tik 7 proc. baigiasi įkalinimu. Taip pat ypač pabrėžiamos įkalčiaus grindžiamos intervencijos. Škotija nepašalins šalį išgarsinusios svarstymų sistemos. M. Burmanas ir kiti (2004) daro išvadą, kad darbas su nepaklusniais vaikais ir jaunimu yra konstruktyvesnis ir sutelktesnis nei seniau.

2.2 PATIRTIS LIETUVOJE: BAUSMĖS IR AUKLĖJIMO POVEIKIO ASPEKTU

Plačiąja prasme nepilnamečių justicija apima teisinę apsaugą – nepilnamečių teisių apsaugos ir jų teisės pažeidimų prevencijos būklės aspektus, teisės aktus, reglamentuojančius nepilnamečių justiciją bei vaikų teises ir interesus ginančias institucijas (Zdanevičius 2002). Siaurąja prasme justicija suprantama kaip teisingumo vykdymas nuo teisinės atsakomybės atsiradimo iki jos pasibaigimo (Nepilnamečių justicija Lietuvoje 1998).

2.2.1 *Nepilnamečių teisinė padėtis iki Lietuvos nepriklausomybės*

Nepilnamečių teisei padėčiai reglamentuoti Lietuvos teisinėje sistemoje visais laikais buvo skiriama nemažai dėmesio.

1918–1940 m. teisinę nusikaltusių nepilnamečių padėtį Lietuvoje reglamentavo 1903 m. Baudžiamasis statutai. Pagal 40 str. baudžiamoji atsakomybė buvo taikoma nuo 10 metų. Nepilnamečiais buvo vadinami asmenys nuo 10 iki 21 metų. Amžius nuo 10 iki 17 metų buvo santykinio pakaltinamumo, todėl teismas, prieš spręsdamas bylą iš esmės dėl kiekvieno tokio amžiaus nepilnamečio, padariusio nusikaltimą, turėjo išspręsti jo pakaltinamumo klausimą. Nepakaltinamieji negalėjo būti

kaltinami padarę nusikaltimą (41 str.). Įstatymas numatė taikyti tokiems vaikams tam tikras poveikio priemones: 1) atsakingą priežiūrą; 2) atidavimą į auklėjamasias drausmines įstaigas; 3) atidavimą į vienuolyną; 4) atidavimą į atskirus būstus prie kalėjimų ir areštinių (Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė, išvados ir pasiūlymai 1998).

Teismai, gerai suprasdami neigiamą kalėjimų įtaką nepilnamečiams, laisvės atėmimo bausmę skyrė tik išimtiniais atvejais. Specializuotos auklėjamosios drausminės įstaigos, turinčios patyrusių šios srities mokytojų, psichologų, gydytojų, laikytos gera priemone nusikaltusiems vaikams pataisyti. Lietuvoje buvo trys tokios įstaigos: Kalnaberžėje, Jurdaičiuose ir Krakėse.

Nepilnamečių auklėjimo įstaigų veikla Lietuvoje 1918–1940 m. išsamiai aptariama V. Andriulio (2000) antologijoje. Teigiama, kad Kalnaberžėje gyveno daugiau kaip šimtas auklėtinių nuo 10 iki 21 metų. Dirbo 24 darbuotojai ir laisvai samdomas atvykstantis gydytojas. Nepilnamečiai dirbo ūkio darbus ir mokėsi.

Atvežti auklėtiniai kelioms dienoms būdavo izoliuojami, renkama informacija apie juos. Po dviejų dienų, šiek tiek susipažinus, auklėtinis skiriamas į tiriamąją grupę. Pagal elgesį auklėtiniai buvo skirstomi į 5 progresines grupes: tiriamąją, bausmės, pataisos, pasitikėjimo ir laisvės. Tiriamajoje grupėje tam tikrą laiką turėjo išbūti visi naujai atsiųsti jaunuoliai, jiems skirti du mokytojai ir daugiau akylai stebinčių prižiūrėtojų, kurie stengėsi nustatyti auklėtinio charakterį, būdą, polinkius, sveikatą, kad ateityje būtų galima parinkti auklėjimo metodus. Jaunuoliams leidžiama pasirinkti įvairius amatus. Kalnaberžėje buvo tiriami visi teismo į auklėjimo įstaigas siunčiami berniukai, atrenkami sunkiau pataisomi ir perkelti į Juodraičių įstaigą (Andriulis 2000: 183)

Pasak autoriaus, Juodraičiuose auklėtiniai buvo grupuojami pagal kitokią nei Kalnaberžėje sistemą. Atvykusieji stebimi apie mėnesį, kol nustatomas jų tipas, paskui skirstomi, apgyvendinami tarp kitų ir tik tada leidžiami į dirbtuves. Remiamasi ne vaikų taisymosi progresyvumu, o jų normalumu, atsižvelgiant į temperamentą, polinkį paklusti keliamiems reikalavimams, gebėjimą tarpusavyje sugyventi. Šitaip sudaromos 6 auklėtinių grupės. Kiekviena jų turi atskirą kambarį ir prižiūrėtoją. Grupės apibūdinamos taip:

- 1 grupė – vaikai, turintys proto jutimo ir kalbos defektų;
- 2 grupė – normalūs vaikai, dauguma atsitiktinai nusikalte ir dėl to lengviau, be ypatingų sunkumų pataisomi;
- 3 grupė – normalūs vaikai, sugadinti neigiamos aplinkos įtakos ir daug sunkiau pataisomi;
- 4 grupė – vaikai, turintys nedidelių būdo trūkumų, tam tikrų kai kurių sričių gabumų;
- 5 grupė – vaikai, turintys didelių būdo trūkumų, gabūs arba ne, bet labai stokoiantys pusiausvyros;
- 6 grupė – agresyvūs tipai, pasižymintys labai dideliais būdo trūkumais (Andriulis 2000: 186).

Krakėse, Šv. Kotrynos vienuolyne, buvo įsteigta drausmės auklėjimo įstaiga mergaitėms. Šioje įstaigoje 41 auklėtinę prižiūrėjo 20 seserų. Tarpusavio ir darbo santykiams buvo būdinga šeimos aplinka.

Sovietų okupacijos metais nepilnamečių justicijos sistema Lietuvoje buvo suvienodinta su visų TSRS respublikų sistema. Sprendžiant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimus, vadovautasi LTSR baudžiamuoju kodeksu, kuriame buvo numatytos bausmės visiems asmenims, padariusiems nusikaltimus. Nepilnamečiams baudžiamųjų įstatymų taikymas buvo apribotas: baudžiamojon atsakomybėn asmuo galėjo būti patrauktas nuo 16 metų, o už kai kuriuos nusikaltimus – nuo 14 metų. Jeigu nepilnametis padarė pavojingus visuomenei veiksmus, bet dėl jaunumo negalėjo būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, jam buvo taikomos įvairios auklėjamojo pobūdžio poveikio priemonės (Pavilonis 1978).

Pažymėtina (Pavilonis 1987: 28–29), kad kovojant su nusikalstamumu pagrindinis dėmesys skiriamas prevencinėms priemonėms, nes siuntimas į pataisos darbų ar auklėjimo darbų koloniją, baudos išieškojimas, turto konfiskavimas – kiekvienam asmeniui didelė trauma. Tik paskirta bausmė „atkuria socialinį teisingumą“, todėl siekiant sėkmingai nubausti užtenka, kad skausmai, daromi bausme, viršytų malonumą, gaunamą nusikalstant (Bekarija 1992). Pasak M. Kazlausko (1980), bausmės esmė yra nubaudimas, be kurio ji prarastų prasmę – negalėtų daryti poveikio nuteistajam ir kitiems žmonėms, neatliktų auklėjamojo vaidmens ir nesukeltų visuomenei pasitenkinimo jausmo, kad nusikaltėlis sulaukė teisingo atpildo.

Nepilnamečių nusikalstamumas vertinamas kaip specifinis auklėjimo sistemos trūkumų rodiklis (Galinaitytė 1975: 20), o trūkumus lemia įvairūs materialiniai, kultūriniai, ideologiniai, psichologiniai ir kiti socialiniai reiškiniai. Kitų autorių (Čepas, Pavilionis 1973: 43) teigimu, kuo anksčiau pašalinamos blogos vaikų ir paauglių auklėjimo sąlygos, tuo veiksmingesnė yra prevencija. Todėl, kaip teigia J. Galinaitytė (1975: 12), „itin svarbu išaiškinti aplinkybes, padedančias nepilnamečiams pasiekti nusikaltimų rezultatus“.

Analizuojamu laikotarpiu kovoti su nepilnamečių nusikalstamumu Lietuvoje buvo pavesta ir specialioms valstybės organams, ir visuomeninėms organizacijoms. Ypatinę vaidmenį nepilnamečių teisių apsaugos ir nepilnamečių teisės pažeidėjų priežiūros srityje 1962–1994 metais vaidino nepilnamečių reikalų komisijos.

Iki 1962-ųjų šalyje veikė komisijos, kurių funkcija buvo aprūpinti be tėvų likusius vaikus. 1962 metais priimti pirmieji nepilnamečių reikalų komisijų nuostatai, o 1967 metais įsigaliojo nauji Nepilnamečių reikalų ir jaunimo įdarbinimo komisijų (toliau – Nepilnamečių reikalų komisijų) nuostatai (Čepas, Pavilionis 1973: 36).

Nepilnamečių reikalų komisijos tuo laikotarpiu buvo bene svarbiausia grandis visoje ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemoje. Neperžengdamos savo kompetencijos jos priimdavo nutarimus, privalomus valstybinėms įmonėms, visuomeninėms organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams (Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas 1984: 70). Svarbiausi šių komisijų uždaviniai – organizuoti darbą, kuriuo siekiama užkirsti kelią nepilnamečių nepriežiūrai, jų daromiems teisės pažeidimams ir kt. antisuomeniškiems poelgiams, rūpintis vaikais bei paaugliais ir saugoti jų teises, koordinuoti valstybės organizacijų pastangas nurodytais klausimais, nagrinėti bylas dėl nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų ir kontroliuoti nepilnamečių laikymo auklėjimo įstaigose sąlygas (Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė, išvados ir pasiūlymai 1998: 11–12). Vis dėlto tyrėjai (Čepas, Pavilionis 1973: 43) pažymi, kad komisijos turi tik atskleisti ir pašalinti visus auklėjamojo darbo trūkumus, padedančius padaryti nusikaltimus, tačiau „negalima per daug išplėsti komisijų funkcijų, kad į jas įeitų visas nepilnamečių auklėjimo darbas“.

Nepilnamečių reikalų komisijos, atlikdamos prevencinį darbą, taikė ir priverstines poveikio priemones, susijusias netgi su laisvės ribojimu – galėjo atiduoti nepilnametį auklėti į specialiąsias mokymo ir auklėjimo bei gydymo ir auklėjimo įstaigas. Kartu nurodoma, kad nepilnamečių siuntimas į specialiąsias gydymo ir auklėjimo bei mokymo ir auklėjimo įstaigas yra vaikams ir paaugliams griežčiausia priverčiamaoji auklėjimo priemonė: „į gydymo ir auklėjimo įstaigas gali būti siunčiami tie vaikai, kuriuos reikia ne tik aulėti, bet ir gydyti“ (Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas 1984: 82).

Didelį ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos darbą tuo laikotarpiu taip pat atliko specialūs kovos su nepilnamečių nusikalstamumu skyriai ir poskyriai, ypač milicijos kambariai. Sunkiai auklėjami vaikai, mokiniai ir dirbantys nepilnamečiai, padarę teisėtvarkos pažeidimą, patekdavo į milicijos vaikų kambario įskaitą (Galinaitytė 1975). Autorės teigimu, milicijos vaikų kambariai užkirsdavo kelią paauglių rengiamiems nusikaltimams, išaiškindavo suaugusius asmenis, įtraukiančius nepilnamečius į nusikalstamą veiklą, bei šeimas, kurios neskiria reikiamo dėmesio vaiko auklėjimui. Be viso to, atlikdavo profilaktinį darbą šalindami išaiškintas aplinkybes, padedančias padaryti nusikaltimus (Galinaitytė 1975: 78).

Remdamasi nepilnamečių komisijų nuostatų 18 str., už padarytą pažeidimą komisija galėjo atiduoti nepilnametį, kuriam yra suėję 11 metų, jeigu jis padarė visuomenei pavojingų veikų arba piktybiškai ir nuolat pažeidinėjo viešojo elgesio taisykles, į specialiąją vaikų ir paauglių mokymo įstaigą (Čepas, Pavilionis 1973). Komisijos už sunkius teisės pažeidimus nepilnamečius nuo 11 metų siuntė į specialiąsias Švietimo ministerijos mokyklas, o nuo 14 metų – į specialiąsias profesinės technikos mokyklas. Vykdamas nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją svarbią reikšmę turėjo įstaigos ir organizacijos, kurios mokė ir auklėjo nepilnamečius, ypač specialiosios mokyklos, kuriose buvo perauklėjami nepilnamečiai teisės pažeidėjai.

Į šias mokyklas patekdavo sunkiai auklėjami vaikai ir vaikai, padarę teisės pažeidimų, bet dėl jauno amžiaus atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Tokiems vaikams buvo skiriamos ypatingos auklėjimo priemonės ir griežtas pedagoginis režimas, todėl auklėtiniai negalėjo laisvai išeiti iš mokyklos teritorijos, buvo prižiūrimi visą parą, įtraukiami į užklasinę veiklą (Čepas, Pavilionis 1973). Nepilnamečiai teisės pažeidėjai, siekiant

juos perauklėti, buvo nuolat stebimi, rūpinamasi, kad kiekvieną minutę būtų užimti, ką nors įdomaus ir naudinga veiktų. Autoriai pažymi, kad „visoje šių mokyklų auklėjimo sistemoje derinami savanoriškumo (įtikinėjimo) ir būtinumo (prievartos) principai, skiepijamas didesnės atsakomybės jausmas: visas kolektyvas yra atsakingas už atskiro auklėtinio nusižengimus ir kiekvienas auklėtinis atsakingas kolektyvui už savo nusižengimus“ (Čepas, Pavilionis 1973: 268).

Kad specialiųjų mokyklų auklėtiniai būtų suinteresuoti persiauklėti, jiems buvo keliami tam tikri perspektyviniai uždaviniai. Įgyvendindamas šiuos uždavinius kiekvienas mokyklos auklėtinis turėjo pereiti 3 pakopas: mokinio, auklėtinio ir vyresniojo auklėtinio. Specifinis skirtumas profesinėse technikos mokyklose buvo tas, kad šiose specialiosiose auklėjimo įstaigose daugiau dėmesio buvo skiriam auklėtinį darbo kvalifikacijai kelti (Čepas, Pavilionis 1973: 272). Vis gi pažymima, kad „visus jaudina nesibaigiantys paauglių pabėgimai iš Veliučionių specialiosios profesinės technikos mokyklos“ (Rumeika 1971: 134–139).

Be minėtų specialiųjų mokyklų, Lietuvoje veikė Vidaus reikalų ministerijos nepilnamečių auklėjimo darbų kolonijos. Jose nepilnamečiai atlikdavo laisvės atėmimo bausmę. Čia laisvės atėmimo bausmė buvo atliekama iki pilnametystės. Jeigu bausmės laikas iki 18 metų nebūdavo pasibaigęs, nusikaltėlis būdavo perkeliamas į atitinkamą pataisos darbų koloniją. Jeigu atliekantis bausmę asmuo auklėjimo darbų kolonijoje ėmė taisytis, siekiant sudaryti sąlygas viduriniam ar profesiniam techniniam išsilavinimui įgyti, jis galėjo būti paliktas auklėjimo darbų kolonijoje, bet ne ilgiau, kol sukaks 20 metų (Pavilonis 1978: 32).

Skirtingai nei specialiosiose mokyklose, nepilnamečių auklėjimo darbų kolonijose buvo vykdoma ne ankstyvoji nusikalstamumo, o recidyvinio nusikalstamumo prevencija (Čepas, Pavilionis 1973: 269).

2.2.2 Nepilnamečių justicijos įgyvendinimas nepriklausomoje Lietuvoje

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, iškilo uždavinys reformuoti galiojančią sovietinę teisės sistemą. Siekiant užkirsti kelią neigatyviems asmenybei formuojantiems veiksniams bei apsaugoti vaikų teises, humanizuoti nepilnamečiams teisės pažeidėjams taikomas poveikio priemonės, mažinant jų represinį pobūdį ir didinant resocializacijos bei

adaptacijos visuomenėje galimybes, būtinas tapo nepilnamečių justicijos sistemos tobulinimas. Todėl nepilnamečių justicijos tikslas – sukurti sistemą, kuri būtų pagrįsta ne baime, bet pagarba žmogaus teisėms ir pabrėžtu nepilnamečių teisės pažeidėjų rehabilitacijos ir resocializacijos galimybes, priklausančias nuo visos justicijos sistemos veiklos bei pokyčių joje. Visa teisingumo vykdymo nepilnamečiams sistema turi remtis jaunų žmonių gerove ir būti orientuota į paramą nepilnamečiams bei jų integraciją į gyvenimą ir darbą visuomenėje (Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė, išvados ir pasiūlymai 1998).

Nepilnamečių justicijos reformos pradžioje Lietuvoje buvo įvykdyti tam tikri instituciniai pokyčiai. 1993 m. įsteigta Vaiko teisių apsaugos tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei miestų ir rajonų vaikų teisių apsaugos tarnybos, kurioms pavesta įgyvendinti vaikų teisių apsaugos priemonės, ginti vaikų teises šeimose, šalinti aplinkybes, dėl kurių vaikai šeimose yra neprižiūrimi, įkurdinti likusius be reikiamos globos vaikus šeimose, ugdymo įstaigose, kiek galima padėti jiems adaptuotis gyvenime ir kt. Taip pat įsteigtas Vidaus reikalų ministerijos Nepilnamečių socialinės pagalbos ir skirstymo centras, kuris teikė neatidėliotiną socialinę pagalbą nepilnamečiams, nukentėjusiems nuo teisės pažeidimų, linkusiems nusikalsti vaikams, taip pat paklydusiems, pasimetusiems ar dėl kitų priežasčių stokojantiems socialinės pagalbos (Vileikienė, 2007).

Ne tik įsteigtos minėtos institucijos, bet ir atsisakyta tam tikrų institucijų, paveldėtų iš sovietinės sistemos. Įsigaliojus 1994 m. liepos 18 d. LR įstatymui „Dėl LR administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimo ir papildymo“, šios komisijos tapo represinėmis institucijomis ir buvo panaikintos, o auklėjamųjų priemonių skyrimo teisė suteikta teismams.

Vykdomos nepilnamečių justicijos politikos strategines kryptis ir uždavinius lėmė siekis mažinti nepilnamečių nusikalstamumą, koreguoti delinkventinį elgesį bei išpareigojimai tarptautinei bendrijai. Nuo 1997 m. Lietuvoje pradėta vykdyti Jungtinių Tautų plėtros programos inicijuota ir remiama nepilnamečių kriminalinės justicijos reforma. Šios reformos pagrindas – Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija (1998), nustačiusi teisinės ir institucinės reformos gaires.

Koncepcijoje pristatomos principinės reformos nuostatos – tai nepilnamečių kriminalinės justicijos socializacija, humanizacija ir ypatinga specializacija, taip pat šios srities institucijų veiklos koordinacija. Svarbiausias

reformos tikslas – padėti nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus padariusiems nepilnamečiams grįžti ir įsitraukti į aktyvų, prasmingą ir visavertį visuomenės gyvenimą. Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcijoje (1998) taip pat yra apžvelgiami socialiniai nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos klausimai: šeimos reikšmė nepilnamečių kriminalinės justicijos srityje, nusikaltusių nepilnamečių mokymas, darbas ir laisvalaikis, socialinė ir psichologinė pagalba bei socialinis tarpininkavimas (Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija 1998).

Reformuojant globos ir baudžiamųjų bei alternatyvių poveikio priemonių vykdymo sistemą, Koncepcijoje pasiūlyta įvesti trijų lygių sistemą: minimalios priežiūros – savivaldybių lygmens, vidutinės priežiūros – apskričių lygmens, maksimalios priežiūros – šalies lygmens nepilnamečių įstaigas (Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija 1998: 22–23). Siekta, kad minimalios (bendros) priežiūros įstaigos būtų arčiau vaiko gyvenamosios vietos, kad būtų galima dirbti ir su vaiku, ir su šeima. Vykdamas šį programinį elementą numatyta pertvarkyti vidutinės priežiūros įstaigas – specialiuosius vaikų auklėjimo ir globos namus.

Koncepcijoje yra numatyta ir teismų specializacija. Pirmame reformos etape numatyta įgyvendinti teisėjų specializaciją nepilnamečių byloms nagrinėti arba egzistuojančiuose teismuose sukurti atskirus nepilnamečių bylų skyrius, o antrame etape – įsteigti specializuotus nepilnamečių (šeimų) teismus. Tokia specializuotų teismų praktika padėtų vykdyti „profesionalų teisingumą nepilnamečių atžvilgiu, užtikrintų jų teisių bei interesų apsaugą“ (Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija 1998: 31).

Remiantis Jungtinių Tautų plėtros programos iniciatyva 1999 m. lapkričio 17 d. su Lietuvos Respublikos Vyriausybe pasirašyta sutartimi, pradėta vykdyti Nepilnamečių justicijos programa (1999–2002). Ypatingas dėmesys programoje skiriamas nepilnamečių pataisos įstaigų reformavimui. Situacijos gerinimo pataisos įstaigose perspektyvos siejamos su institucijų restruktūrizacija, darbuotojų mokymais, nepilnamečių mokymo ir užimtumo galimybių sudarymu, socialinio darbo stiprinimu (Nepilnamečių justicijos programa (1999–2002)).

Įgyvendinant Nepilnamečių justicijos programą (1999–2002) pasiekta teigiamų poslinkių: priimti teisės aktų pakeitimai, apmokyti įvairių sričių specialistai, dirbantys šioje srityje, atlikta tyrimų, išleista specialio-

sios literatūros, sukurta mokymo programų, plėtėsi bendradarbiavimas tarp institucijų, sudarytos kitos sąlygos geresniam šios sistemos funkcionavimui. Taigi programa sukūrė prielaidas sėkmingai justicijos reformai, kurią buvo būtina tęsti.

2003 m. Lietuvoje buvo parengta Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa, kurioje kaip viena iš prioritetinių krypčių išskirta vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė. Siekta:

- 1) stiprinti specializuotų socialinės prevencijos ir kontrolės institucijų sistemą bei jų sąveiką su teisėsaugos institucijomis;
- 2) pagrindinį vaidmenį skirti švietimo, socialinės, sveikatos apsaugos, ekonominės politikos priemonėms siekiant užtikrinti vaikų ir jaunimo gerovę;
- 3) siekti sumažinti teisėsaugos bei teisingumo institucijų administracinį, procesinį ar baudžiamąjį poveikį vaikams ir jaunimui iki būtino ir adekvataus minimumo, užtikrinti, kad baudžiamosios priemonės būtų taikomos veiksmingiau, greičiau, o pats baudžiamasis procesas turėtų auklėjamąjį pobūdį;
- 4) baudžiamosios justicijos sistemą orientuoti į nusižengusių jaunuolių resocializaciją, paramą, mokymą, siekiant užtikrinti, kad kuo mažiau jaunuolių nusikalstų pakartotinai (Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa 2003).

2004 m. patvirtinamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“. Dokumente nurodomi svarbiausi šios programos tikslai: tobulinti nepilnamečių justicijos sistemą, kad ją reglamentuojantys teisės aktai atitiktų visuomenės poreikius ir būtų veiksmingai įgyvendinami; sukurti optimalų šioje sistemoje veikiančių institucijų tinklą su būtinomis organizacinėmis bei techninėmis priemonėmis ir bendradarbiavimo ryšiais ir nuolat tobulinti justicijos pareigūnų ir kitų darbuotojų mokymo sistemą.

2009–2013 metų Nepilnamečių justicijos programos tikslas – sukurti optimalų nepilnamečių justicijos sistemoje veikiančių institucijų tinklą su būtinomis organizacinėmis, techninėmis priemonėmis ir bendradarbiavimo ryšiais, sustiprinti nepilnamečių interesų apsaugą tiek administraciniame, tiek baudžiamajame procese. Priemonių plane numatoma teikti metodinę pagalbą švietimo ir vaikų ugdymo klausimais vaikų socializacijos centruose dirbantiems specialistams, juos konsultuoti, didelis dėme-

sys skiriamas resocializacijos sistemos kūrimui (Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programa 2009).

Reikšmingą vaidmenį nepilnamečių justicijos srityje suvaidino 2007 m. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (Vitkauskas 2010). Pažymėtina, kad šio įstatymo koncepciją Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino 2003 m., tačiau, pasak V. Vitkausko, įstatymo priėmimas užsitęsė. Vis dėlto kai kurios jo nuostatos buvo įgyvendintos dar 2003-iaisiais – Gruzdžių ir Čiobiškio specialiųjų globos namų steigėjo funkcijos iš Švietimo ir mokslo ministerijos perduotos regioninėms institucijoms – Vilniaus ir Šiaulių apskrities viršininkų administracijoms.

Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas įteisino minimalios ir vidutinės priežiūros skyrimo tvarką vaikams, turintiems elgesio problemų bei linkusiems nusikalsti. Šio įstatymo tikslas – sukurti vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui ir socialinės pagalbos teikimui skirtą minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, padėsiančią jam įveikti susiformavusį ydingą elgesį ir išsiugdyti prasmingo gyvenimo sampratą (*Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas 2010*).

Remiantis įstatymu, vaiko minimalios priežiūros priemonė – nepilnamečiui taikomas įpareigojimas, kurį vykdant jam teikiama švietimo pagalba, dienos socialinė priežiūra ir kitos paslaugos neatskiriant vaiko nuo jo atstovų. Vidutinės priežiūros priemonė – vaikui taikomas įpareigojimas, kurį vykdant jis yra ugdomas, prižiūrimas, jam teikiama švietimo pagalba ir kitos paslaugos vaikų socializacijos centre.

Su nepilnamečių justicijos reformos įgyvendinimu taip pat sietini naujai priimti Baudžiamasis bei Baudžiamojo proceso kodeksai (Nepilnamečių justicijos programa: vidinis įvertinimas 2002).

Tarptautiniai įsipareigojimai³ lėmė, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (2000) nepilnamečiams numatyti atitinkami ypatumai: specifiniai bausmės tikslai, trumpesnis bausmių sąrašas ir bausmių skyrimo specifika, galimybė taikyti auklėjamojo poveikio priemonės, laisvesnės atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės sąlygos, trumpesni teistumo terminai. Dokumente pažymima (82 str.), kad nepilnamečiams, padariusiems baudžiamąjį nusižengimą, skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės: išpėjimas; turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas; nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai; atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti; elgesio apribojimas; atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą (LR baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas 2000). Kad teisės normos būtų veiksmingai taikomos ir turėtų auklėjamojo poveikį delinkventams nepilnamečiams, reikėjo sukurti infrastruktūrą alternatyvioms priemonėms organizuoti (Vitkauskas 2010).

Nusikalstamumą veikia daugelis faktorių, todėl siekiant jo išvengti ar sumažinti būtina nukreipti veiksmus į tų faktorių visumą. Veiksnius, turinčius reikšmės nusikalstamumui, galima skirti į socialinius, ekonominius ir politinius. Socialiniai faktoriai – tai visuomenėje vyraujančių vertybių, požiūrių visuma. Ekonominiai faktoriai – ekonominė šalies situacija, pragyvenimo lygis. Politiniai faktoriai – tai valstybės mastu vykdomos programos, sudarančios prielaidas socialinėms paslaugoms plėtoti (Snieskienė, Kuksėnaitė 2008). Vadinasi, nepilnamečių justicijos problema negali būti adresuojama vien teisėsaugai, nes tai, visų pirma, yra pačios visuomenės problema. Ji turi būti sprendžiama politinėmis, ekonominėmis ir socialinėmis priemonėmis ir tik paskui baudžiamosiomis. Todėl didelė reikšmė teikiama auklėjamojo poveikio priemonėms, bausmė derinama su asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu.

³ Vaiko teisių konvencija (1989), Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija (1959), Tarptautinis politinių ir pilietinių teisių paktas (1966). JTO standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės), 1985 m. lapkričio 29 d. JTO nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės), 1990 m. gruodžio 14 d. JTO nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), 1990 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos rekomendacija „Nepilnamečių justicijos administravimas“, 1997 m. liepos 21 d. Europos konvencija „Dėl vaiko teisių įgyvendinimo“, 1996 m. ET Ministrų Komiteto rekomendacija „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“.

Pasak L. Pakštaičio (2007: 14), nepilnamečių bausmių sistemos tikslas yra mokymas ir socialinė integracija vengiant nepilnamečių įkalinimo, o priemonės, taikomos nepilnamečiams, nukreiptos į jų natūralią socialinę aplinką, skatinančios įtraukti bendruomenę, ypač vietinę. Pažymėtina (Bagdonienė, Kušleikienė 2009), kad bausmė nėra tik atpildas už padarytą nusikalstamą veiką, ji skiriama siekiant įgyvendinti ne vieną kurį nors tikslą, o kelis susijusius tikslus: tiek atpildo, tiek apsaugos nuo nusikaltimų, tiek auklėjamosios priemonės. Kiekviena reakcija į nusikalstamą veiką padariusio nepilnamečio elgesį turi būti proporcinga jo asmenybės savybėms ir padarytos baustinos veikos aplinkybėms.

Įtvirtindamas specialią nepilnamečiams taikomų poveikio priemonių sistemą ir numatydamas specialią jos paskirtį, įstatymų leidėjas padėjo teisinį pagrindą sudėtingam nepilnamečių resocializacijos procesui (Drakšienė, Drakšas 2008: 105). Resocializacija yra vienas iš svarbiausių baudžiamosios justicijos elementų nepilnamečiams, kurie jau buvo patekę į laisvės atėmimo įstaigą. Jie turi turėti galimybę grįžti į normalų gyvenimą.

Lietuvoje, iki įsigaliojo naujasis Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, nepilnamečiai, įvykdę nusikaltimą, buvo siunčiami į daugiau ar mažiau uždaro tipo ugdymo bei priežiūros įstaigas (Merkys, Ruškus 2002). Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą vertinamas kaip pati griežčiausia auklėjamojo poveikio priemonė. Ją rekomenduojama skirti tik tuomet, kai nebegalimos švelnesnės priemonės arba kai kitos auklėjamojo poveikio priemonės jau buvo taikytos anksčiau, tačiau nedavė pageidaujamų rezultatų, kai yra duomenų, jog nepilnametis yra linkęs ir toliau daryti nusikalstamas veikas, kai nepilnamečiui nepakanka vien auklėjamojo poveikio neribojant jo laisvės ir jį reikia kuriam laikui izoliuoti.

Specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai – viena iš grandžių nepilnamečių įstaigų sistemoje. Jie įtraukti į Lietuvos Respublikos švietimo sistemą kaip korekcinio reabilitacinio tipo valstybinė specialaus režimo bendrojo lavinimo ir ugdymo įstaiga asocialaus elgesio nepilnamečiams (Specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų laikinieji nuostatai 1995)⁴. Šioms ugdymo įstaigoms tenka pareiga suteikti nepilnamečiui, turinčiam elgesio sutrikimų, įvairiapusę, teigiamus jo elgesio pokyčius skatinančią

⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gegužės 5 d. nutarimas Nr. 643 „Dėl Specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų laikinųjų nuostatų patvirtinimo“. Interneto prieiga http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/643.htm. Žiūrėta 2010-09-01.

pagalbą, taip pat padėti nepilnamečiui adaptuotis ir integruotis į visuomenę, perimant jai priimtina vertybių sistemą (Socialinių darbuotojų poreikis nepilnamečių justicijos institucijose 2005)⁵.

Vadinasi, šio tipo įstaigos priverstos derinti skirtingas, viena kitai prieštaraujančias misijas. Nepilnamečių priežiūros įstaiga, viena vertus, turi įkalinimo ir bausmės atlikimo institucijos bruožų (izoliavimas, laisvių apribojimas), kita vertus, prasižengusių nepilnamečių priežiūros įstaiga privalo būti ugdymo įstaiga.

Taigi Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme įtvirtinta nuostata, kad vaikų socializacijos centras skirtas vaiko tinkamam ugdymui, jam teikiamai kvalifikuotai švietimo pagalbai ir kitoms paslaugoms, kurios padėtų siekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių ir ugdytų jo vertybines nuostatas bei socialinius įgūdžius.

2008 m. pradėjo veikti septyni nepilnamečių socializacijos centrai: Vilniaus apskrityje – Čiobiškio, Vėliučionių ir Vilniaus vaikų socializacijos centras (mergaitėms); Kauno apskrityje – po vieną socializacijos centrą berniukams ir mergaitėms; Šiaulių ir Panevėžio apskrityse – po vieną vaikų socializacijos centrą berniukams.

Reikia pažymėti, kad 2011 m. birželio 29 d. LR Vyriausybės sprendimu Nr. 774 nutraukta Čiobiškio vaikų socializacijos centro veikla. Likviduojant centrą siekta optimizuoti vaikų socializacijos centrų tinklą Vilniaus apskrityje, racionaliau naudoti vaikų socializacijos centrams skiriamus išteklius. Kaip svarbiausios priežastys, dėl kurių šis centras buvo uždarytas, nurodomos lėšų vaikų socializacijos centro pastato renovacijai stoka, inventoriaus, mokymo priemonių trūkumas, neleidžiantis užtikrinti kokybiško vaiko ugdymo, atskleisti realių vaiko gebėjimų, polinkių. Teigiama, kad ugdytiniams neužtikrinamos jų ugdymuisi būtinos laisvalaikio užimtumo formos.

2011 metais liko šeši vaikų socializacijos centrai.

⁵ Socialinių darbuotojų poreikis nepilnamečių justicijos institucijose. 2005. Interneto prieiga <http://www.nplc.lt/lit/tyr/tyr009.pdf>. Žiūrėta 2010-09-05.

Skiriamas apibendrinimas.

Daugelyje Europos šalių investuojama į multikompleksinės pagalbos teikimą. Didelis dėmesys visose šalyse skiriamas socialinių įgūdžių lavinimui, bendradarbiavimui su tėvais, paskirtų ugdymosi metodų taikymui, mediacijos procesui, kuris Lietuvoje dar tik pradedamas taikyti.

Uždaros institucijos – priemonė vaikams, kuriems reikalinga griežtesnė kontrolė, saugumas. Tai nėra laisvės atėmimo institucijos. Juolab kad vaikus kuo skubiau siekiama perkelti į pusiau uždaras institucijas.

Nepilnamečių teisei padėčiai reglamentuoti Lietuvos teisinėje sistemoje visais laikais buvo skiriama nemažai dėmesio. Iki 1940 m. specializuotos auklėjamosios drausminės įstaigos, turinčios patyrusių šios srities mokytojų, psichologų, gydytojų, laikytos gera priemone nusikaltsiems vaikams pataisyti.

Sovietų okupacijos metais nepilnamečių nusikalstamumas buvo vertinamas kaip specifinis auklėjimo sistemos trūkumų rodiklis. Nepilnamečių reikalų komisijos, atlikdamos prevencinį darbą, taikė ir priverstines poveikio priemones, susijusias netgi su laisvės ribojimu – galėjo atiduoti nepilnamečių auklėti į specialiąsias mokymo ir auklėjimo bei gydymo ir auklėjimo įstaigas. Lietuvoje dar veikė Vidaus reikalų ministerijos nepilnamečių auklėjimo darbų kolonijos, kuriose buvo vykdoma ne ankstyvojo nusikalstamumo, o recidyvinio nusikalstamumo prevencija.

Atkūrus nepriklausomybę pradėta įgyvendinti nepilnamečių justicijos reforma, siekiant sukurti sistemą, kuri būtų pagrįsta ne baime, bet pagarba žmogaus teisėms ir pabrėžtų nepilnamečių teisės pažeidėjų rehabilitacijos ir resocializacijos galimybes, priklausančias nuo visos justicijos sistemos veiklos bei pokyčių joje.

Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2010) įtvirtinta nuostata, kad vaikų socializacijos centras skirtas vaiko tinkamam ugdymui, jam teikiamai kvalifikuotai švietimo pagalbai ir kitoms paslaugoms, kurios padėtų siekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių ir ugdytų jo vertybines nuostatas bei socialinius įgūdžius.

III. VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS PRIEMONIŲ TAIKYMAS

3.1 TYRIMO METODOLOGIJA

Tyrimas yra grindžiamas švietimo kaip socialinės paslaugos samprata, apimančia socialinių grupių įvairovę, jų aukščiausių poreikių sistemas. Ši samprata apima orientaciją ir į asmenį, jo individualiuosius poreikius, ir į bendruosius paslaugos kokybės požymius, kurie rinkos ekonomikos sąlygomis suvokiami kaip „geriausias produktas mažiausiomis sąnaudomis“ (Daft 1997). Remiamasi integruotų teorijų perspektyvomis, socialinių tinklų kūrimo koncepcija (Wijk, Van Den Bosch, Volberda 2003; Darling-Hammond, McLaughlin 1995), iškeliančia socialinių tinklų svarbą kiekvienam ugdymosi proceso dalyviui, sisteminiu požiūriu, kad asmuo gali augti ir vystytis tik sąveikaudamas su aplinka, nuo jos priklausydamas ir į ją atsižvelgdamas (Payne 2000), ekologiniu modeliu, skatinančiu grupių funkcionavimą, organizacinių struktūrų, socialinio tinklo bei fizinės aplinkos kūrimą (Germain, Gittelman 1980; Berns 2009).

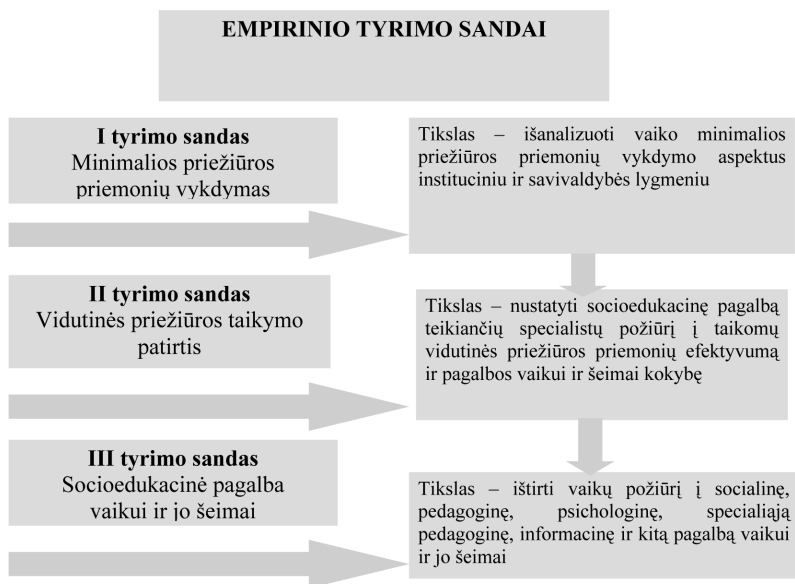
Tyrimas pagrįstas tarpdalykiniu požiūriu ir atliktas remiantis socio-educacinio tyrimo tradicijomis: apibrėžtas tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai. Taikytas trianguliacijos principas: tyrimas atliktas derinant kokybinio ir kiekybinio tyrimų metodologiją ir pasitelkiant įvairius tyrimo dalyvius.

Tyrimo tikslas – ištirti vaiko vidutinės priežiūros priemonių taikymą kaip sociopedagoginę pagalbą elgesio problemų turinčiam vaikui.

Tyrimo objektas – vaiko vidutinės priežiūros priemonių taikymas.

Siekdami įvertinti vaiko vidutinės priežiūros priemonių taikymą kaip pagalbą elgesio problemų turinčiam vaikui, tyrėjai laikosi nuostatos, kad tokia pagalba turi būti vertinama kaip vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistema. Tuo tikslu tirtas ne tik vidutinės, bet ir minimalios priežiūros priemonių taikymas.

Tyrimas susideda iš trijų tarpusavyje sąveikaujančių sandų (3.1.1 pav.).

3.1.1 pav. Vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymo tyrimo eiga

Pirmasis tyrimo sandas – minimalios priežiūros priemonių vykdymas.

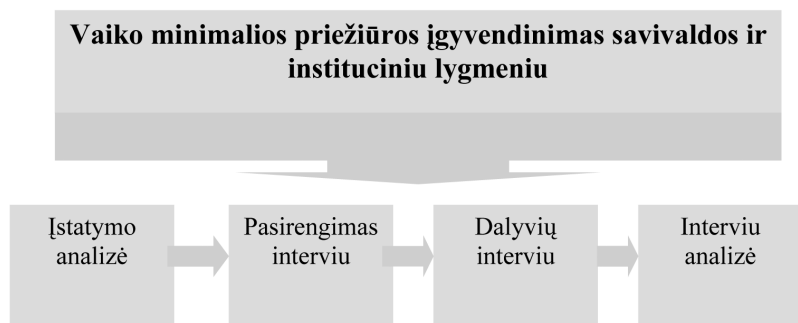
Tyrimo tikslas – išanalizuoti vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymo aspektus instituciniu ir savivaldybės lygmeniu.

Pasitelkiant interviu metodą apklausti keturių skirtingų Lietuvos regionų – Kauno, Vilniaus, Marijampolės ir Klaipėdos – savivaldybių administracijos vaiko gerovės komisijos 42 nariai bei 72 mokyklų vaiko gerovės komisijos nariai.

Tyrimas vykdytas 3 etapais:

- I etape analizuotas Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas ir savivaldybių administracijos bei mokyklų vaiko gerovės komisijų veikla, remiantis įstatyme pateiktomis veiklos kryptimis;
- II etape imtas interviu iš savivaldybių administracijos bei mokyklų vaiko gerovės komisijų narių. Duomenys buvo žymimi atsakymų lapuose (norėdami būti tikri dėl savo saugumo grupės nariai nesutiko, kad jų atsakymai būtų įrašomi į diktofoną).
- III etape vyko duomenų analizė ir interpretavimas. Interviu rezultatai buvo analizuojami pasitelkiant turinio analizės metodą,

identifikuotos kategorijos bei subkategorijos. Tyrimo dalyviams pristatyti apibendrinti tyrimo duomenys. Analizės patikimumas užtikrintas laikantis turinio analizei keliamų reikalavimų.

3.1.2 pav. Vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymo tyrimo eiga

Interviu struktūra. Kokybinis interviu sudarytas remiantis mokslinės literatūros, teisės aktų analize. Pagrindinės interviu temos:

- Įstatymo nuostatų įgyvendinimas;
- Vaiko minimalios priežiūros priemonės;
- Pagrindinės minimalios priežiūros priemonių įgyvendinimo problemos;
- Bendradarbiavimas įgyvendinant minimalios priežiūros priemones;
- Vaiko gerovės komisijų veiklos kryptys.

Antrasis tyrimo sandas – vidutinės priežiūros priemonių taikymo patirtis.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti socioeducacinę pagalbą teikiančių specialistų požiūrį į taikomų vidutinės priežiūros priemonių efektyvumą ir pagalbos vaikui ir šeimai kokybę. Interviu metodu šešiuose socializacijos centruose apklausti 28 informantai. Taikyti du informantų atrankos kriterijai: pareigos (atrinkti sociopedagoginės pagalbos organizatoriai ir / ar teikėjai: pavaduotojai, socialiniai pedagogai, mokytojai, auklėtojai) ir priklausomumas organizacijai (atrinkti kiekviename vaikų socializacijos centre tas pačias pareigas einantys specialistai).

Interviu struktūra. Atlikti pusiau struktūrinti interviu. Interviu, kaip kokybinio duomenų rinkimo metodas, pasirinktas remiantis prielaida,

kad prasminga suvokti informantų patirtį, sužinoti savais žodžiais išsako-
mą jų nuomonę tiriamu klausimu. Kokybinis interviu sudarytas remian-
tis moksline literatūra, stažuotių užsienyje patirtimi bei Lietuvoje atliktų
tyrimų metaanalize. Taikyta kokybinė turinio analizė, apimanti specialios
informacijos klasifikavimą, įvairių žinių grupavimą į kategorijas (Karde-
lis 2002), bei tolesnė tų kategorijų analizė, jungianti kiekybinės ir koky-
binės duomenų analizės požymius (Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė 2008).
Pagrindinės interviu temos:

- Vidutinės priežiūros priemonių taikymas;
- Požiūris į taikomų priemonių efektyvumą;
- Mokytojų, auklėtojų, socialinių pedagogų funkcijos įgyvendinant
vidutinę priežiūrą ir teikiant socioedukacinę pagalbą;
- Bendradarbiavimas su vietos bendruomene, kitais centrais ir kito-
mis institucijomis;
- Darbas su vaiku ir jo šeima;
- Pagalbos vaikui ir jo šeimai teikėjai;
- Požiūris į sociopedagoginės pagalbos vaikui ir šeimai kokybę.

Trečiasis tyrimo sandas – socioedukacinės pagalbos vaikui ir jo šei-
mai organizavimas.

2011 metų kovo–gegužės mėnesiais atliktos anketinės apklausos *tiks-
las* – ištirti vaikų požiūrį į socialinę, pedagoginę, psichologinę, specialiąją
pedagoginę, informacinę ir kitą pagalbą vaikui ir jo šeimai .

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo šešių vaikų socializacijos centrų vai-
kai, kuriems paskirta vidutinė priežiūra. Vienas socializacijos centras dėl
objektyvių priežasčių tyrime dalyvauti atsisakė.

Tyrimo instrumentas. Anketinės apklausos klausimyną sudarė trys
struktūriniai dariniai: instrukcija mokiniams, diagnostiniai kintamieji,
demografiniai kintamieji. *Instrukcijoje* apibūdintas tyrimo tikslas, nuro-
dyta tyrimą atliekanti institucija. Siekiant užtikrinti rezultatų tikslumą,
garantuojamas anketos anonimiškumas.

Konstrukto diagnostinius kintamuosius sudarė devynios klausimų
grupės. *Pirmąją grupę* sudarė vienas klausimas, apimantis 11 teiginių,
kuriais siekta išsiaiškinti, kokios sociopedagoginės pagalbos mokiniai
sulaukė, kol pateko į vaikų socializacijos centrą. *Antrąją tiriamojo kons-
trukto kintamųjų* grupę sudarė penki klausimai – jais siekta išsiaiškinti,
kaip mokiniai adaptavosi vaikų socializacijos centruose. *Trečiąją grupę*

sudarė keturi klausimai, padėję išsiaiškinti, su kokiais problemomis dažniausiai susiduria tiriamieji ir į ką, sprendami iškilusius sunkumus, kreipiasi pagalbos. *Ketvirtąją grupę* sudarė 5 klausimai, kuriais siekta sužinoti, kokių pedagoginių problemų kyla mokiniams ir kokie specialistai jiems teikia pagalbą. *Penktojoje grupėje* buvo 9 klausimai, kuriais vertinta mokinių laisvalaikio leidimo įvairovė ir kokybė. *Šeštąją grupę* sudarė 6 klausimai – jais siekta išsiaiškinti, koks ryšys sieja mokinius su tėvais, draugais. *Septintoji* klausimų grupė skirta mokinių dalyvavimo savivaldoje galimybės nustatyti. *Aštuntoji*, sudaryta iš 3 klausimų, skirta mokinių ateities vizijų analizei. *Devintoji*, sudaryta iš dviejų atvirų klausimų, skirta vaikams, kuriems pakartotinai paskirta vidutinė priežiūra.

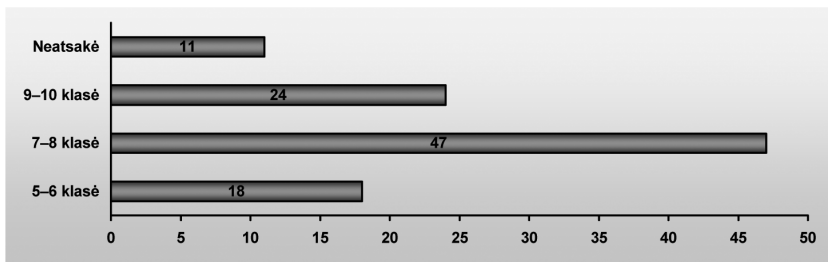
Atliekant tyrimą buvo laikomasi etikos principų: geranoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisingumo ir teisės gauti tikslią informaciją, anonimiškumo. Anonimiškumo, vieno pagrindinių mokslinės etikos principų, buvo laikomasi siekiant gauti nuoširdžius vaikų ir sociopedagoginės pagalbos specialistų atsakymus, pamąstymus. Tyrėjai laikėsi nuostatos, kad tyrimo rezultatai nebus analizuojami lyginant atskirų savivaldybių, socializacijos centrų duomenis, jie bus pateikti anonimiškai, nenurodant konkrečios įstaigos. Analogiškai buvo kuriamos tyrimo išvados ir rekomendacijos. Jų tikslas – tobulinti pagalbos elgesio problemų turinčiam nepilnamečiui sistemą. Su šiuo anonimiškumo principu buvo supažindinti visi tyrime dalyvavę vaikai ir specialistai.

Siekiant ištirti socioedukacinės pagalbos vaikui ir jo šeimai organizavimą svarbu įvertinti socializacijos centre gyvenančio vaiko demografinę padėtį. *Demografinių kintamųjų* grupę sudaro penki klausimai, susiję su amžiumi, tėvų gyvenamąja vieta, vidutinės priežiūros skyrimo laikotarpiu.

Demografinės situacijos tyrime dalyvavusių vaikų charakteristikos. Remiantis Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro 2011 metų gegužės mėnesio duomenimis, iš viso socializacijos centruose vaiko vidutinė priežiūra taikyta 156 vaikams, jų amžius – 12–17 metų. Vidutinės priežiūros priemonė gali būti skiriama 14 metų sukakusiam vaikui. Vaikui, nesukakusiam 14 metų, vidutinės priežiūros priemonė gali būti skiriama išimtiniais atvejais, kai vaiko elgesys kelia realų pavojų kitų žmonių gyvybei, sveikatai ar turtui (Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas 2010).

Tyrimo metu apklausti 124 vaikai – 79 proc. visos generalinės tiriamųjų aibės. Iš visų apklausoje dalyvavusių vaikų 29 proc. sudaro mergaitės, 71 proc. – berniukai.

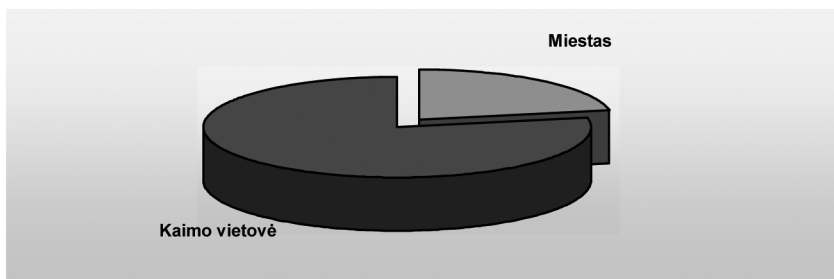
Iš visų tyrime dalyvavusių vaikų 43 proc. sudaro 15–16 metų paaugliai, 29 proc. – mažamečiai iki 14 metų ir penktadalį – 17–18 metų respondentai.

3.1.3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klases (proc.)

Didžioji dalis (47 proc.) apklaustųjų – 7–8 klasės mokiniai. 9–10 klasėse mokosi 24 proc., 5–6 klasėse – 18 proc. vaikų (3.1.3 pav.). Pažymėtina, kad vaiko amžius nėra sietinas su klase, nes daugelis socializacijos centrų ugdytinių turi socializacijos problemų, dažnas jų buvo iškritęs iš ugdymo sistemos.

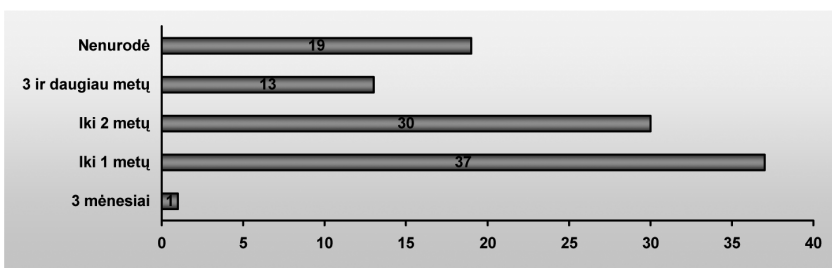
Daugumos (78 proc.) apklausoje dalyvavusių vaikų tėvai ir globėjai gyvena mieste, 22 proc. – kaimo vietovėje (3.1.4 pav.). Kaimo teritorija laikytinos miestelių ir kaimų sampratas atitinkančios gyvenamosios vietos. Vaikų iš kaimo teritorijos – beveik tris kartus mažiau nei iš miesto.

3.1.4 pav. Respondentų tėvų gyvenamoji vieta

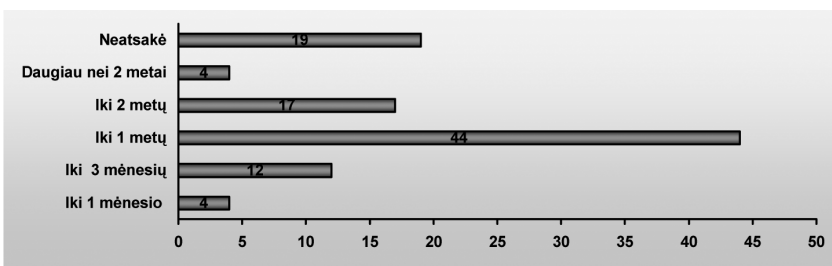
Remiantis nauja Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo redakcija (2010), vaikui vidutinės priežiūros priemonė gali būti skiriama iki 1 metų, bet ne ilgiau, kol jam sukaks 18 metų. Ši priemonė gali būti pratęsiama, neviršijant bendro 3 metų vaiko buvimo socializacijos centre termino.

Tyrimo rezultatai rodo, kad vidutinė priežiūros priemonė iki 3 mėnesių numatyta tik 1 proc. apklausoje dalyvavusių vaikų. Didžiausią dalį (37 proc.) sudaro vaikai, kuriems vidutinės priežiūros priemonė skirta iki 1 metų. 30 proc. – iki 2 metų, 13 proc. – iki trejų metų (3.1.5 pav.).

3.1.5 pav. Paskirtos vidutinės priežiūros trukmė

44 proc. respondentų tyrimo metu socializacijos centre buvo praleidę iki 1 metų (3.1.6 pav.), 17 proc. – iki 2 metų. Mažiausią dalį sudaro vaikai, socializacijos centre išbuvę iki 1 mėnesio (4 proc.) ir daugiau nei metus (4 proc.).

3.1.6 pav. Respondentų buvimo socializacijos centre trukmė

3.2 VAIKO MINIMALIOS PRIEŽIŪROS ĮGYVENDINIMAS SAVIVALDOS IR INSTITUCINIŲ LYGMENIMIS

Užtikrinant Vaiko teisių konvencijos (Žin., 1985, Nr. 60-1501), Havanos taisyklių (1990), Rijado gairių (1990) nuostatas, deklaruojančias vaiko laisvę ar jos netekimo atvejais jo integraciją į visuomenę, svarbiu uždaviniu tampa bendruomenės narių pastangos suteikti individualizuotą pagalbą vaikui ir jo šeimai. Bendruomenės įtraukimo svarbą akcentuoja Europos nepilnamečių justicijos pozityvioji praktika, išskirianti tris pagrindines bendruomenės veiklos sritis: prevenciją, pedagoginį auklėjimą, socialinę ir profesinę integraciją (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje (2006/C 110/13).

Vadinasi, prevencija – bendruomenių uždavinys, vienijantis ir koordinuojantis suinteresuotų institucijų (nevyriausybinių organizacijų, valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, įmonių, organizacijų) veiklą. Lietuvoje, esant sudėtingiems kompleksiniams atvejams, kai reikalinga pagalba vaikui ir šeimai, trūksta aiškios institucijų ir žinybų veiksmų schemos, atsakomybės tarp žinybų pasidalijimo, neaišku, kas turėtų koordinuoti kompleksinės pagalbos teikimą minimalios priežiūros atvejais.

Vaiko minimalios priežiūros samprata ir įgyvendinimas. Vaiko minimali priežiūra suprantama kaip vaikui taikomas įpareigojimas, kurį vykdant vaikui teikiama švietimo pagalba, dienos socialinės priežiūros ir kitos paslaugos neatskiriant vaiko nuo jo atstovų pagal įstatymą (Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas 2010). Remiantis įstatymo nuostatomis Vaiko minimalios priežiūros priemonės gali būti skiriamos vaikui: 1) kuris padarė nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčią veiką, tačiau jam nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytas amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus; 2) kuris nuolat daro administracinių teisės pažeidimų požymių turinčias veikas, tačiau jam nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas amžius, nuo kurio atsiranda administracinė atsakomybė; 3) kuris padarė administracinę teisės pažeidimą, tačiau jam, vadovaujantis Lietuvos Res-

publikos administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatomis, nebuvo paskirta administracinė nuobauda; 4) kurio elgesys daro žalą ir kelia pavojų aplinkiniams, o jo atstovų pagal įstatymą, vietos bendruomenės pastangų nepakanka pasiekti teigiamų elgesio pokyčių; 5) kuris nuolat nesimoko pagal privalomojo švietimo programas (ar nelanko mokyklos). Šios priemonės gali būti skiriamos tik tada, kai mokykla yra išnaudojusi visas švietimo pagalbos, numatytos Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, teikimo galimybes. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros uždavinius vienareikšmiškai galima apibrėžti kaip tikslingą visumą priemonių, skirtų negatyvią individo socializaciją lemiančioms aplinkybėms apriboti, neutralizuoti ar šalinti. Pagal įstatymą atsakomybė už minimalios priežiūros priemonių vykdymą priskiriama vaiko gerovės komisijoms mokyklose ir savivaldybėse.

Mokyklos vaiko gerovės komisijos paskirtis – organizuoti ir koordinuoti prevencinį darbą, teikti švietimo pagalbą, kurti saugią ir palankią vaiko ugdymui aplinką, atlikti kitas su vaiko gerove susijusias funkcijas (Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas 2010).

Savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisijos paskirtis – koordinuoti socialinio ugdymo, reabilitacijos, prevencijos ir kitų prevencinių programų įgyvendinimą savivaldybės teritorijoje, institucijų tarpusavio bendradarbiavimą teikiant metodinę, informacinę, konsultacinę ir dalykinę pagalbą mokyklų vaiko gerovės komisijoms.

Ir savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisija, ir mokyklos vaiko gerovės komisija atlieka dvi pagrindines funkcijas – vadybinę ir konsultacinę. Skiriasi tik vykdymo lygmenys: mokyklos vaiko gerovės komisija veikia instituciniu ir bendruomeniniu, savivaldybės – savivaldos ir regioniniu lygmeniu. Savivaldos lygmeniu veikiančios savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisijos daugiausia dėmesio skiria konkrečios savivaldybės padėčiai ir ilgalaikėms prevencijos priemonėms, o mokyklos vaiko gerovės komisijos veikla labiau orientuota į trumpalaikių prevencijos priemonių kūrimą instituciniu ir bendruomenės lygmeniu.

Vaiko minimalios priežiūros įgyvendinimo savivaldos (tarpinstituciniu) lygmeniu ypatumai. Veiksmingą pagalbos organizavimą užtikrina bendras įvairių specialistų darbas, reikalaujantis informacijos, žinių, gebėjimo veikti įvairiose srityse.

G. Morgano ir K. Morgan (1992) teigimu, siekiant, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas būtų veiksmingas, taupyty laiką, jėgas ir išteklius, būtina šiai veiklai skirti nemažai dėmesio, remtis humaniškumo principais, aiškiai apibrėžti visus parametrus, jei esama draudimų ar apribojimų – partneriams apie tai būtina pasakyti, stengtis, kad bendradarbiaujančios institucijos išsakyty nesutampančius interesus; numatyti atitinkamus išteklius, t. y. laiką, jėgas, jei reikia, finansinę paramą, visus partnerius laikyti lygiais (Stoll, Fink 1998: 163–164).

Susisteminius įvairių autorių pateiktas bendradarbiavimo charakteristikas, galima išskirti *penkis bendradarbiavimo su socialiniais partneriais ypatumus*: priklausomybę, inovacijas, lankstumą, atsakomybę, rezultatų vertinimą. Priklausomybė suprantama kaip kiekvieno priklausomybė nuo savo ir nuo kito tikslų bei uždavinių. Inovacijos apibūdinamos kaip kuriamos profesionalios bendradarbiavimo programos ir struktūros, ieškant naujų problemos sprendimo būdų. Lankstumas suprantamas kaip bendradarbiavimo dalyvių vaidmenų kaita atsižvelgiant į veiklos situaciją: prisiimama kolektyvinė ir asmeninė atsakomybė už siekiamų tikslų įgyvendinimą. Rezultatai vertinami bendrai ir atsižvelgiant į kiekvieno problemos sprendėjo indėlį (Merfeldaitė 2007).

Bendradarbiavimas gali būti formalus ir neformalus. *Neformalus bendradarbiavimas* pasirenkamas savo nuožiūra, remiantis susitarimais ar sutartimis tarp partnerių. Jis neturi formalių, nustatytų taisyklių ir lyderių, veikla dažniausiai yra epizodinė, organizuojama iškilus tam tikrai problemai. *Formalus* bendradarbiavimo steigimą ir nutraukimą reglamentuoja norminiai teisės aktai. Šiuo atveju įstatymas ar kitas teisės norminis aktas įpareigoja partnerius bendradarbiauti sprendžiant vieną ar kitą problemą.

Kiti svarbūs bendradarbiavimo elementai yra narystė, ryšiai tarp tinklo dalyvių, abipusiškumas, normų aiškumas, ryšio stiprumas, komunikacija.

- *Narystė*. Bendradarbiaudamos organizacijos daro įtaką vienos kitoms. Partnerystė gali prarasti patrauklumą, jei tarp organizacijų egzistuoja konkurencija, kai kurios jų per dažnai dominuoja, neatsižvelgiama į individualius organizacijų poreikius.

- *Ryšiai tarp tinklo dalyvių.* Ryšiai tarp bendradarbiaujančių šalių yra apibūdinami abipusiškumu, normų aiškumu, sudėtingumu ir stiprumu.
- *Abipusiškumas.* Šis bendradarbiavimo elementas rodo, kaip partneriai sąveikauja. Lygiaverčiais pagrindais realizuojamas partnerių ryšys vadinamas simetrišku. Mainų nebuvimą rodo nesimetriškas ryšys, o dalinį nebuvimą – asimetriškas ryšys.
- *Normų aiškumas.* Šis elementas rodo, ar bendradarbiavimo proceso dalyviai supranta, kokiomis taisyklėmis turi vadovautis įgyvendindami tikslus. Normos suprantamos kaip konkrečiame bendradarbiavimo tinkle veikiančios tam tikros veiklos taisyklės, dažnai apimančios visą tinklo politiką ir veiklos procedūras (Cole 1990). Jos apibrėžia, kaip tinklo nariai turėtų atlikti savo darbą, kokie turėtų būti jų veiklos rezultatai, komunikavimo būdai, kaip ir kada jais naudotis. Normos leidžia nariams sutelkti dėmesį į atliekamas užduotis, dėl to lengviau siekti bendrų tikslų. Koordinuojant tinklo veiklą, jo įgyvendinimo sėkmė siejama su kiekvieno nario aktyviu dalyvavimu svarstant problemas ir priimanant sprendimus (Feldman 1984; Hacman 1992).
- *Ryšio stiprumas* parodo, kaip stipriai tinklo nariai yra pasiryžę jį palaikyti. Ryšio stiprumas yra nusakomas keliais kriterijais: galimybe pasikliauti vienas kitu, tikslų pasiekiamumu, bendradarbiavimo tinklo rezultatyvumu, reguliariais ryšiais, rodančiais pastovumą.
- *Komunikacija.* Komunikuojant keičiamasi informacija, siekiama konkrečių rezultatų, koordinuojami įvairūs veiksmai, vykdomos užduotys, priimami sprendimai, reiškiami jausmai bei emocijos (Baršauskienė, Janulevičiūtė-Ivaškevičienė 2005). Komunikavimo kokybė bet kuriame tinkle yra pagrindinis veiksnys, lemiantis priimamų sprendimų ir darbo kokybę. Kaip pagrindiniai sklandžios komunikacijos požymiai nurodomi tinkamas narių aprūpinimas informacija, derama informacijos analizė bei įvertinimas, veiksmingas klausymasis, dalykiškas klausinėjimas, konstruktyvus dalyvavimas tinklo veikloje (Kell, Lederman, Philips 1989).

Bendradarbiavimo santykių idealu laikoma partnerystė. *Socialinė partnerystė* – tai dialogas, suvokiamas kaip derybų ir konsultacijų procesas tarp įvairių socialinių partnerių – valstybinių, darbdavių, profesinių

sąjungų ir kitų institucijų. Socialinė partnerystė gali apimti įvairiausias socialines ir ekonomines sritis, tačiau dažniausiai dėmesys yra sutelkiamas švietimo bei socialinės politikos klausimams spręsti. Socialinės partnerystės principai apima šalių pagarbą, geranoriškumą ir lygiateisiškumą teisėtiems savitarpio interesams, laisvas bendras derybas, savanoriškumą ir savarankiškumą priimant šalis saistančius įsipareigojimus, galiojančios teisinės sistemos nepažeidžiamumą, įsipareigojimų vykdymą, objektyvios informacijos suteikimą, nešališkumą, tarpusavio kontrolę ir atsakomybę, bendradarbiavimo metodų ir formų kompleksiškumą, tęstinumą.

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2010) nurodoma tarpinstitucinės pagalbos, kurią teikdami bendradarbiauja įvairių socialinę pagalbą teikiančių institucijų specialistai, svarba. Vadinasi, kiekvienos socialinės institucijos tikslas – rasti priemonių ir būdų padedančių sutelkti organizacijos narių energiją ir gabumus, kad būtų pasiektas pagrindinis tikslas – užtikrinta pagalba vaikui. Taigi, viena iš pagrindinių vaiko minimalios priežiūros priemonių efektyvumo sąlygų – aktyvus vaiko gerovės komisijų bendradarbiavimas ir glaudžių ryšių su vaiko socialine aplinka, vaiko teisių apsaugos, socialinėmis, sveikatos priežiūros ir kitomis įstaigomis palaikymas. Vadinasi, remiantis tarpinstituciniu bendradarbiavimu galima sukurti individualizuotą pagalbą vaikui, vykdančiam minimalios priežiūros priemonę, sistemą.

Būtina pažymėti, kad tarpinstitucinio bendradarbiavimo sėkmę užtikrina tiksliai apibrėžtos bendradarbiaujančių organizacijų veikimo ribos, tik joms būdingų vaidmenų žinojimas ir atlikimas. Kiekviena institucija, dalyvaudama prevencinio darbo veikloje, priima tam tikrus įsipareigojimus, kad įgyvendintų tinklo tikslus ir uždavinius (Furniss 2003). Siekiant efektyvios institucijų veiklos būtina išsiaiškinti ir apibrėžti kiekvienos konkrečiai specialistų sistemai priklausančios įstaigos ir kiekvieno specialisto atsakomybę ir uždavinius, susieti įstaigos konkrečius tikslus ir su jais susijusius veiksmus su platesniu kelių sričių specialistų vykdomos intervencijos kontekstu, gerbti kitų specialistų ar įstaigų poziciją ir jų profesinę atsakomybę, atkreipti dėmesį į atsakomybę už tai, kokį poveikį jų veiksmai turės kitų specialistų galimybėms atlikti savo užduotis ir įsipareigojimus.

Savivaldybių administracijos vaiko gerovės komisijų narių nuomone (n=42), Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme numatytos priemonės padeda užtikrinti kvalifikuotą, į vaiko poreikius orientuotą

pagalbą vaikui ir jo šeimai, plėsti ryšius su vaikui artima aplinka. Tyrimo dalyviai nurodo tokias svarbiausias savivaldybių administracijos vaiko gerovės komisijų veiklos kryptis: koordinuoti tarpinstitucinio bendradarbiavimo įgyvendinimą (n=34); metodinės pagalbos mokyklų vaiko gerovės komisijoms teikimą (n=40). Atkreiptinas dėmesys, kad niekas iš apklaustųjų kaip pagrindinės vaiko gerovės komisijos funkcijos nepažymi kokybiškos socialinės pagalbos vaikui teikimo. Šią prielaidą patvirtina savivaldybių administracijos vaiko gerovės komisijų narių veiklos kryptių aiškinimas: tarpinstitucinio bendradarbiavimo prevencinio darbo srityje koordinavimo įgyvendinimą savivaldybės teritorijoje ir mokyklų vaiko gerovės komisijų veiklą grupės nariai supranta kaip dalyvavimą įvairiuose prevenciniuose mokyklų renginiuose (n=24), prevencinių programų ir ataskaitų apie prevencines priemones analizavimą (n=36).

Respondentai pažymi, kad mokyklų vaiko gerovės komisijų veiklos koordinavimas vykdomas organizuojant posėdžius mokyklos vaiko gerovės komisijos pirmininkams, dalijantis patirtimi, pristatant metų ataskaitas, organizuojant pasidalijimo gerąja patirtimi seminarus, teikiant individualias konsultacijas. Nė vienas tyrimo dalyvis, remdamasis esama savivaldybės padėtimi, nenurodo bendros savivaldybės ilgalaikių prevencinių priemonių rengimo strategijos. Metodinė ir konsultacinė parama prevenciniam darbui organizuoti mokyklose teikiama seminarų ir konsultacijų metu:

„Organizuojam pagal poreikį seminarus“;

„Per metus suorganizuojame ne mažiau kaip penkis seminarus“;

„Kartu dalyvaujame apskrituose staluose, diskusijose“;

„Konsultuojame tuos, kurie kreipiasi, aišku, dažniausiai jiems reikalinga psichologo ar teisinė pagalba.“

Kaip pagrindines problemas, siekiant efektyvesnės savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisijos veiklos, komisijų nariai nurodo menką vaiko gerovės komisijos narių motyvaciją (n=24) bei įstatymo spragas (n=42). Vaiko gerovės komisijos nariai turi per mažai motyvacijos dėl darbo visuomeniniais pagrindais:

„Pagalvokite, kad darbas visuomeniniais pagrindais“;

„Mes aukojame savo darbo laiką, nes darbus darbo vietose turime padaryti grįžę“;

„Kartais darbdaviui neįdomu, ką darome už institucijos ribų“;

„Darbas nėra paskaičiuojamas.“

Įstatymo netobulumas siejamas su jame nenumatyta atsakomybe tėvams ir teisėtiems vaiko globėjams už paskirtų priemonių nevykdymą:

„Įstatyme nenumatyta jokia atsakomybė teisėtiems vaiko globėjams už vaikui paskirtų priemonių, nevykdymą“;

„Tie tėvai, kurie iki šiol vaiku nesirūpino, ir toliau vargiai juo rūpinsis – vien socialiniai pedagogai mokyklose bėgioja paskui tokius vaikus ir jų tėvelius.“

Komisijų narių nuomone, numatytas komisijos pirmininko ir / ar atvejo vadybininko darbo apmokėjimas ar paskatinimas (n=24), mokomųjų išvykų nariams organizavimas (n=39), numatyta atsakomybė vaikui ir šeimai dėl priemonių nevykdymo (n=42) padėtų efektyviau spręsti problemas. Pažymėtina, kad siekiant efektyvesnio problemų sprendimo būtina kiekvienam svarstomam atvejui paskirti atvejo vadybininką, tačiau tam taip pat reikalingas organizacijos ar savivaldos skatinimas:

„Gražu, kad stengiamės visų institucijų atstovai, tačiau kas koordinuos kiekvieną atvejį?“;

„Neskiriamas atvejo vadybininkas“;

„Pirmininkui nepriklauso koordinuoti atvejų – juo labiau kad jo veikla – savanoriškais pagrindais“;

„Idealu būtų įsteigti nors pusę etato, kuriuo dirbdamas asmuo galėtų koordinuoti atvejus ir toliau juos stebėti.“

Savivaldybių administracijos vaiko gerovės komisijų nariai savo veikloje nuo tada, kai įsigaliojo Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, išvelgia daug teigiamų pokyčių, pavyzdžiui: į grupės veiklą įtrauktas prokuratūros atstovas, suaktyvėjo mokyklų vaiko gerovės komisijų veikla, savivaldybių administracijos vaiko gerovės komisijoms suteikta galimybė priimti konkrečius sprendimus.

Vaiko minimalios priežiūros įgyvendinimo instituciniu lygmeniu ypatumai. Siekiant užtikrinti minimalios priežiūros priemonių vykdymo efektyvumą, būtina sujungti įvairių specialistų žinias, gebėjimus ir įgūdžius (Merfeldaitė, Railienė 2007). Mokyklų vaiko gerovės komisijų veikla priskiriama ankstyvajai prevencijai, todėl vykdydama vaiko minimalios priežiūros priemonės ši grupė įgyvendina prevencines programas ir teikia švietimo pagalbą mokiniui, mokytojui ir vaiko atstovams pagal įstatymą.

Analizuojant mokyklų vaiko gerovės komisijų veiklos rezultatus, paaiškėjo, kad svarbiausiomis mokyklų vaiko gerovės komisijų veiklos kryptimis tyrimo dalyviai laiko mokyklos bendruomenės švietimą, susijusį su mokinių užimtumu (n=54), teisės pažeidimų prevencija (n=69), vaiko teisių apsauga (n=69); prevencinio darbo klausimų nagrinėjimą (n=72); prevencinio darbo planų rengimą (n=72); darbą su elgesio problemų turinčiais mokiniais (n=51).

Viena iš dažniausiai minimų mokyklų vaiko gerovės komisijų veiklos sričių – darbas su mokyklos nelankančiais mokiniais. Tyrimais (12–14 metų mokinių mokymo(si) didaktinės problemos ir jų sprendimo galimybės 2009) įrodyta, kad nesulaukus tinkamos socialinės pedagoginės pagalbos sprendžiant mokinių emocines ir elgesio problemas formuojasi prastas mokinių akademinis savęs vertinimas. Atsakydami į klausimus, susijusius su mokyklos nelankymo priežastimis ir mokyklų vaiko gerovės komisijų veikla, informantai nurodo, kad mokiniai, kurie patiria mokykloje nesėkmę, dažnai jaučiasi bejėgiai ir menkaverčiai klasėje, todėl nebelanko mokymo įstaigos. Mokyklų vaiko gerovės komisijų atstovai teigia, kad tais atvejais, kai nesiseka mokyti:

„Silpnėja mokinių mokymosi motyvacija“;

„Mokiniai daugiau nuobodžiauja per pamokas, nesidomi tuo, ko mokykla mokykloje, nesistengia“;

„Mokykloje vaikas pasijunta nereikalingas, todėl natūralus vaiko pasirinkimas – mokyklos nelankymas.“

Šios problemos prevencijai skiriamas didžiausias mokyklų vaiko gerovės komisijų dėmesys.

Aiškinantis pozityvius pokyčius, atsiradusius priėmus Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą, paaiškėjo, kad tokie pokyčiai dažniausiai siejami su efektyvesne priklausomybių prevencija (tabako vartojimo prevencija (n=30); alkoholio vartojimo prevencija (n=36); psichotropinių medžiagų prevencija (n=36), veiksmingesne socialine, pedagogine ir psichologine pagalba mokiniams (laiku suteikta švietimo pagalba tėvams ir kitiems vaiko atstovams (n=48), užimtumo po pamokų organizavimu (n=54). Dėl to pagerėjo mokinių lankomumas (n=54), sumažėjo smurto atvejų (n=48), bendruomenė sulaukia kokybiškesnio švietimo, atitinkančio konkrečios bendruomenės problemų aktualumą (n=60).

Mokyklų vaiko gerovės komisijų nariai nurodo panašias Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo problemas kaip ir savivaldybių administracijos vaiko gerovės komisijų nariai: specialistų motyvacijos stoka (n=69), nes nenumatytas darbo apmokėjimas komisijos nariams, tėvų abejingumas (n=58) ir įstatyme numatytų priemonių stoka / įvairovė (n=47).

Komisijos nariai galimus sprendimo būdus sieja su grupės narių atranka ir motyvavimo priemonėmis, t. y. numatymas paskatinti (n=71), tik motyvuotų komisijos narių įtraukimas į veiklą (n=39), atsakomybės šeimai už priemonių nevykdymą numatymas (n=72), metodinių rekomendacijų mokyklų vaiko gerovės komisijų nariams rengimas ir numatymas (n=53).

Vertindami Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme numatytų priemonių efektyvumą vaiko gerovės komisijų nariai (mokyklų ir savivaldybių) tvirtina, kad specialisto konsultacijos yra efektyvios, jei taikomos kartu su kitomis priemonėmis („užimtumo programomis“ ir pan. (n=112). Įpareigojimas lankyti dienos centrus, daugumos komisijų narių nuomone, nėra efektyvi priemonė („mažuose rajonuose dienos centrų nėra, o mokyklos specialistai negali sukontroliuoti, kaip dažnai lanko vaikas šį centrą – juo labiau kad daugelis jų – privatūs“ (n=68). Įpareigojimas mokytis laikomas ne itin efektyvia priemone („dauguma mokinių, kuriems skiriamos minimalios priemonės, jau turi motyvacijos problemų“ (n= 46).

Mokyklų vaiko gerovės komisijų narių buvo klausiama apie savivaldybių administracijos vaiko gerovės komisijų suteiktos pagalbos būdą ir kokybę. Imant interviu paaiškėjo, kad dažniausiai sulaukiama informacinės pagalbos („informuojama apie renginius, susitikimus, seminarus, pokyčius, leidinius ir pan.“ (n=33), konsultacinės pagalbos (n=27). Mažiausiai mokyklų vaiko gerovės komisijų nariai sulaukia metodinės pagalbos (didesnė pusė besikreipusių apklaustųjų tokios pagalbos negavo). Sulaukiama ypač efektyvios tarpininkavimo tarp mokyklos ir kitų institucijų pagalbos (n=42), o pagalbos dėl prevencinio darbo veiksmingumo vertinimo iš viso nesulaukiama, nors prašoma (n=15).

Taigi, mokyklų vaiko gerovės komisijoms dažniausiai suteikiama informacinės ir tarpininkavimo pagalbos. Vertindami suteiktos pagalbos kokybę, tyrimo dalyviai nurodo, kad kai kuriai atvejais informacija galėtų būti išsamesnė, seminarai neretai būna tuščias laiko leidimas, nes juose kalbama apie tai, kas žinoma.

3.3 VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS ĮGYVENDINIMAS SOCIALIZACIJOS CENTRUOSE

3.2.1 SOCIALINĖ PEDAGOGINĖ PAGALBA VAIKUI

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatose (2003) pažymima, kad būtina sudaryti būtinausias socialines mokymosi ir studijų sąlygas visiems jų stokojantiems asmenims ir pasiekti, kad ne mažiau kaip 95 proc. vaikų įgytų pagrindinį išsilavinimą. Kaip aktualiausia švietimo ir ugdymo problema ES ir Lietuvoje įvardijamas kokybiškas švietimas. Tyrimų rezultatai (Indrašienė, Barkauskaitė, Vasiliauskas ir kt. 2003) rodo, kad mokykla vis dar yra nepajėgi užtikrinti kokybiško, visą gyvenimą trunkančio mokymosi, mokiniai neretai patiria mokymosi nesėkmių, dėl motyvacijos silpnėjimo nenori lankyti mokyklos ir mokytis. Mokymosi sunkumai yra universalus reiškinys, su juo susiduria įvairaus amžiaus, lyties, skirtingų socialinių sluoksnių, įvairių gabumų mokiniai. Nustatyta (Indrašienė, Kviešienė, Merfeldaitė ir kt. 2006), kad mokiniai, susidūrę su mokymosi sunkumais ir nesėkmėmis, dažnai nesulaukia reikiamos pagalbos. Švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose pagalba suprantama kaip specialistų, mokyklos darbuotojų vykdoma veikla, susijusi su mokinių socialinių bei pedagoginių poreikių tenkinimu, leidžianti gerinti vaiko ugdymo(si) kokybę, padidinanti švietimo veiksmingumą⁶. Pažymima, kad socialinės pedagoginės pagalbos paskirtis – padėti įgyvendinti mokinių teisę į mokslą, užtikrinti veiksmingą mokinių ugdymąsi ir mokymąsi mokykloje bei sudaryti prielaidas pozityviai vaiko socializacijai ir pilietinei brandai. Tam svarbu šalinti priežastis, dėl kurių vaikas negali lankyti mokyklos ar vengia tai daryti, sugrąžinti į mokyklą ją palikusius vaikus, kartu su tėvais (globėjais, rūpintojais) padėti vaikui pasirinkti mokyklą pagal protines ir fizines galias ir joje adaptuotis.

Neretai vaikai patiria nemažai tarpusavyje susijusių socialinių, psichologinių, teisinių, mokymosi problemų, todėl būtina kompleksškai jas spręsti bendradarbiaujant mokyklai, įvairių sričių specialistams, tėvams, socialiniams partneriams bei teikiant tarpusavio pagalbą. Pasak tyrėjų (In-

⁶ Švietimo pagalbos ikimokyklinio amžiaus vaiką namuose auginančiai šeimai tvarkos aprašas. *Žinios*, 2004, Nr. 94-3451; Bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai. *Žinios*, 2004, Nr. 100-3729, LR švietimo įstatymas, Valstybės žinios. 2011, Nr. 38-1804

drašienė, Kvieskienė, Merfeldaitė 2007), teikiant socialinę pagalbą reikia turėti informacijos, žinių, gebėjimų teikti pagalbą įvairiose srityse, sprendimai reikalauja įvairių idėjų ir papildymų, todėl tik bendras specialistų sprendimas užtikrina veiksmingą socialinės pagalbos įgyvendinimą.

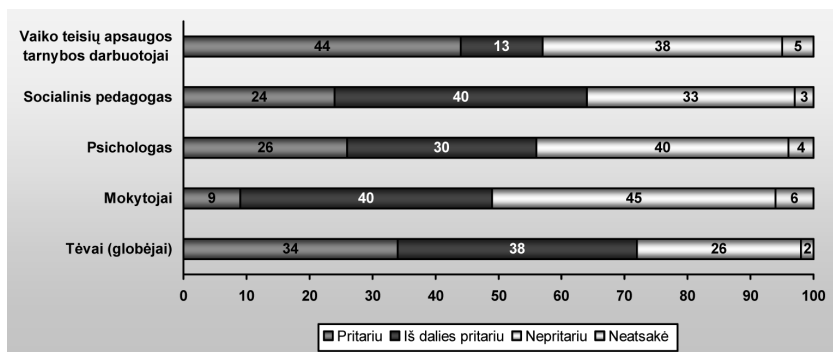
Socialinės pedagoginės pagalbos kryptingumą bei specialistų, teikiančių socialinę pedagoginę pagalbą, profesionalumą pabrėžia daugelis tyrėjų (Vaitkevičius 1995; Beliajeva 1998; Kučinskas, Kučinskienė 2000, Mardachajev 2002; Aksenova 2001; Mudrik 2002; Kvieskienė 2005; Merfeldaitė 2007). Kryptingumas suprantamas kaip pagalbos asmenims, kurie turi socialinių pedagoginių problemų, trukdančių pozityviai socializacijai, teikimas. Tik tikslinga, kryptinga, profesionalų, turinčių reikalingų žinių ir įgūdžių, vykdoma veikla gali užtikrinti pozityvią socializaciją.

Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2010) apibrėžiama pagrindinė resocializaciją vykdanči institucija – Vaikų socializacijos centras (toliau VSC). VSC paskirtis – užtikrinti jame apgyvendintam vaikui kokybišką ugdymą, teikti socialinę, pedagoginę, psichologinę, specialiąją pedagoginę, informacinę ir kitą pagalbą, kuri padėtų pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių. Kad socialiai pažeistų, rizikos grupei priklausančių ir į nekokybišką (arba neigiamą) socializaciją įtrauktų vaikų socialinė raida vėl taptų visavertė, reikalinga papildoma socialinė pedagoginė pagalba ir elgesio korekcija, pozityviosios socializacijos programos, prevencijos ir intervencijos metodai bei kitos pozityvios diskriminacijos priemonės (Kvieskienė, Indrašienė 2008).

Akcentuotina tyrimų, susijusių su įvairiais pagalbos teikimo aspektais VSC, stoka. 2002 m. Šiaulių universiteto mokslininkų atliktas tyrimas „Nepilnamečių vidutinės priežiūros įstaigų veiklos edukacinė ir psichosocialinė analizė“, 2010 m. Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros vykdytas socializacijos centrų veiklos kokybės išorės vertinimas, tais pačiais metais VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ atliktas tyrimas pateikia kiekybinių duomenų apie tuometinę situaciją VSC. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad pagalbos teikimas vaikų socializacijos institucijose yra mažai tyrinėtas, ši sritis tirta dažniau naudojant kiekybinių, o ne kokybinių tyrimų metodologiją. Tai suponuoja Mykolo Romerio universiteto tyrėjų grupės atlikto tyrimo aktualumą – remiantis kiekybinių ir kokybinių tyrimų metodologija iširti vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimo socializacijos centruose galimybes ir patirtį socioedukaciniu as-

pektu. Šio skyriaus *tikslas* – atskleisti vaikų ir pagalbos specialistų požiūrį į pagalbą vaikams, kol jie patenka į VSC, ir vykdant vidutinės priežiūros priemonę VSC. Skyriuje analizuojamos šios kiekybinio ir kokybinio tyrimų metu atskleistos temos: pagalba, iki vaikas patenka į VSC, ir pačiame VSC, akcentuojant pagalbos specialistų vaidmenį VSC.

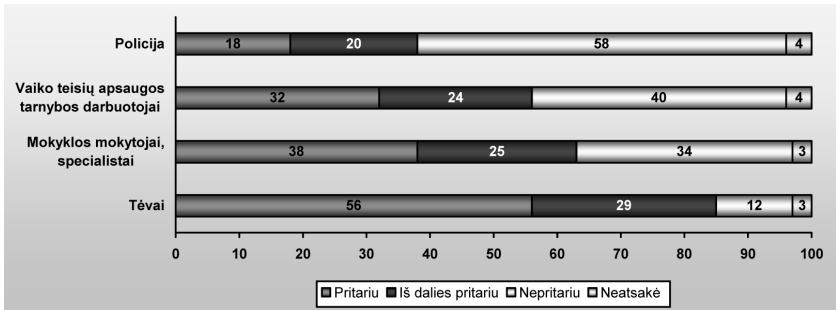
Pagalba, iki vaikas patenka į VSC. Socializacijos centruose gyvenančių vaikų apklausa siekta sužinoti, į ką jie kreipėsi pagalbos, iki pateko į VSC. Tyrimo duomenys rodo, kad dažniausiai dėl iškilusių problemų vaikai kreipėsi į tėvus (globėjus), vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojus, socialinį pedagogą, psichologą. Dažniausiai dėl iškilusių problemų vaikai kalbėjosi su tėvais (teiginiui pritarė 34 proc., iš dalies pritarė 38 proc. respondentų), socialiniu pedagogu (teiginiui pritarė 24 proc., iš dalies pritarė 40 proc. apklaustųjų), vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojais (pritarė 44 proc., iš dalies pritarė 13 proc.), psichologu (pritarė 26 proc., iš dalies pritarė 30 proc.) (3.2.1.1 pav.). Nustatyta, kad vaikai retai dėl iškilusių problemų konsultavosi su mokyklos mokytojais. Atkreiptinas dėmesys, kad daugiau nei trečdalis vaikų nurodė, jog savo problemomis nėra linkę dalytis ir pagalbos nesikreipė, todėl ypač svarbu mokyklose atidžiau stebėti vaikų elgseną, glaudžiau bendradarbiauti švietimo ir teisėsaugos institucijoms.

3.2.1.1 pav. Specialistai, į kuriuos vaikai kreipėsi pagalbos, iki pateko į VSC

Tyrimas parodė, kad daugiausia, po tėvų (56 proc.), padėti stengėsi mokytojai, net jei vaikai į juos nesikreipė (38 proc.). Toliau minimi vaiko

teisių apsaugos specialistai – 32 proc. Mažiausiai, vaikų nuomone, jiems padėti stengėsi policijos pareigūnai – 18 proc. (3.2.1.2 pav.).

3.2.1.2 pav. Suteiktos pagalbos vaikams, iki pateko į VSC, vertinimas

Tyrimo rezultatų analizė rodo, kad mieste gyvenančių vaikų tėvai buvo labiau linkę padėti savo atžaloms nei kaimo vietovėse gyvenantys tėvai ($\chi^2=5,751$, $df = 2$, $p<0,016$). Lyginant įvairaus amžiaus vaikų atsakymus paaiškėjo, kad kuo jaunesni vaikai, tuo labiau tėvai stengėsi suteikti jiems pagalbą, iki atžalos pateko į socializacijos centrą ($\chi^2=6,184$, $df = 2$, $p<0,045$).

Apie prevencinių priemonių galimybes, kieno ir kokios pagalbos trūksta vaikams, iki jie patenka į VSC, buvo teirautasi ir sociopedagoginės pagalbos teikėjų – VSC darbuotojų.

Nors informantai kalbėjo apie mokyklos, įvairių specialistų darbo trūkumus, pagrindinę atsakomybę skiria šeimai, artimųjų teikiamai pagalbai:

„Vaikas auga ne ant medžio, ne socialiniai pedagogai, darbuotojai ir ne psichologai privalo jį auklėti. Jį privalo auklėti šeima, mes padėti, aišku, visuomet galime... bet tik padėti, jokių būdu ne užauginti vaiką“ (1AM);

„Visų pirma, trūksta šeimos ir artimųjų pagalbos – dėmesio, auklėjimo, priežiūros“ (6BB.)

Informantai akcentuoja ankstyvosios prevencijos reikšmę:

„Darbas su vaiku turėtų prasidėti ne tada, kai jis tampa nevaldomu paaugliu, o nuo pat jo gimimo. Ir jeigu darbas būtų vykdomas nu.. bent nuo darželio, matyt, ir centro nebereikėtų“ (1AM).

Nurodomas mažas mokyklos aktyvumas teikiant pagalbą vaikui, iki jis patenka į VSC:

„Mokymo įstaigose, iš kurių atsiunčiami vaikai į VSC, buvo tik fiksuojamas mokinio elgesio galutinis rezultatas rašant aktus ir panašius popierius, tačiau niekas laiku nepastebi pačio delinkventinio elgesio pradžios ir nieko nėra daroma tokio elgesio prevencijai. Kiek man žinoma, mokyklų socialiniai darbuotojai ir psichologai neturi laiko individualiam darbui su pačiu vaiku“ (12DB).

VSC darbuotojai nurodo specialistus, kurių dėmesio trūksta vaikams ir šeimai. Pasak informantų, probleminiams vaikams ir jų šeimoms turi būti sukurta ir funkcionuoti pagalbos sistema:

„Jei į Centrą vaikas patenka iš šeimos, pastebimas specialistų – psichologų, socialinių darbuotojų – darbo su šeima trūkumas, kadangi šalyje nėra sukurta sistemos, kuri teiktų profesionalią ir veiksmingą pagalbą šeimoms, auginančioms problemų turinčius vaikus. Taip pat komandinio ir kokybiško specialistų darbo“ (5BB);

„Nepakankama socialinio pedagogo, psichologo, žmogaus, gebančio suprasti paauglį, tuo metu atstojančio jam autoritetą, pagalba“ (8CB);

„Trūksta socialinių tarnybų ir policijos paramos“ (10CB).

Vaikų, kurie VSC gyvena ne pirmą kartą, buvo klausta, su kokiais sunkumais susidūrė iš jo išėję. Keli respondentai nurodė, kad su jokiais sunkumais nesusidūrė, po vieną respondentą pažymėjo, kad nežinojo, kur gyventi ir mokytis, negalėjo adaptuotis globos namuose, susidūrė su mokymosi sunkumais, elgesio problemomis. Paprašyti nurodyti, dėl kokių priežasčių grįžo į socializacijos centrą, visi vaikai prisipažino turėję elgesio problemų: vogė, bėgo iš namų, blogai elgėsi, buvo priklausomi nuo alkoholio, nesimokė ar nelankė mokyklos.

Tyrimo (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė 2010) duomenys rodo, kad į VSC pakartotinai grįžta beveik trečdalis (27,8 proc.) vaikų, tačiau interviu su darbuotojais metu šis faktas nebuvo patvirtintas.

VSC darbuotojai teigė, kad pakartotini atvejai yra pavieniai. Analizuodami grįžimo atvejus, specialistai vardijo įvairias priežastis:

„Alkoholis... nu alkoholis, seksas, narkotikai, vagystės kartais būna“ (2AM);

„Neigiamas aplinkinių požiūris“ (10CB);

„Tolesnė nusikalstama veikla“ (11CB);

„Nemokėjimas elgtis socialinėje aplinkoje, grįžimas prie senų įpročių“ (13DB);

„Mažas vaikų užimtumas“ (17DB).

Kaip pagrindinį veiksni, lemiantį vaikų grįžimą į VSC, jo darbuotojai išskyrė nepasikeitusią aplinką, konkrečiau – šeimą

„Aš manau, kad turėtų būti testinumas, nes vėlgi žiūrint tėvai, tokia nepalanki šeima, rizikos, išsiunčia vaiką, administracijos vaikas yra patalpinamas čia, praeina tie metai, pusantrų, kas yra padaryta, vaikas vėl grįžta į tą pačią aplinką, ir toje pačioje aplinkoje, jeigu vėl tuo vaiku niekas nesirūpina, jeigu vėl nesprenžiamos jokios problemos, tai vaikas labai greitai atkrenta, vėl draugų įtaka, labai turėtų būti didelis tas šeimos bendradarbiavimas ir socialinių darbuotojų, psichologų, pedagogų“ (3AM).

„Vaikas grįžta į aplinką, iš kurios išimtas. Su vaiku dirbama, o su aplinka – ne“ (8CB);

„Nemokėjimas prisitaikyti prie socialinės aplinkos. <...> Svarbiausia – netinkama namų aplinka“ (16DB).

VSC darbuotojų minėtos priemonės, kuriomis siekiama, kad vaikas negrįžtų į VSC, siejamos su pagalba vaikui ir šeimai:

„Jaunuoliui patekus į Centrą itin mažai arba visai nedarbama su šeima, taigi, būtina pagalba jiems. Reikalinga užtikrinti tolesnes priimtinas jaunuolio gyvenimo, mokymosi sąlygas“ (6BB);

„Daug dirbti su aplinka, iš kurios vaikas išimtas, arba radikaliai ją pakeisti. Reikalingas specialistų darbas su grįžusiu vaiku“ (8CB);

„Intensyvus, kryptingas darbas su nepilnamečio aplinka“ (10CB).

Informantai nurodė ir konkrečius specialistus, įstaigas, kurios turėtų prisiimti atsakomybę už pagalbą:

Turi dirbti seniūnijos, savivaldybės specialistai, kurie taip pat keistų šeimų įpročius. Apie pokyčius turėtų informuoti Centro specialistus. Bendras darbas turėtų didesnę tikimybę užtikrinti, kad vaikas negrįš į centrus, bet ir išliks teigiami elgesio įgūdžiai tolimesniame jo gyvenime“ (9CB);

„Vaikui grįžus į savo aplinką didelį dėmesį turi skirti tos vietos vaiko teisių tarnyba, turi būti nuolat kontroliuojama šeima“ (16DB);

Tyrimo dalyvavę sociopedagoginės pagalbos teikėjai minėjo ir priverstinės pagalbos priemones:

„Keisti teisės aktus, įteisinti tėvų, auginančių elgesio problemų turinčius vaikus, privalomą švietimą, įteisinti privalomus nuolatinius individualius korekcinis užsiėmimus vaikams, buvusiems socializacijos centre“ (5BB).

Sutinkama ir išskirtinė nuomonė, kad „paprasciausiai reikia mylėti vaiką ir juo rūpintis“ (15DB).

Pagalba VSC. Analizuojant pagalbą VSC išskirtos trys temos: vaikų adaptacija atvykus į centrą, pagalba resocializacijos procese ir pagalba ugdomosi procese.

Adaptaciją VSC tyrusių mokslininkų teigimu, ugdytinių socialinis pritaikymas įstaigoje dažniausiai yra komplikuotas (Leliūgienė, Djačeno 2010).

Tyrimo metu teirautasi, su kokiais didžiausiais sunkumais vaikai susidūrė atvykę į socializacijos centrą. Į pateiktą atvirą klausimą atsakė pusė respondentų. Dalis apklausoje dalyvavusių vaikų teigė, kad jiems neiškilo jokių problemų, 51 respondentas nurodė, kad buvo sunku priprasti prie centro aplinkos. Vaikai atskleidė šiuos sunkumus lemiančias priežastis: baimė, nes buvo prisiklausę „blogų dalykų apie centrą“, namų ilgesys, susitaikymo problemos, atsidūrus centre. 8 respondantai nurodė bendravimo su kitais vaikais problemas, kurios, jų nuomone, apsunkino adaptaciją. Po vieną respondentą sunkumus siejo su bendravimo, priklausomybių bei socialios elgsenos problemomis:

„Sunku išmokyti bendrauti kitaip negu iki patekimo centrą“;

„Sunku mesti rūkyt“;

„Sunku būti geram.“

Vaikai nurodė ir tokią problemą kaip laisvės apribojimas.

Sociopedagoginės pagalbos teikėjų interviu duomenys rodo, kad dominuojanti problema, su kuria susiduria vaikai, yra laisvės apribojimas:

„Taikant vidutinę priežiūrą apribojama jų laisvė <...>. Tai yra labai sudėtinga, išgyvena labai daugelis“ (6AM);

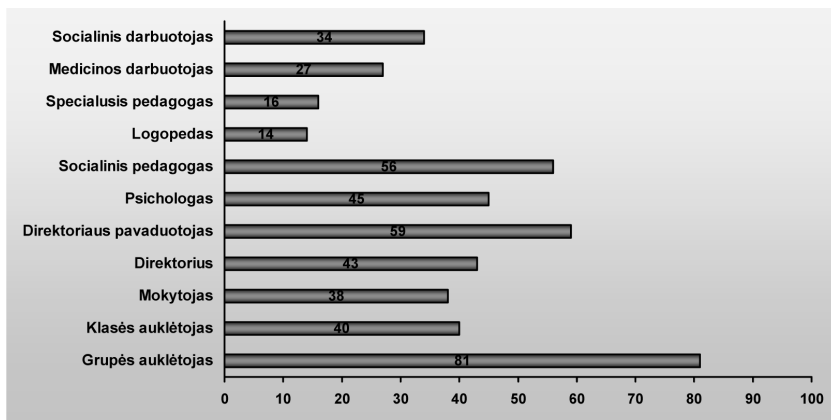
„Vaikams sunku susitaikyti su laisvės apribojimais“ (1AM);

„Trūksta tų tėvų, tada ir ašaros, ir namo noriu, ir pasiilgau, ir mamos, ir tėčio“ (2BB).

Kita specialistų minėta problema yra nerašytos ugdytinių sukurtos taisyklės

„Sunku perprasti pačių ugdytinių nerašytas taisykles“ (6AM);

„Pačios susikūrusios <...> tas taisykles, reikia pastoviai klausytis, girdėt“ (1AM).

3.2.1.3 pav. Asmenys, labiausiai padedantys vaikams centre adaptuotis

Vaikų buvo teiraujamasi, kas iš darbuotojų labiausiai padėjo priprasti prie centro aplinkos. Iš pateiktų atsakymų matyti, kad labiausiai adaptuotis centre padėjo grupės auklėtojas (81 proc.), direktoriaus pavaduotojas (59 proc.), socialinis pedagogas (56 proc.). Respondentai teigė, kad šie asmenys paaiškino centro taisykles, patarė, padaršino, guodė, mokė bendrauti su kitais. Pažymėtina, kad vaikai labiausiai pasitiki direktoriaus pavaduotoju ir teigia galintys su juo atvirai pasikalbėti (3.2.1.3 pav.).

Vaikų buvo klausama, kokios, jų požiūriu, yra aktualiausios socialinės ir psichologinės problemos VSC. Nustatyta kad būdingiausios problemos – rūkymas (53 proc.), vaikų tarpusavio ginčai ir pykčiai (29 proc.), nesutarimai su mokytojais (23 proc.), muštynės (22 proc.) (3.2.1.4 pav.).

Pažymėtina, kad visais atvejais svarbi pagalbos sritis – vyraujančių santykių tarp ugdytinių tobulinimas, teigiamos psichologinės atmosferos, kaip būdų, kuriais mokiniai sąveikauja vienas su kitu, kūrimas. Tai ypač svarbu neigatyvių grupės santykių ir jų įtakos atskiriems auklėtiniams ar jų grupei (rizikos grupės vaikams) prevencijai. Šiuo aspektu didelę reikšmę turi normų kūrimas ir priėmimas, veiklos organizavimas, klasės sukelto prestižo skatinimas.

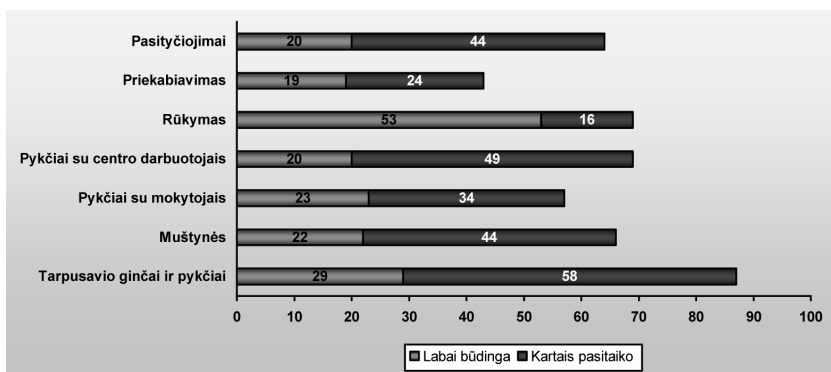
Vienas iš esminių vaikų socializacijos centro bendruomenės aplinką formuojančių elementų yra santykiai tarp šios bendruomenės narių, nes nuo jų tiesiogiai priklauso vaikų galimybės keisti savo vertybines nuostatas, integruotis į visuomenę. Dirbant su tokiais vaikais labai svarbu su-

vokti VSC kolektyvinių santykių sistemą, bendruomenės formavimo ir funkcionavimo principus.

Atkreiptinas dėmesys, kad viena iš būdingiausių problemų VSC yra susijusi su tarpusavio santykiais. Aktualiausia problema VSC, vaikų požiūriu, yra tarpusavio ginčai ir pykčiai.

VSC pagalbos specialistai teigė, kad ir mergaitės, ir berniukai tarpasmeninius konfliktus sprendžia mušdamiesi, žemindami vieni kitus.

Tyrimai (Vileikienė 2002) rodo, kad nepilnamečio padėtis izoliuotose institucijose nuo pat pradžių labai priklauso nuo neformalių tarpusavio santykių tarp nepilnamečių. Pakankamai aukšta pozicija iš dalies apsaugo jį nuo fizinio, psichologinio (emocinio) bei seksualinio smurto. Nepilnametis gali užsitikrinti šią poziciją tik besąlygiškai atmesdamas visuomenės vertybes (pagarbą visuomenei ir įstatymui) ir besąlygiškai priimdamas kriminalinę orientaciją, vertybes bei papročius iš stipresniųjų. Spaudimas priimti nusikalstamas orientacijas izoliuotose auklėjimo institucijose yra nepalyginti stipresnis negu laisvėje.

3.2.1.4 pav. Būdingiausios problemos socializacijos centruose

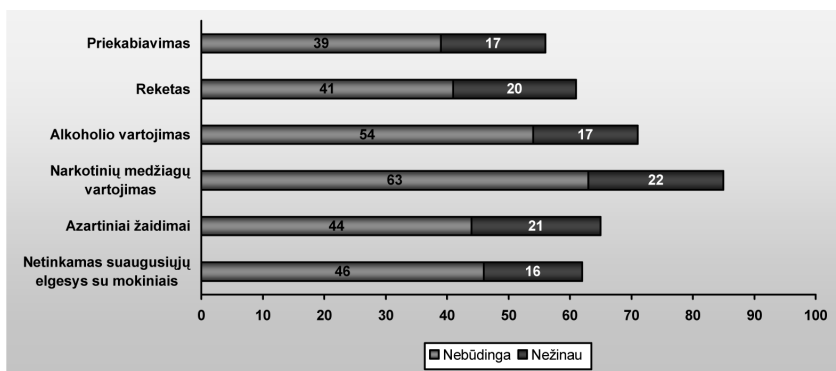
Ugdymo procese labai svarbi pedagoginė sąveika, pagrįsta mokytojo ir mokinio tarpusavio pasitikėjimu ir bendradarbiavimu (Jovaiša 2001; Bitinas 2002; Dobranskienė 2002; Pollard 2002; Petty 2006; Dumčienė, Bajoriūnas 2006 ir kt.).

Mokinių santykiai su mokytojais gali duoti teigiamą impulsą mokslinio, kaip asmenybės, savikūrai ir lemti jo tolesnio gyvenimo sėkmę, bet gali ir atstumti jį nuo pedagogo bei nuo mokymosi apskritai, turėti neigiamos

įtakos bendravimui ir pedagoginiams santykiams (Indrašienė, Suboč 2008). Paprastai mokiniai, kuriems nesiseka mokytis, nesutaria su mokytojais dėl jų netinkamo elgesio arba išankstinio nusistatymo prieš ugdytinius.

Konfliktai su mokytojais ilgesniam ar trumpesniam laikui sukelia epizodinį nenorą mokytis, slopina mokymosi motyvaciją (Prakapas 2006). Įrodyta, kad kuo geresni mokytojo santykiai su mokiniais, tuo didesnė mokinių vidinė motyvacija (Pintrinch, Schunk 2002), užtikrinanti sėkmę mokymosi procese (Rupšienė 2000; Tijūnelienė 2006). Pasak A. Šventicko (2000) esant partneriškam mokytojo ir mokinio bendradarbiavimui, ir silpni mokiniai mokosi sėkmingiau, jų mokymosi rezultatai rečiau vertinami neigiamais balais.

Kai santykiai su pedagogu pasidaro itin įtempti, mokiniai nebenori su juo susitikti, atlikti užduočių, eiti į pamokas, jo dėstomas dalykas praranda patrauklumą ir gali mokiniams pasirodyti nereikalingas (Barkauskaitė, Rodzevičiūtė 2004; Indrašienė, Suboč 2008).

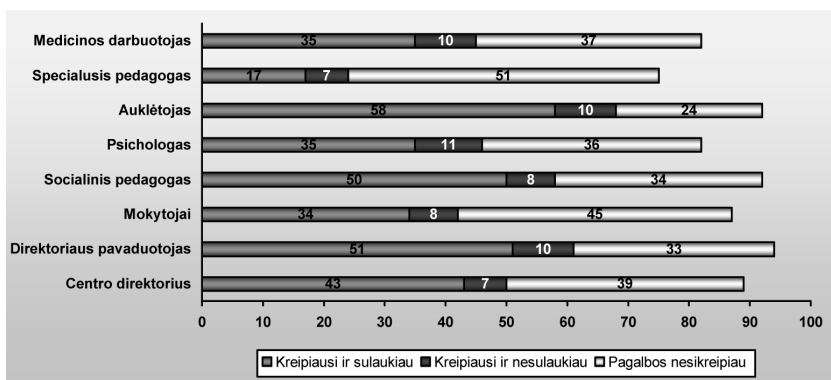
3.2.1.5 pav. Nebūdingos problemos socializacijos centruose

Kaip nebūdingas problemas (3.2.1.5 pav.) apklausoje dalyvavę vaikai nurodė narkotinių medžiagų (63 proc.), alkoholio vartojimą (54 proc.), netinkamą suaugusiųjų elgesį su vaikais (46 proc.). Netinkamas suaugusiųjų elgesys su mokiniais, pasak respondentų, yra gąsdinimas, necenzūrinį žodžių vartojimas, duoto žodžio nesilaikymas, kišimasis į asmenines problemas.

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2010) pažymima, kad viena iš vaiko teisių – gauti kvalifikuotą pagalbą. Tyrimo metu siekta

išsiaiškinti, į kokius vaikų socializacijos centro darbuotojus ar specialistus respondentai dažniausiai kreipiasi pagalbos iškilus sunkumams.

Gauti duomenys rodo, kad daugiau nei trečdalis vaikų, susidūrę su problemomis, nesikreipė pagalbos į centro darbuotojus ir mokytojus (3.2.1.6 pav.). Apie pusę respondentų pagalbos kreipėsi į auklėtoją, socialinį pedagogą ir direktoriaus pavaduotoją. Šiek tiek rečiau pagalbos buvo tikimasi iš mokytojų (45 proc.), medicinos darbuotojo (35 proc.) ir direktoriaus (39 proc.). Labai nedidelė dalis VSC auklėtinių pagalbos kreipėsi į specialųjį pedagogą. Daugelis besikreipusiųjų pagalbos sulaukė iš visų centro darbuotojų. Apie dešimtadalis apklaustų vaikų pagalbos iš specialistų nesulaukė.

3.2.1.6 pav. VSC pagalbos specialistai, į kuriuos kreipiasi vaikai

VSC sociopedagoginės pagalbos teikėjų teigimu, pagalba vaikams suteikiama nedelsiant:

„Manau, didžiausią reikšmę turi reguliariai vedami bendruomenės susirinkimai, darbuotojų ir mokytojų kasdienis elgesys ir bendravimas, pagrįstas tarpusavio pasitikėjimu ir geranoriškumu <...>. Visi iškilę nesklاندumai (muštynės, vagystės) nedelsiant aptariami“ (7CB);

„Padedam vaikam. Mokom juos elgtis. Centre egzistuoja vidaus taisyklės ir kiekvienos grupės elgesio taisyklės. Stengiamės teigiamais paskatini-
mais stiprinti pageidaujamą elgesį ir slopinti nepalankų“ (6AM);

„Iš pradžių sprendžiam centre visas problemas, jei nesiseka – pasitel-
kiam visus specialistus, kurie gali padėti iš kitų institucijų: policijos, Vaiko
teisių apsaugos skyriaus ir pan.“ (3AM).

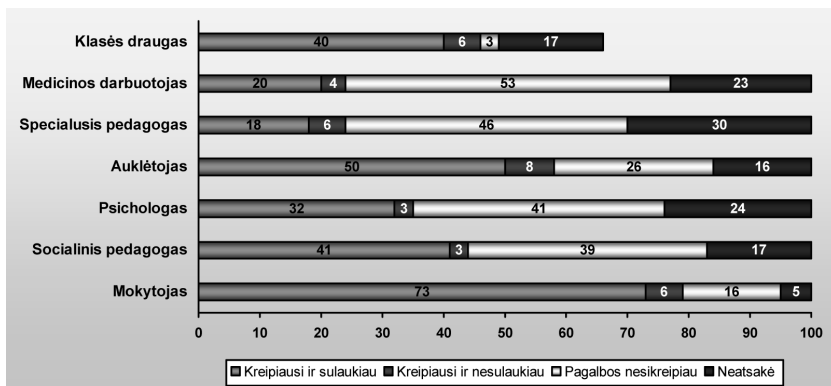
Vaikų socializacijos centras yra valstybinė bendrojo lavinimo mokykla, vykdanči vaiko vidutinės priežiūros priemonę, todėl ugdymas(is) yra viena iš integralių VSC veiklos dalių. Pažymėtina, kad ugdymo proceso paveikumas tiesiogiai priklauso nuo mokytojų ir mokinių bendravimo kokybės, kai mokytojas įkvepia mokiniams stiprybės, pasitikėjimo, noro veikti ir nugalėti sunkumus. Tai savotiškai tampa varomąja jėga, verčiančia mokinius nuolat tobulėti.

Mokslininkai vienareikšmiškai pripažįsta, kad teikiamos socialinės pedagoginės pagalbos sėkmę lemia individualus mokinių pažinimas. Jos veiksmingumą galima apibrėžti kaip pedagogų pastangas pastebėti mokinių mokymosi nesėkmes ir įveikti mokymosi sunkumus (Barkauskaitė, Gaigalienė, Indrašienė, Rimkevičienė 2004, 2005).

Pažymėtina, kad mokiniams iš globos namų reikalinga papildoma pagalba, nes jie dažnai nesupranta mokytojo aiškinimo, nesugeba atlikti užduočių, nemoka mokytis, greitai pervargsta, neįstengia susikaupti. Šias priežastis lemia nepalankios psichologinės ir socialinės gyvenimo sąlygos vaiko biologinėje šeimoje, kurioje jis dažniausiai būna patyręs socialinį ir psichologinį apleistumą. Todėl vaikų globos namų auklėtiniai sunkiau adaptuojasi mokykloje, nepritampa prie klasės, sunkiai įsitraukia į mokyklos bendruomenės gyvenimą (Grikpėdienė, Indrašienė 2008).

Nustatyta, kad mokiniai, jei per pamokas nesiseka, kreipiasi pagalbos ir dažniausiai jos sulaukia iš mokytojo (73 proc.), auklėtojo (50 proc.), socialinio pedagogo (41 proc.) bei klasės draugo (40 proc.) (3.2.1.7 pav.). Tik nedidelė dalis pagalbos prašusių mokinių jos nesulaukė. Rečiausiai dėl mokymosi sunkumų vaikai kreipiasi į specialųjį pedagogą, psichologą ir medicinos darbuotoją.

Reikia atkreipti dėmesį, kad mokymosi nesėkmes dažniausiai lemia ne viena, o keletas priežasčių, vadinasi, veiksmingą socialinę pagalbą užtikrina bendras įvairių specialistų darbas, reikalaujantis informacijos, žinių, gebėjimų įvairiose srityse (Indrašienė, Suboč 2008).

3.2.1.7 pav. Pagalbos specialistai, į kuriuos vaikai kreipiasi dėl mokymosi sunkumų

Pažymėtina, kad didelė dalis mokinių pagalbos iš viso nesikreipia. Maždaug penktadalis respondentų į šį klausimą neatsakė, tad galima daryti prielaidą, kad jie galėtų padidinti nesikreipusiųjų pagalbos procentą. Gauti duomenys patvirtina prieš metus atlikto tyrimo duomenis, rodančius, kad du penktadaliai vaikų apskritai nesikreipia pagalbos, tie, kurie kreipiasi, dažniausiai jos prašo iš auklėtojo (47,1 proc.), VSC socialinio pedagogo (45,3 proc.) ir tėvų ar globėjų (42,5 proc.). 35,8 proc. vaikų niekada pagalbos nesikreipė į VSC direktorių, 40,6 proc. į direktoriaus pavaduotoją. Tyrimo autoriai teigia, kad tai rodo didelį atotrūkį tarp vaikų ir administracijos darbuotojų (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė 2010).

Tyrimų duomenys išryškina socialinio pedagogo svarbą sprendžiant tiek kasdieninio gyvenimo, tiek mokymosi problemas, vaikai adekvačiai kreipiasi į auklėtoją iškilus kasdieniniams, o į mokytojus – mokymosi sunkumams. Kitų pagalbos specialistų vaidmuo vaikų resocializacijos ir ugdymo procese yra diskutuotinas, tai patvirtina ir interviu su socio-pedagoginės pagalbos teikėjais duomenys.

Informantai teigė, kad VSC labiausiai trūksta psichoterapeuto:

„Manyčiau, labiausiai psichoterapeuto trūksta, kad nustatyty, kas ten buvo <...>. Socialiniai pedagogai negali išmanyti tų psichologinių dalykų <...>. Nes mes pastebim, kad nervingas ar dar kažkoks, bet mes negalim pasakyt, psichologas negali pas mus nustatyti tikslios diagnozės“ (2AM);

„Kadangi su delinkventinio elgesio vaikais dirbu apie dvidešimt penkis metus, vis dažniau suvokiu, kad tokio tipo vaikams reikalinga psichiatro pagalba, kasmetinė konsultacija. Yra dalykų, kuriuos tikrai sunku paaiškinti tiek psichologui, tiek bet kuriam kitam VSC darbuotojui“ (12DB).

Taip pat buvo nurodomas specialiojo pedagogo ir psichologo, pavieniais atvejais teisininko pagalbos trūkumas. Dažnai informantai minėjo, kad trūksta ne specialistų pagalbos, o pačių specialistų:

„Aš manau, kad jų turėtų būti daugiau, kai virš 30-40 vaikų, tai vienam psichologui per sunku“ (3AM).

Neretai buvo minimas lėšų, pvz., medicinos paslaugoms, trūkumas.

Tyrimo rezultatai rodo, kad VSC dar nėra sukurta vieninga pedagoginę psichologinę pagalbą laiduojanti sistema.

Vaikų apklausos duomenimis 71 proc. vaikų patenkinti suteikta pagalba dėl iškilusių problemų VSC. Nepatenkintieji pagalba teigė, kad darbuotojai *„suteikia pagalbą ne iš širdies, o tik todėl, kad jų toks darbas“*, *„praleidžia viską pro pirštus“*, *„visą laiką užmiršdavo, nes vis skubėdavo kažkur“*.

Panaši dalis moksleivių (69 proc.) patenkinti mokymosi procese suteikta pagalba. 9 proc. apklaustųjų ja nepatenkinti. Į šį klausimą daugiau nei penktadalis (22 proc.) respondentų neatsakė, tad galima daryti prielaidą, kad jie abejoja suteiktos pagalbos kokybe ir / ar jiems sudėtinga ją vertinti.

Tiriant vaikų pasitenkinimą suteikta pagalba mokymosi procese, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp nevienodo amžiaus vaikų grupių: labiausiai suteikta pagalba patenkinti jaunesni – iki 14 metų amžiaus vaikai, mažiau – 15–16 metų amžiaus vaikai, mažiausiai – 17 metų ir vyresni ($\chi^2=10,082$, $df = 2$, $p<0,006$). Nustatytas statistiškai patikimas ryšys tarp pasitenkinimo suteikta pagalba ir VSC praleisto laiko: pagalba mažiausiai patenkinti trumpiausiai (iki 1 mėn.) čia išbuvę ir daugiau nei dvejus metus VSC praleidę vaikai ($\chi^2=18,382$, $df = 4$, $p<0,001$).

Atliktų tyrimų duomenys atskleidė, kad nepakankama pagalba, iki vaikas patenka į VSC, apsunkina vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimą ir kelia papildomų sunkumų centre dirbantiems specialistams, teikiant pagalbą vaikui ir jo aplinkai. Siekiant veiksmingos pagalbos vaikui VSC būtina užtikrinti bendrą visų specialistų darbą.

3.3.2 PAGALBOS VAIKO ŠEIMAI ORGANIZAVIMAS

Siekiant užtikrinti vidutinės priežiūros priemonės efektyvumą ir sėkmingą vaiko resocializaciją, ypač svarbu, kad vaiko tėvai (globėjai) aktyviai bendradarbiautų su socializacijos centru, dalyvautų vykdamo vaiko vidutinės priežiūros priemonę. Kita vertus, teisės aktuose apibrėžta ne tik socializacijos centrų ir tėvų (globėjų) atsakomybė palaikyti ryšius, bet ir vaiko teisė palaikyti ryšius su šeima, kitais artimaisiais, jei tai neprieštarauja jo interesams.

Mokslininkai apibrėžia šeimą kaip svarbiausią visuomenę integruojančią struktūrą: priskiria svarbiausią vaidmenį vaiko socializacijos procese (Suslavičius, Valickas 1999; Litvinienė 2002; Juodraitis 2004; Ališauskienė, Miltenienė 2004; Jovaiša 2007), sieja su ekonominiu ir dvasiniu veiklos bendrumu (Kvieskienė 2003), vertina kaip unikalią socialinę instituciją (Dumbliauskienė, Raulušonytė 2004) ir svarbiausią vaiko auklėjimo terpę, kurioje rūpinamasi vaiku, formuojamas ir kontroliuojamas jo elgesys (Nasvytienė 2005; Seliokienė 2004).

Pažymima, kad vaiko vystymuisi labai svarbus yra jo šeimos mikroklimatas – tai dvasinė ir moralinė pedagoginė atmosfera, dorinė psichologinė atmosfera, skatinanti asmenybės brendimą (Rupšienė 2000: 73), sudaranti sąlygas arba nesudaranti jų tinkamai vaiko priežiūrai ir jo reikmėms tenkinti (Petrulytė 2003). Šeimos aplinkos vaidmenį ir įtaką vaiko socialinei raidai, jo asmenybės formavimuisi tyrinėjo K. Miškinis (2003), J. V. Uzdila (2001), G. Kvieskienė (2000, 2003, 2004), I. Leliūgienė (2002), L. Rupšienė (2001).

Auklėjimas šeimoje yra laikomas vienu svarbiausių faktorių, lemiančių vaiko asmenybės tapsmą (Bražienė, Mockienė, Bružienė 2008), veikiančių agresyvaus elgesio modelio formavimąsi (Leliūgienė 2003). Moksliniais tyrimais (Rupšienė, Plačėnienė 2002) nustatyta, kad šeimos narių tarpusavio santykiai daro didžiulę įtaką paauglių nusikalstamam, agresyviai elgesiui. Vaiko agresyvumas yra skatinamas, kai šeimoje vyrauja alkoholizmas, agresyvumas, prasti šeimos narių tarpusavio santykiai, netinkamai auklėjami vaikai, jiems neskiriama pakankamai dėmesio, priežiūros.

Šeimos ryšiai, tėvų santykiai su vaiku pastarajam yra pirmasis ir įtaciausias bendravimo modelis (Navaitis 2001). Šeima suformuoja svarbiausius vaiko interesus, dvasines vertybes, elgesio normas, poreikius, polinkius, identitetą, moko socialinių vaidmenų, suteikia moralinius standartus ir suformuoja moralinės atsakomybės jausmą.

Šiuolaikinėje visuomenėje šeima susiduria su nuolatinais pokyčiais, kurie reikalauja peržiūrėti šeimos sampratą, pergrupuoti ir perstruktūrinti santykius. Nors tyrėjai iki šiol nesutaria, kaip tai veikia jaunimo nusikalstamumą, visi sutinka, kad šeima yra vienas iš pagrindinių su tuo susijusių veiksnių. Skyrybos, besikeičiantys sutuoktinių vaidmenys šeimoje, dirbantys tėvai, laisvas laikas, ekonominė įtampa, didėjantys vertikalios socialinio mobilumo reikalavimai – visa tai sukelia įtampą šeimai ir kiekvienam jos nariui atskirai (Bynum, Thompson 2010). Kita vertus, kadangi šeima turi ypač didelę reikšmę vaikui, ji yra pagrindinis nusikalstamumo prevencijos šaltinis. Tinkama socializacija, suformuoti stiprūs tarpusavio ryšiai, suteikti prasmingi vaidmenys ir atsakomybė šeimoje yra pagrindinės šeimos dimensijos, užkertančios kelią nusikalstamumui.

Jaunimo nusikalstamumą Lietuvos mokslininkai tyrinėjo įvairiais aspektais: socioedukaciniu (Kvieskienė 2007; Dereškevičius, Targamadzė, Rimkevičienė 2000; Liaudanskienė, Leliūgienė 2007; Jonutytė, Litvinas 2007), psichologiniu (Juodraitis 2003, 2004; Žukauskienė 2006), sociologiniu (Merkys 2002; Gečėnienė 2004; Vileikienė 2007). Analizuojamas minimalios (Merfeldaitė, Indrašienė 2011) ir vidutinės priežiūros priemonių taikymas (Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų dienos centruose 2010; Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė 2010; Vitkauskas 2010; Liaudanskienė, Leliūgienė 2007; Vileikienė 2007; Merfeldaitė, Pivorienė, Raudeliūnaitė 2011). Apžvelgus mokslinius tyrimus, susijusius su vidutine vaiko priežiūra, matyti, kad didesnis dėmesys skiriamas pagalbai vaikui socializacijos centre, o ne šeimai kaip visumai.

Šeimos vaidmuo ugdant vaiką akcentuojamas teisiniuose dokumentuose (Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programa; Minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas 2007; nauja redakcija 2010), tačiau apibrėžiant vidutinės priežiūros vykdymą tik 21 str. 3 punkte teigiama, kad vaikų socializacijos centras „ne rečiau kaip kartą per mėnesį informuoja vaiko atstovus pagal įstatymą apie vaikui paskirtos vidutinės priežiūros vykdymo eigą ir organizuoja socialinį darbą su jais“. Iš dalies tai siejama su skirtingu teisiniu reglamentavimu: vidutinė priežiūra yra Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos, o socialinė pagalba – Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos jurisdikcija.

Všį „Globali iniciatyva“ kartu su partneriais atlikto tyrimo (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksmų ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė 2010: 39) duomenimis, vaikai, iki pateko į VSC, pakankamai gerai sutarė su tėvais / globėjais, kitais šeimos nariais. VSC dirbantys specialistai vertina ryšių su šeima svarbą („palaikant atitinkamus informacinius ryšius, galima užtikrinti norimą poveikį minėtai aplinkai, į kurią vaikas vėliau grįžta“) ir akcentuoja, kad reikia dirbti su vaiko šeima, „kol jis yra įstaigoje, pritaikyti / keisti vaiko aplinką“. Vis dėlto pripažįstama, kad vaikams gyvenant centre tęstinumas menkai užtikrinamas, nes „didelė VSC vaikų grupė apskritai nepalaiko santykių nei su tėvais (globėjais), nei su draugais. Bendrauja kalbėdamiesi telefonu ir rašydami laiškus, t. y. netiesiogiai“.

Taigi, pagalba šeimai, kurios vaikas ugdomas VSC, yra vienas iš pagrindinių veiksmų, sąlygojančių vaiko resocializaciją, kai bus nutrauktas vidutinės priežiūros priemonių taikymas. Šalies socialinė politika turėtų apimti šį pagalbos šeimai aspektą, o profesionaliai parengti specialistai užtikrinti pagalbos efektyvumą.

Sėkminga vaiko socializacija ir resocializacija gali vykti tik esant socioedukacinės pagalbos tęstinumui, todėl aktualu tirti, kokią pagalbą gauna šeima ir kokia pagalba jai reikalinga, kai vaikui paskirta vidutinės priežiūros priemonė. Dėmesio trūkumas tokioms šeimoms teoriniu ir praktiniu paslaugų teikimo lygmeniu suponuoja mokslinę problemą – pagalbos šeimai ir vaikui nepakankamumą, kai vaikui skirta vidutinės priežiūros priemonė. Šio skyriaus **tikslas** yra analizuoti socioedukacinės pagalbos šeimai poreikį bei galimybes, kai vaikas gyvena ir yra ugdomas VSC. Atlikus duomenų analizę, išskirtos šios temos: vaiko ryšiai su šeima, šeimai artimos aplinkos kūrimas VSC, vaikų rengimas grįžti pas tėvus ir į visuomenę, tėvų įtraukimas į vaikų socializacijos procesą, socialinė psichologinė pagalba tėvams.

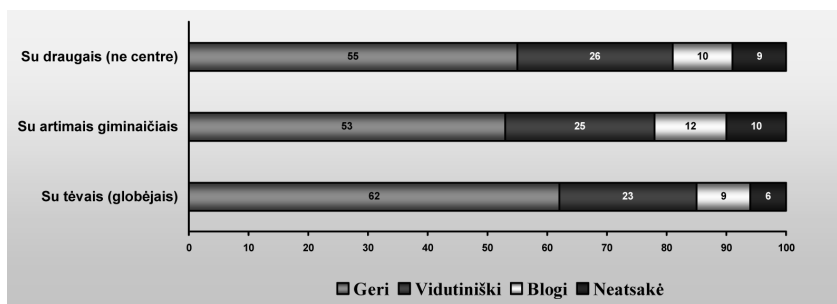
Vaiko ryšiai su šeima. Mokslininkai, analizavę šeimos tarpusavio ryšių formavimosi mechanizmus (Raslavičienė 2001; Gailienė ir kt. 2002; Lemme 2003; Žukauskienė 2007) nurodo, kad esminis visavertės šeimos požymis – gebėjimas auginti vaikus, perduodant jiems kultūrinės, socialinės ir dvasinės vertybes, užtikrinančias augančio žmogaus sėkmingą socializaciją, emocijas ir išgyvenimus, kurie daro įtaką šeimos narių santykiams ir ryšiams. Pažymima, kad šeimos mikroklimatas – dvasinė ir mo-

ralinė pedagoginė atmosfera, dorinė psichologinė atmosfera, kuri skatina asmenybės brendimą, – labai svarbus vaiko vystymuisi (Rupšienė 2000: 73), teigiamai veikia socialinę vaiko kompetenciją, gebėjimą kontroliuoti savo emocijas, padeda palaikyti gerus santykius su bendraamžiais ir didina autonomiškumą (Žukauskienė, Malinauskienė 2008).

Mokslinėje literatūroje dažniausiai teigiama, kad tėvų įtaka paauglystėje tampa silpnesnė (Žemaitienė, Jaruševičienė 2000), o bendraamžių – stipresnė (Petruolytė 2003). Pastarųjų metų tyrimai rodo, kad rizikos grupei priklausančių paauglių ir jų tėvų tarpusavio santykiai yra teigiami (Pivorienė, Miliauskienė 2006; Ilgūnienė 2010). VSC gyvenančių vaikų nuomone, ryšiai su tėvais / globėjais išlieka tokie pat reikšmingi kaip ir su draugais (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksmų ir priešasčių, paskatinusių nusižengti, analizė 2010).

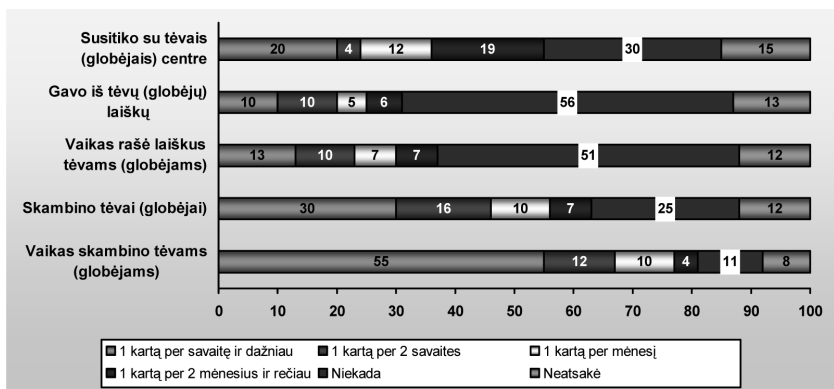
Siekiant išsiaiškinti socioedukacinės pagalbos šeimai galimybes, kai vaikas gyvena ir yra ugdomas VSC, tirti vaikų ryšiai su šeima, artimaisiais ir draugais.

Nustatyta, kad 62 proc. apklausoje dalyvavusių vaikų santykius su tėvais laiko gerais, 23 proc. – vidutiniškais ir 9 proc. – blogais. Pastebėtas statistiškai patikimas ryšys tarp vaikų amžiaus ir santykių su tėvais bei giminaičiais. Jaunesnių vaikų santykiai su tėvais ($\chi^2=5,980$, $df = 2$, $p<0,049$) ir giminaičiais ($\chi^2=6,503$, $df = 2$, $p<0,039$) geresni nei vyresnių. Daugiau nei pusė (55 proc.) apklaustųjų santykius su draugais, gyvenančiais ne centre, ir giminaičiais (53 proc.) laiko gerais. Maždaug dešimtadalis tyrime dalyvavusių vaikų santykius su draugais ir giminaičiais vadina blogais (3.3.2.1 pav.).

3.3.2.1 pav. Vaikų santykių su šeima, artimaisiais ir draugais vertinimas

Respondentų teirautasi, kaip dažnai jie bendrauja su tėvais (3.3.2.2 pav.). Nustatyta, kad dažniausiai mokiniai su tėvais bendrauja telefonu: 55 proc. skambina tėvams vieną kartą per savaitę ir dažniau, 12 proc. – vieną kartą per 2 savaites, dešimtadalis – vieną kartą per mėnesį. Kiek rečiau tėvai (globėjai) skambina vaikams: vieną kartą per savaitę ir dažniau skambina 30 proc., vieną kartą per dvi savaites – 16 proc., vieną kartą per mėnesį ir rečiau – 10 proc. Ketvirtadalis tėvų (globėjų) nė karto nėra skambinę vaikams.

3.3.2.2 pav. Bendravimas su tėvais (globėjais)

VSC sociopedagoginės pagalbos specialistų teigimu, centruose yra nustatyta skambinimo tėvams tvarka, tačiau ji lanksti:

„Tėvai gali skambinti vaikams į mokyklą, kada pageidauja, nieks nedraudžia. Bet vaikai – ne visada. Kartais galimybė paskambinti priklauso nuo vaiko problemos ar finansinių galimybių. Kai kuriems vaikams vieniems neleidžiam bendrauti telefonu, būnam kuris kartu“ (15DB);

„Ateina, pasako, čia man reikia paskambinti. Imk, skambink. Čia man reikia tėtei paskambinti, nu, tai aš kartais pro pirštus leidžiu paskambint, nors yra pakankamai tos dvi dienos skambinti – šeštadienis, sekmadienis. Kartais ilgisi tų namų“ (2AM).

Tyrimo duomenys rodo, kad socializacijos centre gyvenantys vaikai labiau linkę ieškoti kontakto su tėvais nei tėvai su vaikais. Tuo rūpinasi ir VSC specialistai:

„Tėvai įtraukiami į vaiko socializacijos procesą bendraujant su jais telefonu, rekomenduojant jiems, kaip paveikti vaiką, organizuojant dažnesnį bendravimą, informuojant tėvus apie teigiamus pokyčius vaiko elgesyje“ (2BB).

Lyginant skirtingų amžiaus grupių vaikų atsakymus nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($\chi^2=9,940$, $df = 2$, $p<0,007$): vaikai iki 14 metų dažniau skambina tėvams nei 15–16 ir 17–18 metų jaunuoliai.

Apie trečdalis vaikų (37 proc.) ir jų tėvų (31 proc.) bendrauja laiškais. Lyginant gautus duomenis su tyrimo (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė 2010) duomenimis (atitinkamai 31,1 ir 32, 1 proc.), nustatyta, kad šios komunikacijos priemonės populiarumas mažėja.

Pasak VSC sociopedagoginės pagalbos specialistų, vaikai su šeima gali susirašinėti laiškais, tačiau retas tai daro intensyviai:

„Vaikai su šeima gali susirašinėti laiškais, tačiau retas kuris tai daro intensyviai. Nepratę... ir nebemoka jie laiškų rašyti“ (1AM).

Šeimai artimos aplinkos kūrimas. Svarbi socializacijos centrų funkcija – sudaryti nepilnamečiui artimas namų aplinkai sąlygas. Tyrimai rodo, kad VSC didelis dėmesys kreipiamas į jaunosios aplinkos, skatinančios palankią ugdytinio socializaciją, kūrimą, tačiau orientuojamasi daugiau į fizinės aplinkos dimensijas, tokias kaip buities gerinimas, priartinant prie namų sąlygų (Alifanovienė, Šapelytė 2009). VSC dirbančių specialistų buvo klausama, kaip įstaigoje kuriama saugi, artima šeimai aplinka. Informantai nurodė išorinius ir vidinius aplinkos kūrimo aspektus.

Dalis VSC sociopedagoginės pagalbos specialistų pasakojo apie VSC aplinką:

„Jaukiai ir gražiai tvarkoma įstaigos teritorija primena namų aplinką“ (12DB);

„Aplinka jauki, svetinga, malonu vaikui čia gyventi“ (15DB).

Buvo akcentuojamas vaikų indėlis ją puoselėjant:

„Prižiūrima aplinka, per technologijų pamokas vaikai patys sukuria daug interjero detalių, kuriomis puošia centrą, per dailės pamokas pieštais kūriniais puošiamos centro sienos“ (16DB);

„Stengiamasi, kad mokiniai, prižiūrimi auklėtojų, mokytojų, mokyklos personalo, padėtų tvarkyti aplinką, mokyklos patalpas, saugotų mokyklos turtą. Visas personalas rūpinasi, kad auklėtinius supanti aplinka būtų kiek įmanoma šiltesnė, vaikai jaustųsi kaip namie“ (21DB).

Jaunuoliams stengiamasi sukurti asmeninę erdvę, artimą šeimos aplinkai:

„Sudarytos sąlygos turėti individualią erdvę, sudarytos sąlygos susikurti grupės ir kambario interjerą“ (4BB);

„Pagal esamas galimybes siekiama, kad moksleiviai galėtų gyventi nedidelėse grupėse, grupėje turėtų asmeninę erdvę“ (6BB).

Įtraukiant ugdytinius į artimos šeimos aplinkos kūrimą, anot vieno informanto, „skatinamos moksleivių pozityvios saviraiškos galimybės, tačiau vaikai mažai kūrybingi, daro tik tai, ką pasakai, pagal reikalavimus“ (6BB).

Kiti specialistai daugiau akcentavo vidinius aspektus, susijusius su tarpusavio santykiais. Buvo išskiriama skirtingų lyčių svarba:

„Grupėje dirba du auklėtojai – moteris ir vyras. Taip bandoma kurti šeimos modelį“ (4BB);

„Šeimą atstoti sunku, tačiau centre dirba ir moterų, ir vyrų“ (12DB).

Buvo akcentuojamos pastangos palaikyti gerą atmosferą:

„Šilti santykiai tarp pedagogų ir ugdytinių, stengiamasi dirbti pagal principą, kad visi mums svarbūs ir svarbios visų problemos“ (8CB);

„Centre siekiama sukurti ir palaikyti pagarbius bendruomenės narių santykius“ (12DB).

Siekiama užtikrinti saugumą:

„Neatstosi tos šeimos, tėvų, neatstosi tos šeimos vaikui, bet tai saugi aplinka“ (3AM).

Tyrimo duomenys rodo, kad sukurti vaikui palankią aplinką nėra paprasta:

„Vaiko gyvenimo sąlygos yra priartinamos prie namų, tačiau to padaryti šimtu procentų neįmanoma, nes tai (VSC) yra specifinė režiminė institucija ir individualizuoti aplinką, pagal dvidešimt penkių vaikų poreikius, yra neįmanoma. Yra palaikomas humanistiniais principais grįstas bendravimas su mokiniu, neatidėliotinas jo problemų sprendimas“ (22DB).

Tinkamos fizinės ir psichosocialinės aplinkos kūrimas yra viena iš sėkmingos resocializacijos prielaidų, tačiau daug reikšmingesnės yra tiesioginės pagalbos priemonės vaikui.

Vaikų rengimas grįžti į visuomenę. Anot G. Kvieskienės (2003), šeima yra unikali socialinė institucija, nes joje pratęsiama gyvybė, individas tampa tam tikros grupės nariu ir prasideda jo ankstyvoji socializacija šeimoje, vėliau, šeimai padedant, už jos ribų. Aptardama socialinių institucijų tar-

pusavio ryšius autorė svarbiausius žmogaus poreikius susieja su socialinių institucijų funkcionavimu; „šiuolaikinės visuomenės kasdienis gyvenimas vyksta specializuotose institucijose: įgūdžių ir vertybių mokoma šeimose, mokyklose, ekonominis gyvenimas, pasiskirstymas ir mainai vyksta parduotuvėse, įstaigose ir t. t.“ (Kvieskienė 2003: 62). Todėl svarbu nustatyti, kokia pagalba šeimai suteikiama rengiant vaiką grįžti į visuomenę.

Kaip teigė viena iš apklausoje dalyvavusių VSC pagalbos specialistų, „*vaikų socializacijos centro tikslas ir yra sėkminga mokinio integracija į visuomenę*“ (12DB).

Viena iš galimybių, sudarančių sąlygas jaunuoliams palaikyti ryšį su aplinka, yra atostogos. Jas VSC specialistai vertina kaip skatinimo būdą:

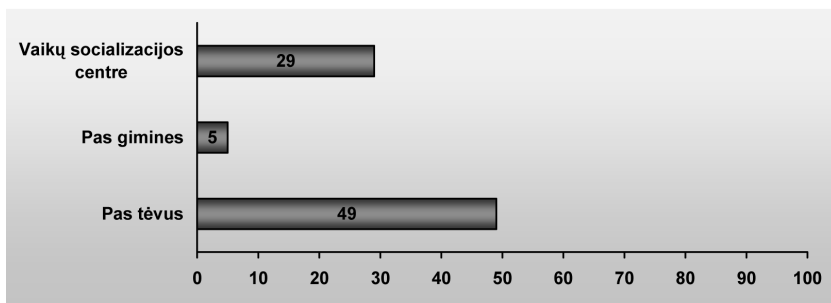
„*Nuo to ir pradėdam, kad pradėdam nuo atostogėlių*“ (1AM);

„*Jei vaiko elgesys keičiasi į teigiamą pusę, jie yra išleidžiami trumpalaikių arba ilgalaikių atostogų <...>. Vaiko elgesys atostogų metu yra stebimas ir vertinimas tėvų (globėjų) ir grįžus iš atostogų aptariamas*“ (4BB).

Tyrimo dalyviai pripažino, kad ši priemonė ne visada yra veiksminga:

„*Dėl atostogų – vaikai nenori važiuoti atostogų. Nors tėvai nieko, ir negeria, nevalkatauja, turi gerus darbus ir viską, bet paprasčiausiai jie dirba, labai mažai matosi su vaikais*“ (2AM).

VSC sociopedagoginės pagalbos specialistų apklausos duomenys patvirtina tyrimo (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksmų ir priežasčių, paskatinusių nusizengti, analizė 2010) rezultatus, kad beveik trečdalis vaikų niekada nėra atostogavę pas tėvus ar globėjus. Nustatyta, kad tik maždaug pusė (49 proc.) apklaustų vaikų atostogauja pas tėvus, kiti (29 proc.) atostogas praleidžia VSC ar pas gimines (5 proc.) (3.3.2.3 pav.).

3.3.2.3 pav. VSC ugdomų vaikų atostogų praleidimo vieta

Kaip svarbų veiksnį ir sėkmingos vaikų reintegracijos galimybę tyrime dalyvavę specialistai nurodė įvairias elgesį keičiančias ar įgūdžius ugdančias programas:

„Nuo pirmų dienų darbas su vaiku organizuojamas taip, kad paruoštume jį grįžimui į šeimą. Ir šiame procese dalyvauja visi centro darbuotojai“ (KM 27);

„Dirbama pagal programas, dažnai organizuojamos edukacinės, pažintinės, pramoginės išvykos vaikams“ (5BB);

„Su vaikais daug dirbama individualiai. Pagal galimybes ugdomi socialiniai įgūdžiai. Ugdomas vaiko savarankiškumas, gebėjimas dirbti komandoje. Vykdoma alkoholio, tabako vartojimo prevencija. Ugdomi darbiniai įgūdžiai“ (8CB);

„Vaikai mokomi savarankiškumo, bendravimo, kritinio požiūrio. Analizuojamos praeities klaidos ir modeliuojamos galimos situacijos ateityje“ (6BB);

„Vaikui aiškinami socialiniai vaidmenys, ruošiamas pagrindas naujai elgsenai, šeimos modeliui (7CB), mokomi elgtis viešose vietose“ (21DB).

Dauguma specialistų akcentavo, kad vaikų resocializacijos proceso tęstinumą užtikrina jų artimiausios aplinkos parengimas vaiko grįžimui.

Tėvų įtraukimas į vaikų resocializacijos procesą. Šeima traktuojama kaip vienas iš svarbiausių vaiko ugdymo(si) bei visuomenės vystymosi veiksnių (Gaigalienė 2002: 84). Šeimoje perteikiama kultūra ir vertybės, elgesio normos bei pirminės žinios, ugdomi pažinimo ir bendravimo įgūdžiai (Valstybinė šeimos politikos koncepcija 2008). Šeimoje formuojasi daugelis socialinio gyvenimo įpročių, įgūdžių ir žinojimų (Leonavičius 2004), tenkinami psichologiniai ir emociniai poreikiai (Maslauskaitė 2005), suteikiama globa, meilė ir emocinė parama, taip reikalinga, kad asmuo jaustųsi saugus (Reingardienė 2004).

Norint, kad vaikas būtų visapusiškai ugdomas, verta įtraukti šeimą į mokyklos veiklą: mokykla turi nuolat glaudžiai bendrauti ir bendradarbiauti su vaiko artimiausios aplinkos atstovais (Berns 2009; Ratcliff, Hunt 2009). Tėvų ir ugdytojų bendradarbiavimo pagrindą sudaro nuolatinė šio proceso dalyvių sąveika, komunikacija, kooperacija ir koordinacija (Merfeldaitė 2009), užtikrinančios vaiko, jo šeimos, mokyklos specialistų, klasės auklėtojo dalyvavimą ugdymo procese (Koršunovė 2008). Pasak G. Krasausko (2007), bendradarbiaudami pedagogai perteikia požiūrį,

informuoja tėvus apie mokymosi pažangą, ieško pagalbos sprenddami ugdymo problemas.

Analizuodami nusikaltusių nepilnamečių resocializacijos apraiškas, tyrėjai resocializaciją apibūdina kaip kompleksinį, integralų procesą su daugiapakopės programos turiniu, kurio pagrindą sudaro žinių, vertybių, normų, idealų, statusų, vaidmenų, įgūdžių transformavimasis ir naujų įgijimas (Juodaitytė 2002; Liaudinskienė 2007; Leliūgienė 2007) pabrėžia resocializacijos ir ugdymo proceso holistiškumą, procesą, valdomą pagalbos specialistų (Merkys, Juodraitis, Ruškus ir kt. 2002). Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programoje pabrėžiama, kad turi būti užtikrinti ryšiai su laisvės atėmimo bausmę atliekančių jaunuolių šeima ir kitais asmenimis, galinčiais suteikti jiems psichologinę ir kitokią paramą. Todėl ryšių su artimiausia vaiko aplinka palaikymas, kuriant tarpusavio bendradarbiavimo tinklą, yra vienas iš svarbiausių sėkmingos vaikų resocializacijos veiksnių.

Tyrimai rodo, kad resocializacijos sistema ir Lietuvoje, ir kitose šalyse laikoma nelabai efektyvia, o bendradarbiavimas su šeima apsiriboja informacijos tėvams (globėjams) teikimu apie paskirtos priežiūros priemonės vykdymo eigą, vaiko ugdymosi pasiekimus (Merfeldaitė, Pivorienė, Raudeliūnaitė 2011).

Tyrimo metu VSC specialistai pažymėjo, kad, rengiant vaiką grįžti į visuomenę, į šį procesą stengiamasi įtraukti tėvus:

*„Tėvai informuojami, aptariamos problemos, teikiama pagalba prista-
tant vaiką į šeimą atostogų metu, ruošiamas pagrindas naujai elgsenai ir
šeimoms modeliui, įvertinami socialiniai vaidmenys šeimoje“ (10CB).*

Siekiant efektyviai įtraukti tėvus į mokyklos gyvenimą būtina teisingai suprasti gimdytojų lūkesčius mokyklos atžvilgiu ir nesumenkinti jų autoriteto bei pažadinti norą atviriau bendrauti ir bendradarbiauti su pedagogais drauge sprendžiant vaikų auklėjimo problemas (Aramavičiūtė 2005). Apklausoje dalyvavę VSC sociopedagoginės pagalbos specialistai teigė, kad aiškinasi tėvų (globėjų) poreikius, veiklą su tėvais planuoja taip, kad bendradarbiavimo procesas būtų nuoseklus ir sistemingas:

*„Darbo su mokinių tėvais plane numatomos įvairaus pobūdžio vei-
klos: socialinės konsultacijos, tarpininkavimas tarp šeimos ir vaiko spren-
džiant tarpusavio santykius, informacijos teikimas telefonu, sistemingas
informavimas apie vaiko elgesį, mokymosi pasiekimus, teikiamą pagalbą,*

šeimos narių skatinimas bendrauti su vaiku, tarpininkavimas, kasmetinės tėvų dienos ir kt.“ (18DB).

Kaip konkreti tėvų įtraukimo į vaiko socializacijos procesą priemonė minimi individualūs pokalbiai:

„Individualiu darbu su tėvais, kiek tie tėvai nori bendradarbiauti ir kiek jie patys domisi. Bet čia yra vienetai, kada tėvai domisi“ (3AM);

„Individualūs pokalbiai su tėvais, rengiami mokymai“ (9CB);

„Prieš išvykstant mokiniui pas tėvus, vyksta individualūs pokalbiai su tėvais, teikiama tėvams informacija apie vaiko elgesį centre“ (13DB);

„Individualūs pokalbiai, laiškai, dalyvavimas mokyklos renginiuose“ (15DB).

Darbuotojų atsakymai rodo, kad daugiau akcentuojama situacija čia ir dabar, kai vaikas yra VSC, ir tik labai retais atvejais kalbama su tėvais apie vaiko grįžimą į namus:

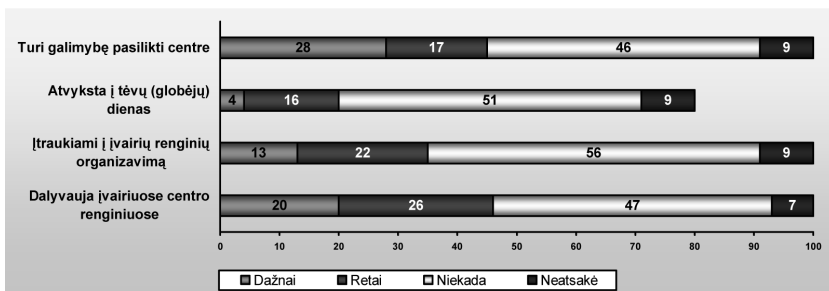
„Su tėvais ir globėjais nuolat palaikomas ryšys, jie skatinami lankyti savo vaikus Centre. Savaitgaliais tėvai ir globėjai gali aplankyti vaikus, vyksta atvirų durų dienos“ (5BB);

„Tėvai informuojami apie mokinio elgesį bei mokymosi rezultatus, siekiama, kad tėvai lankytų savo vaikus, užtikrintų vaikui parvykti atostogų“ (6BB);

„Rengiami mokymai, kuriuose aiškinamos ir įtvirtinamos naujos nuostatos“ (7CB).

Vaikų apklausos duomenys rodo, kad beveik pusė tėvų nė karto nėra dalyvavę VSC renginiuose (47 proc.), nebuvo įtraukti į renginių organizavimą (56 proc.), nebuvo atvykę per tėvų (globėjų) dienas (51 proc.), neturėjo galimybės pasilikti centre (46 proc.). Tik šiek tiek daugiau nei ketvirtadalis (28 proc.) respondentų mano, kad tėvai, atvykę aplankyti vaikų, turi galimybę pasilikti centre.

Tyrimu nustatyta, kad tėvai nėra aktyvūs socializacijos centruose organizuojamų renginių dalyviai. Dažnai centro renginiuose dalyvauja pentadalis tėvų, o per tėvų (globėjų) dienas atvyksta tik 4 proc. tėvų (3.3.2.5 pav.).

3.3.2.5 pav. Tėvų (globėjų) dalyvavimas VSC veikloje

Apklausoje dalyvavę vaikai teigė, kad tėvai (globėjai), atvykę į socializacijos centrą, kalbasi su centro darbuotojais (46 proc.), kalbasi su vaikais apie kitus šeimos narius (60 proc.), gyvenimą socializacijos centre (22 proc.). Apie buvusius draugus ir laisvalaikį vaikai su tėvais (globėjais) kalbasi retai (2 proc.).

Tyrimas rodo, kad VSC specialistai skeptiškai nusiteikę tėvų (globėjų) atžvilgiu:

„Labai dažnai, gal net dažniausiai VSC mokinių šeimos mažai padeda šio tikslo siekti, o neretai ir kliudo. Kita vertus, vaikai negali pasirinkti tėvų, o mes neturime teisės niekinti nei jų tėvų, nei jų mamų <...>. Nors dauguma VSC mokinių tėvų yra patenkinti, kad jų vaikai yra būtent mūsų centre. Reali jų įtaka vaikui dažniausiai yra neigiama“ (12DB);

„Tai labai sunkiai sekasi. Jie galvoja, kad šis procesas yra tik socializacijos centro darbuotojų. Tik pavieniai tėvai išklauso specialistų, kaip jam elgtis su vaiku atostogų metu ar po vidutinės priežiūros centre“ (16DB);

„Tėvai atvyksta retai. Atvykę tėvai skuba kuo greičiau išvažiuoti, nenori bendrauti su auklėtojais, mokytojais. Jiems nerūpi vaiko elgesys, mokymosi pasiekimai. Ir suprantamas tas abejingumas vaiko atžvilgiu: šeimos priklauso socialinės rizikos grupei, daugelis tėvų girtuokliauja, yra narkomanai“ (21DB);

„Tėvai, nors ir kviečiami įsitraukti į procesą, tuo nesidomi. Be to, tėvai retai lankosi mokyklose dėl materialinių problemų. Dažnai ir VSC yra labai toli nuo vaikų gyvenamosios aplinkos, tas irgi apsunkina bendravimą“ (22DB).

Kita vertus, VSC dirbantys specialistai teigė neturintys metodikų, kaip dirbti su šeimomis:

„Nes mes nieko neturim, tik žodį. Šnekamės su tėvais, su vaiku, situacijos, jeigu pavyzdžiui ji tokia, išleidžiam atostogų, tėvai sutiko, o tėvai buvo

girti, todėl ir išėjau pas savo draugus, tada mes vėl galim šnekėtis su tėvais, o tėvai yra suaugę žmonės, aš negaliu riktelėt – jūs baigsit gert ar ne“ (1AM).

Akivaizdu, kad siekiant užtikrinti sėkmingą vaiko resocializaciją, nepakanka į šį procesą įtraukti tėvus. Tėvams (globėjams), kai jų vaikas ugdomas VSC, reikalinga profesionali tęstinė socialinė psichologinė pagalba.

Socialinė psichologinė pagalba tėvams. Mokslininkai (Kučinskas, Kučinskienė 2000; Bagdonas 1994 ir kt.) pažymi, kad vaikų pedagoginėms, socialinėms ir psichologinėms problemoms spręsti reikalinga kompleksinė pagalba ir darbas turi vykti integruotai. Vaiko problemoms spręsti reikalinga ne tik tinkama pedagogų, socialinių pedagogų ir psichologų, bet ir šeimos parama.

A. Ališauskas (1999) nurodo, kad sunkumai teikiant mokiniams pagalbą yra susiję su šeima: tėvai neatsakingai žiūri į vaiko problemas, savo pareigas, mažai domisi atžalos problemomis, neprižiūri vaiko, nekontroliuoja jo mokymosi. Siekiant veiksmingos pagalbos VSC ugdomam nepilnamečiui labai svarbu dirbti su jo šeima, stiprinti tėvų (globėjų) gebėjimą ugdyti vaiką.

VSC dirbančių specialistų teirautasi, kokia socialinė psichologinė pagalba teikiama tėvams, kai jų vaikui paskirta vidutinės priežiūros priemonė. Dominavo atsakymas, kad socialinė psichologinė pagalba tėvams neteikiama. Dalis informantų minėjo konsultacijas, susitikimus:

„Stengiamės supažindinti su kiekvieno specialisto pagalba, teikiamos individualios konsultacijos“ (19DB);

„Skatinamas domėjimasis vaiko pasiekimais, aptariami išskylantys sunkumai, numatomi šalinimo būdai“ (8CB).

Nors pagal įstatymą VSC turėtų dirbti su tėvais, darbuotojai teigė, kad gimdytojams pagalbą turėtų teikti specialistai:

„Su tokiais jau turėtų dirbti specialistai. Tie kur papuolė iš asocialių šeimų, su jais galėtų kiti dirbti, su tais tėvais, mes tai dirbam su vaikais. Turėtų būt kažkokie bendri užsiėmimai, tai su tėvais, tai su mumis, auklėtojais, ir su vaikais. Kažkaip tai įtraukti, nes paskui pasimetam“ (2AM).

Kalbėdami apie socialinę psichologinę pagalbą, specialistai akcentavo tėvų nenorą ją priimti:

„Tėvai nenoriai bendrauja su centro specialistais“ (16DB).

Buvo minimas pačių tėvų įsitraukimas ir atsakomybė:

„Socialinė psichologinė pagalba tėvams... Tai žinokit teiki tą pagalbą tiek, kiek tie tėvai nori tos pagalbos gauti, jeigu yra tėvai, kurie savo vaikų

neprisimena, tai gal...nu kiek tu pats paskambini, be to jie nesuvokia, kad jiems pagalbos reikia, čia jie mano, kad vaikams pagalbos reikia“ (3AM);

„Tą (pagalbą), kurią priima tėvai, jie gali gauti ir gauna psichologo ir socialinio darbuotojo konsultaciją, jeigu tik tai juos domina. Be to, VSC yra vaikų, o ne TSC – tėvų socializacijos centras. Nemanau, kad VSC dirbantis psichologas dar pajėgtų teikti realią psichologinę pagalbą tėvams, kurių gyvenamoji vieta nuo Klaipėdos iki Marijampolės“ (12DB).

Tyrimo duomenys rodo, kad tėvai (globėjai) gauna minimalią socialinę psichologinę pagalbą, VSC darbuotojai didelę atsakomybę skiria patiems tėvams, ieškant teikiamos pagalbos priemonių ir jomis pasinaudojant. Remiantis tyrimo rezultatais išplaukia prielaida, kad tėvų (globėjų) dalyvavimas vaiko vidutinės priežiūros priemonių veikloje yra nepakankamas: stokojama aktyvesnio tėvų (globėjų) įtraukimo į centro veiklą, partneriškų santykių. Užuoat aktyviai įsitraukę į procesą, tėvai (globėjai) lieka pasyvūs stebėtojai.

3.3.3 NEFORMALUSIS UGDYMAS KAIP PAGALBA VAIKUI

Laisvalaikio užsiėmimai ugdymo ir kitose institucijose dažniausiai dar vadinami papildomuoju ugdymu, švietimo dokumentuose jie apibrėžiami kaip neformalusis švietimas. Neformaliojo vaikų švietimo paskirtis suprantama kaip mokinių pažinimo, ugdymosi ir saviraiškos poreikių tenkinimas, padedantis jiems tapti aktyviais visuomenės nariais (LR švietimo įstatymas 2011). Valstybės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatose (2003) teigiama, kad būtina siekti, jog būtų jungiami visi švietimo lygmenys – formalusis, neformalusis ir savišvieta. Tai užtikrintų švietimo sistemos prieinamumą, tęstinumą ir nuoseklumą bei leistų efektyviai ugdyti įvairius vaikų gebėjimus, padėtų realizuoti jų poreikius, kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui būtų sudarytos sąlygos mokytis visą gyvenimą.

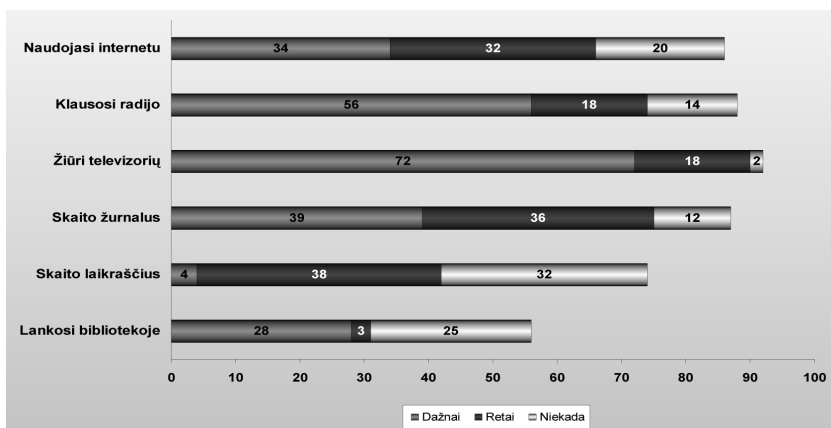
Neformaliojo ugdymo įtaka pozityviai socializacijai analizuota B. Bitino (1986, 1995), L. Jovaišos (1995), Z. Bajoriūno (1997), M. Barkauskaitės (2001), G. Kvieskienės (1996, 2000, 2003) ir kt. darbuose. Neformalusis ugdymas dėl patiriamą ir socialinio pobūdžio suteikia kompetencijas, leidžiančias jauniems žmonėms įsitraukti į bendruomenės gyvenimą, pasižymi tikslingu poveikiu moksleivių socializacijai, kūrybiškumo ir įvairiapusiųs gebėjimams lavinti (Barkauskaitė 2004; Ramanekienė

2002). Kaip teigia G. Kvieskienė ir kt. (2006), neformalusis ugdymas turi funkcionuoti taip, kad mokiniui būtų sudarytos galimybės gilinti, papildyti, plėtoti žinias, įgytas formaliojo ugdymo metu, ir padėti užtikrinti pozityvią vaikų socializaciją.

Didžiausias tyrėjų (Makarškaitė 2002; Kvieskienė, Petronienė ir kt. 2006) dėmesys mokyklose yra sutelktas į bendrąjį lavinimą ir ugdymo turinio kaitą, siekiamus rezultatus, mažai dėmesio skiriama neformaliojo ugdymo veiklai.

Siekiant plėtoti vaikų įvairiapusiųs gebėjimus, skatinant vaikų asmenybės brandą, ugdant profesinius įgūdžius VSC ypač svarbus tampa neformalusis švietimas.

Šio skyriaus *tikslas* – analizuoti, kaip organizuojamas neformalusis švietimas VSC vaikų ir specialistų požiūriu. Atlikus duomenų analizę, išskirtos šios su neformaliojo ugdymu susijusios temos: laisvalaikis (būreiliai, prevencinės programos), profesinis ugdymas ir ateities planai.

3.3.3.1 pav. Laisvalaikio leidimo būdai

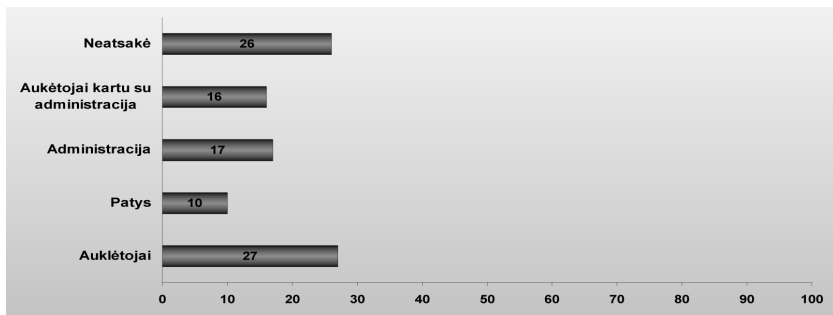
Laisvalaikis. Vaikų socialinių gebėjimų ugdymui izoliuotoje erdvėje ypač aktualus mokinių laisvalaikis. Atsižvelgiant į tai, kad socializacijos centruose ugdomi vaikai turi nemažai mokymosi motyvacijos, elgesio ar emocinių problemų, taip pat skiriasi jų turimų žinių, įgūdžių lygis, ypač svarbus individualus darbas su kiekvienu vaiku bei tikslingas neformalusis švietimas, ugdantis vaiko socialinius įgūdžius, kritinį, į sprendimus orientuotą mąstymą ir savarankiškumą.

VSC gyvenančių vaikų buvo teirujamasi, kokie yra populiariausi jų laisvalaikio leidimo būdai. Nustatyta, kad laisvu laiku vaikai dažniausiai žiūri televizorių (72 proc.), klausosi radijo (56 proc.), skaito žurnalus (39 proc.), naudojami internetu (34 proc.). Išsiaiškinta, kad 32 proc. mokinių neskaito laikraščių, 25 proc. nesilanko bibliotekoje. Penktadalis apklausos dalyvių nurodė niekada nesinaudojantys internetu (3.3.3.1 pav.).

Gauti duomenys patvirtina ir kitų tyrimų rezultatus: populiariausia vaikų veikla laisvalaikiu yra žiūrėti televizorių ir žaisti kompiuteriu (Šukytė 2007), o nepopuliariausia – lankytis bibliotekoje (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos veiksmų ir priešasčių, paskatinusių nusižengti, analizė 2010).

Pasak R. Larsono (2000), vaikų socialinės kompetencijos ugdomos tada, kai sudaromos sąlygos jų saviraškai, vaikai patys gali nuspręsti, kaip leisti laisvalaikį, todėl siekta išsiaiškinti, koks yra VSC gyvenančių vaikų vaidmuo planuojant laisvalaikį.

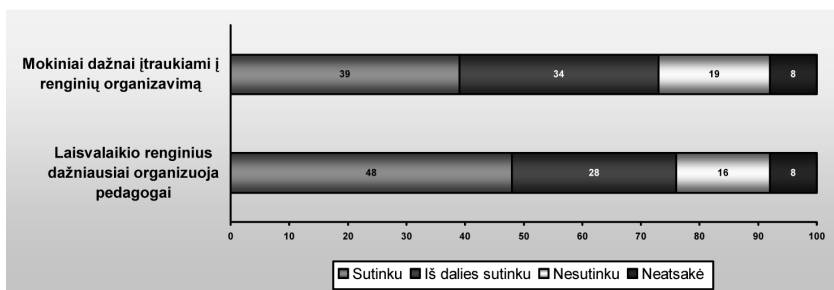
Daugiau nei ketvirtadalis (27 proc.) apklaustųjų teigė, kad laisvalaikį dažniausiai organizuoja auklėtojai (3.3.3.2 pav.), administracija (17 proc.) ir administracija kartu su auklėtojais (16 proc.). Dešimtadalio tyrime dalyvavusių vaikų teigimu, laisvalaikį VSC jie planuoja patys. Gauti tyrimo rezultatai rodo, kad vaikai gana pasyviai įsitraukia ir dalyvauja organizuojant laisvalaikį.

3.3.3.2 pav. Laisvalaikio organizatoriai

Analizuojant tyrimo rezultatus (3.3.3.3 pav.) nustatyta, kad beveik pusė respondentų (48 proc.) pritaria teiginiui, jog laisvalaikio renginius dažniausiai organizuoja pedagogai. Iš dalies su tuo sutinka daugiau nei ketvirtadalis VSC gyvenančių vaikų. Didžioji dauguma apklausoje daly-

vavusių vaikų pritaria arba iš dalies pritaria, kad yra įtraukiami planuojant renginius. Tai rodo, kad VSC centro darbuotojai, nors ir nesulaukia didelio mokinių aktyvumo planuojant ir organizuojant laisvalaikį, į organizuojamas veiklas stengiasi įtraukti daugumą vaikų.

3.3.3.3 pav. Laisvalaikio organizavimo galimybės VSC gyvenančių vaikų požiūriu

Interviu metu išsakytos pagalbos specialistų mintys leidžia giliau pažvelgti į laisvalaikio organizavimo problematiką VSC. Kaip vieną svarbiausių problemų informantai nurodė nepalankią vaikų patirtį:

„Mūsų vaikai, sulaukę penkiolikos, šešiolikos, septyniolikos metų, jie praktiškai daugelis nematę to, ką paprastai penkių, šešių metų vaikai yra matę. Mums reikia kompensuoti tą praleistą dalį, kada vaikas nebuvo nuvestas į koncertą, į teatrą, nėra buvęs kavinėje, kine“ (3AM);

„Juk šitie paaugliai muzikos mokyklų nelankė, baletu nešoko, laiko planuoti nemoka, ir tai nėra, ką veikt. Nu, tai turi pakišti idėjų, daviai, paveikiam tą, tai tą. Galų gale jie turi išmokyti kažką tai veikti, kažkaip tai leisti laisvalaikį kitaip“ (4AM).

Informantai akcentavo laisvalaikio organizavimo tęstinumą ir įvairumą:

„Popamokinė veikla ir laisvalaikis yra organizuojamas auklėtojų, pagal jų individualius auklėjamojo darbo planus. Stengiamės kad būtų įvairovė, tai vaikams patinka, tada labiau nori dalyvauti“ (2AM);

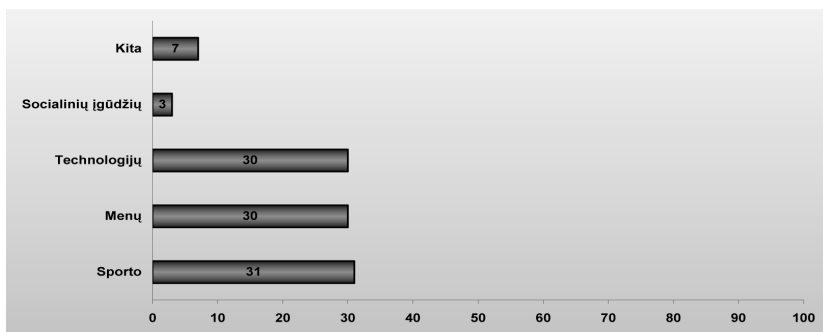
„Vaikai pas mus būna visą parą, jiems reikia nuolat organizuoti užimtumą, na, jau mes čia sukamės kaip voverės <...>. Įvairovė turėtų būti didelė“ (3AM).

Interviu duomenys rodo, kad darbuotojai suvokia laisvalaikio reikšmę, stengiasi jį tinkamai planuoti, tačiau nuolat susiduria su lėšų trūkumu:

„Nenumatyta tiem vaikam, nenumatytos lėšos jų skatinimui, galima būtų vaikus ir dažniau ir į įvairius renginius, ir parodas, ir kiną, mat atos- tojų metu, mes kiekvieną dieną organizuojam kažką tai, o šiaip – šeštadie- niais sekmadieniais – verdam savo sultyse“ (3AM);

„Bandai sukltis su tom lėšom, ką turi. O ne kiekvienas šokių mokytojas už du kartus per savaitę už keliasdešimt litų sutiks ateiti“ (4AM);

„Reiktų geresnio maitinimo ir geresnių buitinių sąlygų. Iš viso centrams keliame grandioziniai tikslai, o lėšų skiriama labai mažai. Viskas laikosi ant darbuotojų profesionalumo ir sąžiningumo“ (16DB).

3.3.3.4 pav. VSC gyvenančių vaikų lankomi būreliai

Neformaliojo vaikų švietimo paskirtis – tenkinti mokinių pažinimo, ugdymosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais; formalųjį švietimą papildančio ugdymo paskirtis – pagal ilgalaikes programas sistemiškai plėsti tam tikros srities žinias, stiprinti gebėjimus ir įgūdžius ir suteikti asmeniui papildomas dalykines kompetencijas (Žin., 1991, Nr. 23-593; Žin., 2003, Nr. 63-2853).

Viena iš neformaliojo vaikų švietimo formų yra būreliai. Nustatyta, kad daugiausia respondentų lanko sporto (31 proc.), technologijų (30 proc.) ir meno pakraipos (30 proc.) būrelius (3.3.3.4 pav.).

Būrelius VSC gyvenantys vaikai lanko dažniausiai vieną ar du kartus per savaitę. Dažniau (tris kartus per savaitę) lankomi tik sporto būreliai. Monografijos autorių atlikto tyrimo duomenys sutampa su Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros atlikto tyrimo (Socializacijos centrų veiklos kokybės išorės vertinimas 2010) rezultatais, rodančiais, kad neformalusis vaikų švietimas išskiriamas kaip stiprioji vaikų socializacijos

centrų veiklos sritis, o daugiausia valandų skiriama technologijų ir sporto veiklai.

Mokinių buvo klausama, kokių būrelių pageidautų. Daugiau nei dešimtadalis (n=18) mokinių norėtų įvairesnių sporto būrelių, po kelis respondentus norėtų bokso (n=2), futbolo (n=9), krepšinio (n=5), savigynos (n=2) būrelių. Ketvirtadalis (n=33) VSC gyvenančių vaikų pageidautų meninės pakraipos būrelių. Po kelis respondentus norėtų mokytis lotynų, ispanų kalbos, lankyti dailės, informatikos būrelius (3.3.3.1 lentelė).

3.3.3.1 lentelė. Pageidaujami būreliai

Grupės	Atsakymai	Skaičius (N)
Neparašė/nežino	Neparašė	39
Menai	Gitaros pamokos	1
	Pramoginiai šokiai	1
	Šiuolaikiniai šokiai	29
	Dailė	2
Sportas	Boksas	2
	Futbolas	9
	Krepšinis	5
	Savigyna	2
Kita	Fokusai	1
	Informatika	2
	Lotynų, ispanų, kinų kalbos	2

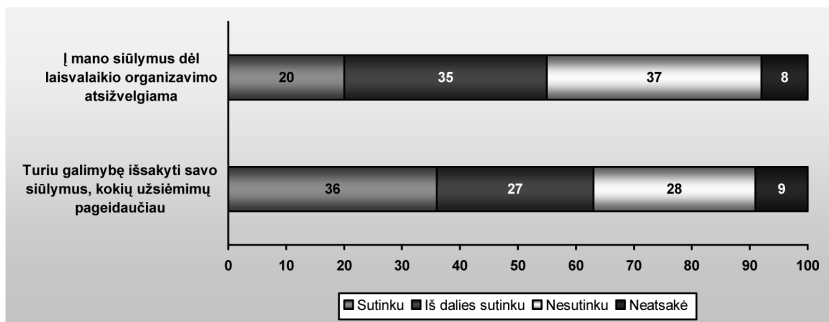
Nustatyta, kad 36 proc. respondentų pritaria teiginiui, jog turi gali- mybę išsakyti savo nuomonę, kokių laisvalaikio užsiėmimų pageidautų, 27 proc. iš dalies pritaria šiam teiginiui, 28 proc. nepitaria. Penktadalis VSC gyvenančių vaikų pažymėjo, kad į jų siūlymus dėl laisvalaikio orga- nizavimo yra atsižvelgiama. Daugiau nei trečdalis teigimu, į siūlymus dėl laisvalaikio planavimo atsižvelgiama iš dalies. Daugiau nei trečdalis (37 proc.) apklausos dalyvių nesutiko, kad yra atsižvelgiama į jų siūly- mus, kaip organizuoti laisvalaikį (3.3.3.5 pav.).

Tyrimu nustatyta, kad ketvirtadalis vaikų laisvalaikio planavimo lū- kesčiais su niekuo nepasidalijo. Kiti savo norus išsakė auklėtojams (n=16), direktorei (n=15), direktorės pavaduotojai (n=15), socialinei pedagogei (n= 5), išsipildymo akcijos dalyviams ir draugams (n= 20).

VSC dirbančių pagalbos specialistų požiūriu, organizuojant vaikų laisvalaikį stengiamasi atsižvelgti į vaiko poreikius:

„Dar matome, kad vaikas pas mus renkasi neformalųjį ugdymą, vienam patinka dainuoti, kitam patinka pyragus kepti, tai tiesiog pateiki informaciją“ (3AM);

„Vaikams patinka, kai pasiekia tam tikrų rezultatų ir gali juos pademonstruoti artimiesiems, bendruomenei. Todėl visada su jais pasitariam, ko norėtų, ar norėtų“ (8CB).

3.3.3.5 pav. Mokinių dalyvavimo organizuojant laisvalaikį vertinimas

Vaikų socializacijos centruose, siekiant mažinti vaikų agresiją, sudarant sąlygas įgyti pozityvaus vertinimo, jausmų suvokimo, savęs pažinimo, savikontrolės, geros savijautos, streso įveikimo ir pan. gebėjimų, didelis dėmesys skiriamas vaikų socialinių įgūdžių ugdymui įgyvendinant įvairias programas:

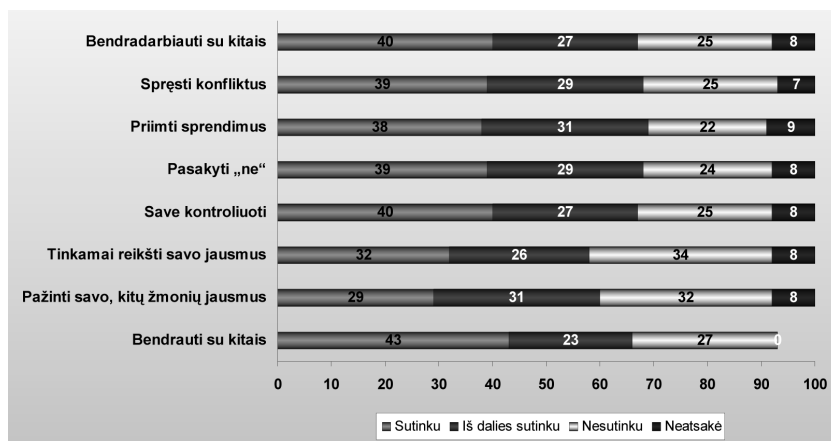
„Čia tų programų mes prisirašę n, aš nežinau, ar aš jums dabar visas išvardinsiu, bet tuos metus, kuriuos vaikas čia būna, tai yra elgesio korekcijos programos, tai ir konfliktų sprendimas, tai ir bendravimo įgūdžiai, tai ir empatijos užsiėmimai, vyksta socialiniai įgūdžiai. Tai tada, ką mes dar darom? Lytiškumo programos, sveikos gyvensenos, su žalingų medžiagų vartojimo prevencija. Ne tik šiandien, bet dažnai čia filmus žiūrim, informaciją renkam, nuvedam pasižiūrėt, kuo tas vartojimas ir priklausomybė baigiasi“ (3AM).

Tai patvirtina ir VSC gyvenančių mokinių apklausos duomenys.

Kai vaikas auga šeimoje, reikšmingą vaidmenį ugdant jo socialinius įgūdžius atlieka tėvai, pedagogai, bendraamžiai. Atsakomybė už

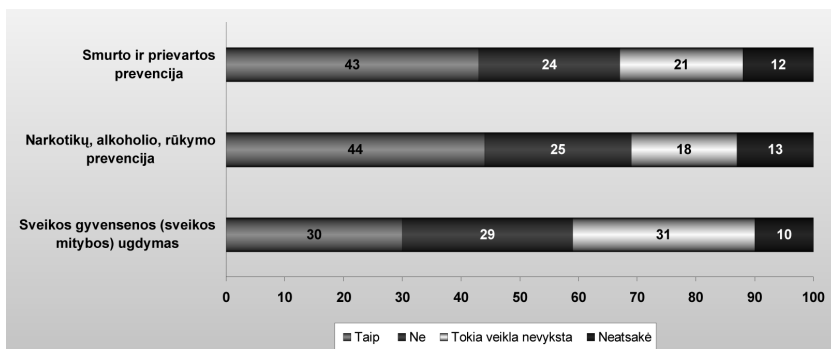
vaikų, gyvenančių VSC, socialinių įgūdžių lavinimą tenka socialiniams darbuotojams, auklėtojams, pedagogams, būrelių vadovams, institucijų administracijai. 2010 m. atlikto tyrimo duomenimis (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksmų ir priežasčių, paskatinusių nusizengti, analizė 2010), socializacijos centruose vaikai yra mokomi mokytis, bendrauti su kitais, valdyti savo jausmus ir pan., todėl dalyvauja įvairiose programose.

Daugiausia respondentų pritarė teiginiui, kad ugdomi jų bendravimo (43 proc.), bendradarbiavimo ir savikontrolės (40 proc.), konfliktų sprendimo ir atsparumo kitų įtakai (39 proc.), sprendimo priėmimo (38 proc.) gebėjimai. Nustatyta, kad mažiausiai dėmesio, respondentų nuomone, skiriama savęs ir kitų pažinimo gebėjimams (29 proc.) bei gebėjimams tinkamai reikšti jausmus (32 proc.) tobulinti (3.3.3.6 pav.).

3.3.3.6 pav. Socialinius įgūdžius ugdančios veiklos vertinimas

Mokinių buvo teiraujama, ar jiems patinka dalyvauti centro veikloje, skirtoje sveikai gyvenimui ugdyti, narkotinių ir psichotropinių medžiagų prevencijai, smurto prevencijai (3.3.3.7 pav.).

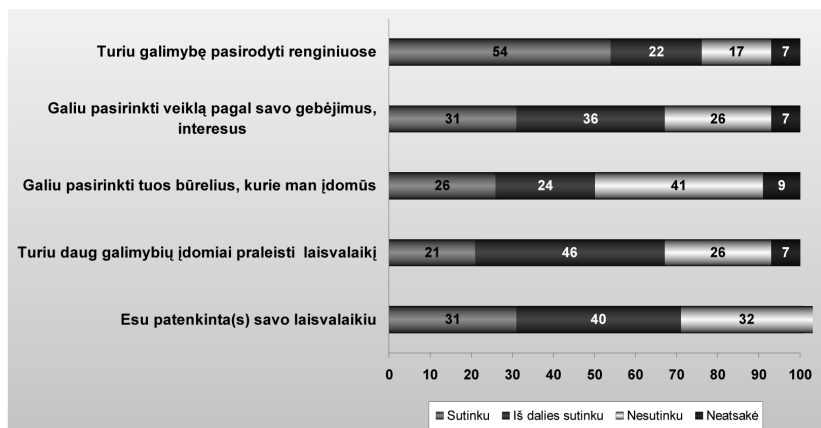

3.3.3.7 pav. Mokiniam labiausiai patinkanti prevencinė veikla

Nustatyta, kad labiausiai mokiniams patinka dalyvauti veikloje, skirtoje alkoholio, narkotikų ir rūkymo prevencijai (44 proc.) bei smurto ir prievartos prevencijai (43 proc.). Mažiausiai patinka renginiai, kuriuose mokoma sveikos gyvensenos (29 proc.). 31 proc. respondentų nurodė, kad tokia veikla nevyksta. Į pateiktus teiginius 10 proc. ir daugiau respondentų neatsakė. Galima daryti prielaidą, kad organizuojant renginius nėra detalizuojama, kokios veiklos ir / ar prevencinei priemonei konkretus renginys skiriamas, todėl daliai mokinių sudėtinga buvo atsakyti į šiuos klausimus.

Siekiant išsiaiškinti, ar tyrimo dalyviai yra patenkinti savo laisvalaikiu, buvo paprašyta įvertinti pateiktus teiginius, vertinimo skalėje pažymint „sutinku“, „iš dalies sutinku“, „nesutinku“.

Nustatyta, kad beveik trečdalis (31 proc.) respondentų yra patenkinti savo laisvalaikiu, 40 proc. – iš dalies patenkinti ir 32 proc. – nepatenkinti. Penktadalis (21 proc.) apklaustųjų nurodė turintis galimybių, 46 proc. – iš dalies turintis galimybių įdomiai leisti laisvalaikį (3.3.3.8 pav.).

3.3.3.8 pav. Mokinių pasitenkinimas laisvalaikiu

31 proc. respondentų teigė galintis pasirinkti veiklą pagal savo gebėjimus, interesus. 26 proc. nurodė nesutinkantys su teiginiu, kad gali pasirinkti veiklą pagal savo gebėjimus.

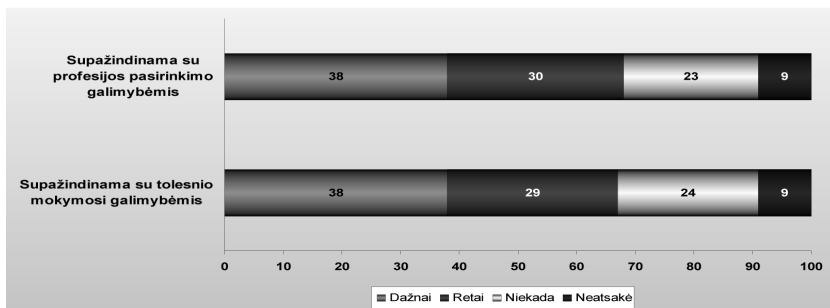
Daugiau kaip pusė (54 proc.) apklaustųjų pažymėjo, kad turi galimybę pasirodyti renginiuose. Daugiau nei ketvirtadalis respondentų nurodė VSC negalintys pasirinkti veiklos pagal savo gebėjimus ir interesus bei neturintys galimybių įdomiai leisti laisvalaikį.

Atrinkus statistiškai reikšmingus skirtumus tarp grupių atsakymų paaiškėjo, kad mokiniai, kuriems mokytis patinka, yra labiau patenkinti savo laisvalaikiu ($\chi^2=13,274$, $df = 2$, $p<0,001$) bei galimybėmis įdomiai jį leisti ($\chi^2=6,555$, $df = 2$, $p<0,038$) nei tie, kuriems mokytis nepatinka. Pažymėtina, kad savo laisvalaikiu patenkinti mokiniai (rangų vidurkis – 55,10) jaučiasi saugesni ($\chi^2=6,994$, $df = 2$, $p<0,030$) nei nepatenkintieji (rangų vidurkis – 36,36).

Profesinis orientavimas. Neformalusis ugdymas sudaro sąlygas ne tik tenkinti skirtingo amžiaus vaikų laisvalaikio poreikius, bet ir vykdyti profesinį orientavimą (Lebedeva 2000). Vienas iš pagrindinių neformaliojo ugdymo rezultatų yra profesinių kompetencijų, apibūdinamų kaip specifinių sričių žinios, gebėjimai ir įgūdžiai bei supratimas apie šiuolaikinę darbo rinką, ugdymas (Adamonienė, Daukilas, Krikščiūnas ir kt. 2003; Ruškus, Žvirgždauskas, Stanišauskienė 2009).

Šiuolaikinėje dinamiškoje ir vis labiau modernėjančioje visuomenėje didelę reikšmę turi maksimalus asmens galimybių potencialo atskleidimas, sėkmingas prisitaikymas prie darbo rinkos poreikių, atsakomybės už savo sprendimus suvokimas, gebėjimas mokytis ir tobulėti visą gyvenimą. Todėl efektyvus ir laiku vykdomas profesinis orientavimas turi lemiamos reikšmės sėkmingai asmens socializacijai.

Tyrimai (Pukelis, Garnienė 2003; Reingardienė, Zdanevičius 2003; Bukantaitė, Indrašienė ir kt. 2004; Grinytė, Indrašienė 2007) rodo, kad profesinis informavimas mokyklose yra nepakankamas, profesinio informavimo, konsultavimo ir orientavimo veiklą mokykloje būtina intensyvuoti, į procesą tikslingai įtraukiant atsakingus ir motyvuotus specialistus (Žadeikaitė, Railienė 2008). Mokslininkai pažymi, kad į profesinio orientavimo procesą svarbu įtraukti ne tik mokinius, bet ir jų tėvus. Taip užtikrinama sėkminga vaiko socializacija ir jo karjeros planavimo kokybė (Žadeikaitė, Adomaitytė 2009; Indrašienė, Grinytė 2009). Tyrimo rezultatai leidžia manyti, kad mokyklos mažai bendradarbiauja su mokinių tėvais, kai nepilnamečiai priima atsakingus sprendimus, galinčius turėti pasekmių jiems renkantis profesiją, t. y. tolesnį gyvenimo kelią (Indrašienė, Targamadžė 2006).

3.3.3.9 pav. Informuotumo apie mokinių profesines perspektyvas vertinimas

VSC ugdytiniai sutinka (38 proc.), kad dažnai yra supažindinami su profesijos pasirinkimo ir tolesnio mokymosi galimybėmis, kad vyksta profesinio ugdymo pamokos. Apie ketvirtadalį apklausoje dalyvavusių vaikų nurodė, kad nebuvo supažindinti su tolesnio mokymosi ir profesijos pasirinkimo galimybėmis (3.3.3.9 pav.).

Profesinio ugdymo svarbą akcentavo ir VSC dirbantys specialistai:

„Na, profesinis orientavimas, visos pagalbos institucijos, išvažiuoja su tokiu lapu, kur galima kreiptis pagalbos, įdarbinimo, mes čia netgi tokius žaidimus žaidžiam – ieškau darbo. Sėda prie interneto, išmoksta ir motyvacinius laiškus rašyt, ir CV, na, ir visa kita. Praktiškai, mes darom tą patį, ką ir kiekviena Lietuvos mokykla, tiktai intensyviau ir...ir...dažniau“ (3AM);

„Jeigu tu esi aštuntoje klasėje, pas mus, tavo rajone ar tavo mieste, imk, yra tokios ir tokios galimybės, yra tokios profesijos, ten yra tokios sąlygos. Tiesiog, kiek galime po mokyklas nuvežam, parodom, kokį profesinį mokymą, vat, ir tavo mieste panašiai yra. Gal tas patiks, gal tas“ (4AM).

Ikiprofesiniam rengimui VSC skiriamas didelis dėmesys. Trūksta profesinio orientavimo specialistų, tačiau VSC darbuotojai pasirenę konsultuoti ugdytinius tolesnio mokymosi klausimais (Leliūgienė, Djačenko 2010). Kaip stiprybė išskiriama tai, kad ikiprofesinis mokymas organizuojamas beveik visiems centro ugdytiniams. Jiems suteikiama galimybė pasirinkti arba keisti ikiprofesinio mokymo programą, daliai mokinių išduodami ikiprofesinio rengimo pažymėjimai, su kuriais jie gali stoti į profesinę mokyklą arba dirbti įmonėse (Socializacijos centrų veiklos kokybės išorės vertinimas 2010).

Ateities vizija. Vaiko vidutinės priežiūros priemonės siekis yra, kad vaikas, išėjęs iš socializacijos centro, siektų toliau mokytis, įgyti profesiją ar dirbti, gebėtų atsakingai, savarankiškai gyventi. Paklausti, kokių svarbių dalykų, kurie bus reikalingi gyvenime, išmoko centre, vaikai dažniausiai nurodė įgiję gyvenimiškų įgūdžių:

- socialinių (bendravimo (n=5), pasitikėjimo savimi (n=2), savarankiškumo (n=5), savikontrolės (n=5);
- buitines: smulkių buitines darbų (n=3), gaminti valgį (n=8).

Keli respondentai nurodė centre išmokę nevogti (n=5):

„Galiu prisipažinti, kad nebėra noro vogti“;

„Atvažiavau dėl to, kad vogčiau. Grįžęs namo atostogų močiutės klausau. Aš žadu būti geras, kai grįšiu“;

„Dabar išėjęs visam laikui iš šios mokyklos stengsiuosi būti kitoks, nevogti“;

„Supratau, kad svetimi pinigai laimės neatneša. Tik nelaimės“.

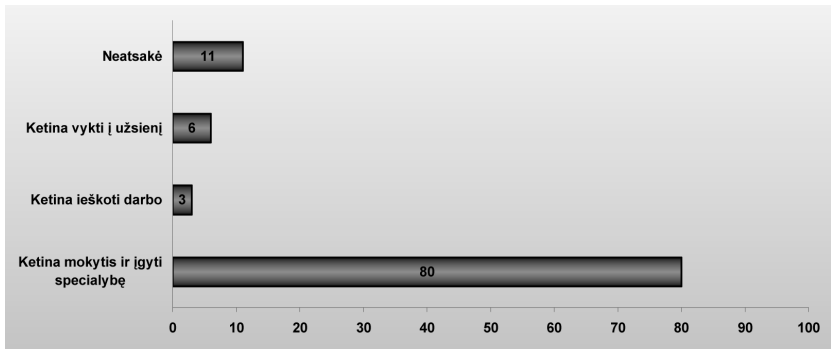
Mokiniai nurodė, kad aplinka privertė juos atsisakyti žalingų įpročių (rūkymo ar alkoholinių gėrimų vartojimo) (n=5):

„Ir toliau stengsiuosi neberūkyti, nes nuo rūkymo miršta“;

„Tikiu, kad nebevartosiu alkoholio“;

„Pakliūdavau į ligininę, nes būdavau girtas. Stengsiuos būt geras mamai. Tikiuosi, kad pavyks“.

Pažymėtina, kad didžioji dauguma (80 proc.) vaikų, gyvenančių VSC, ketina tęsti mokslus ir įgyti specialybę. 6 proc. ateitį sieja su užsieniu, 3 proc. ketina ieškotis darbo (3.3.3.10 pav.).

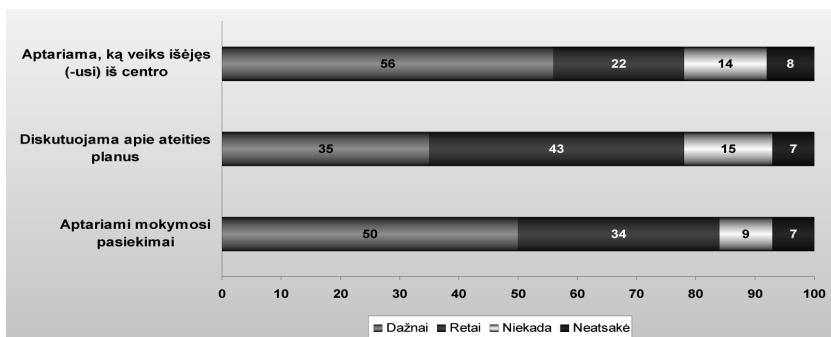
3.3.3.10 pav. Mokinių ateities planai

Gauti rezultatai patvirtina tyrimo (Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusizengti, analizė 2010) duomenis, rodančius, kad įgyti specialybę ketina didžioji dauguma VSC gyvenančių vaikų (įgyti specialybę norėtų 91,5 proc., 64,2 proc. norėtų pradėti dirbti, 17,9 proc. važiuoti dirbti į užsienį). Faktą, kad iškart ieškoti darbo ketina tik labai maža dalis respondentų, gali lemti pastaraisiais metais šalyje ir užsienyje sumažėjusios galimybės įsitvirtinti darbo rinkoje. Tokiam rezultatui įtakos gali turėti ir vaikų socializacijos centruose sukurta ikiprofesinio ugdymo sistema, be to dauguma ugdytinių supranta, kad gali siekti tolesnio formaliojo mokymosi ir įgyti specialybę.

Respondentų buvo prašoma įvertinti, kaip dažnai su jais VSC specialistai aptaria pasiekimus ir ateities perspektyvas (3.3.3.11).

Pusė apklausoje dalyvavusių VSC gyvenančių vaikų nurodė, kad pedagogai ir kiti pagalbos specialistai dažnai su jais aptaria mokymosi pasiekimus. Daugiau kaip trečdalis (34 proc.) respondentų nuomone, mokymosi pasiekimai aptariamai retai.

Tyrimė dalyvavę vaikai (56 proc.) teigė, kad su jais aptariama, ką veiks išėję iš VSC. Penktadalio apklaustųjų teigimu, tokie aptarimai vykta retai.

3.3.3.11 pav. VSC gyvenančių vaikų ateities lūkesčių aptarimas

Trečdalis (35 proc.) respondentų teigimu, apie ateities planus VSC diskutuojama dažnai. 43 proc. teigė, kad tai daroma retai.

Maždaug dešimtadalis apklausoje dalyvavusių vaikų nurodė, kad su jais niekada nebuvo aptariami mokymosi pasiekimai ir ateities planai. Tokius rezultatus gali lemti faktas, kad rengiami pokalbiai nėra ugdytinių mėgstami ir vertinami, neretai siejami su pamokslavimu.

VSC sociopedagoginės pagalbos specialistai taip pat patvirtino, kad mokytojai, auklėtojai ir socialiniai pedagogai nuolat aptaria ugdytinių mokymosi pasiekimus, individualiai ir grupėse diskutuoja apie ateities planus:

„Vedami užsiėmimai socialiniams įgūdžiams ugdyti, siekiant su vaikais analizuoti, diskutuoti, spręsti jų mokymosi, bendravimo, elgesio ir kt. problemas (22DB), modeliuojamos galimos situacijos ateityje“ (6BB);

„Yra tokių mokinių, kurių neveikia tas tavo kalbėjimas... Jie negirdi nė vieno tavo žodžio, į kiekvieną teiginį tik palinksi galva ir apsisukę vėl tą patį daro. Kad ir mokytis.. Supranta, kad ateity turi įgyti specialybę, dėl to reikia mokytis, bet negirdi“ (8CB).

Kalbant apie grįžtamąjį ryšį didelę įtaką turi mokytojo gebėjimas teikti pasiūlymus, o ne sprendimus, skatinti ir palaikyti, o ne kritikuoti mokinį (Indrašienė, Merfeldaitė 2011). Pedagogas sukuria klimatą, kuriame vyrauja abipusis pasitikėjimas, abipusė pagarba, bendradarbiavimas, palaikymas, atvirumas, ir įtraukia į bendro planavimo, poreikių diagnozavimo, tikslų formulavimo, planų kūrimo ir mokymosi rezultatų

įvertinimo procesą (Jarvis 2001). Tai nurodė ir tyrime dalyvavę sociope-
dagoginės pagalbos specialistai:

„Kalbėdama apie jų mokymosi pasiekimus kaskart stengiuosi ne mo-
ralizuoti, o pastiprint, pakomentuoti“ (2AM).

Tyrimo duomenų analizė rodo, kad dažniausiai aptariami mokymosi
pasiekimai, diskutuojama apie ateities planus, supažindinama su toles-
nėmis mokymosi, profesijos pasirinkimo galimybėmis. Su vaikais, VSC
išbuvusiais nuo 3 mėnesių iki 1 metų, aptariama jų veikla išėjus iš centro.
Rečiausiai ji aptariama su vaikais, praleidusiais socializacijos centre 1 mė-
nesį arba daugiau nei dvejus metus (3.3.3.2 lentelė).

3.3.3.2 lentelė. Ateities planai (Kruskal-Wallis kriterijus)

Teiginiai	χ^2	p reikšmė	df	Tiriamųjų grupė	Rangų vidurkis
Aptariami mokymosi pasiekimai	11,654	0,020	4	iki 1 mėnesio	16,75
				1–3 mėnesiai	42,21
				3 mėnesiai – 1 metai	47,23
				nuo 1 iki 2 metų	36,41
				daugiau nei 2 metai	39,64
Diskutuojama apie ateities planus	9,697	0,046	4	iki 1 mėnesio	15,17
				1–3 mėnesiai	44,92
				3 mėnesiai – 1 metai	43,67
				nuo 1 iki 2 metų	41,41
				daugiau nei 2 metai	39,00
Supažindinama su tolesnėmis mokymosi galimybėmis	17,989	0,001	4	iki 1 mėnesio	10,67
				1–3 mėnesiai	44,24
				3 mėnesiai – 1 metai	48,71
				nuo 1 iki 2 metų	37,63
				daugiau nei 2 metai	29,57
Supažindinama su profesijos pasirinkimo galimybėmis	14,793	0,005	4	iki 1 mėnesio	18,33
				1–3 mėnesiai	42,84
				3 mėnesiai – 1 metai	49,70
				nuo 1 iki 2 metų	34,25
				daugiau nei 2 metai	29,86
Aptariama, ką veiks išėjus iš centro	10,210	0,037	4	iki 1 mėnesio	19,17
				1–3 mėnesiai	48,00
				3 mėnesiai – 1 metai	43,33
				nuo 1 iki 2 metų	36,59
				daugiau nei 2 metai	39,79

3.3.4 BENDRUOMENĖS VAIDMENS VERTINIMAS

Bendruomenės idėja įtvirtinta Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos dokumentuose, ji aprėpia vaikų savitarpio, vaikų, mokytojų ir tėvų bendradarbiavimą bei pagalbą, siekiant geresnio jaunimo išsilavinimo.

Kiekvienam mokiniui mokyklos bendruomenė dažniausiai yra artimiausia socialinė aplinka (po šeimos), kurioje pasireiškia jo gebėjimai, vyksta aktyvus socializacijos procesas. Pasak B. Simonaitienės (2005), mokyklos bendruomenė – didelė profesionali, besimokanti bendruomenė, didelė šeima, gyvenanti kartu bendrą gyvenimą.

Bendruomenės įtaka neigiamos socializacijos prevencijai ir pozityvios socializacijos procesams yra akivaizdi (Kvieskienė, Indrašienė 2008). Tik tinkamai formuojant bendruomenę, galima pasiekti apibrėžtų rezultatų, dirbant su socialinės rizikos veiksnių įtaką patiriančiais vaikais.

Mokslininkai nagrinėja mokyklos kolektyvą jungiančias sąsajas, jos struktūrinių komponentų paskirtį (Jovaiša 2003), pabrėžia, kad didelę įtaką mokyklos organizacijai, jos kultūrai turi bendruomenė ir mokytojų, mokinių ir pagalbino personalo santykiai (Černius 1992; Dobranskienė 2002). Pažymima, kad mokyklos bendruomenės ryšius modeliuoja bendros vertybės: akivaizdi mokytojo vertybių įtaka mokyklos bendruomenei ir mokyklos bendruomenės įtaka mokytojo vertybėms (Martišauskienė 2009).

Ypač vertinamas mokyklos bendruomenės vaidmuo, nes mokykla teikia jos nariams saugumo, pasitikėjimo savimi jausmą (Lakis, Ignatavičius, Paklad ir kt. 1996; Juodaitytė, Martišauskienė 2007). Būtent bendruomenėje – dinamiškais, intensyviais ir teigiamais ryšiais bei įvairiapuse bendra veikla susijusiame sociume – formuojasi individo gebėjimai gyventi tolerantiškai, solidariai, taikiai spręsti išskylančius nesusipratimus (Reardon 1999; Nefas 2001).

Mokyklos bendruomenės įtakos rezultatyvumą asmenybei pirmiausia rodo asmenybės savijauta bendruomenėje: asmenybės pasitenkinimas veikla, tarpusavio santykiais, vadovybe, saugumo jausmas, vidinė ramybė. Gausūs įvairių sričių tyrimai patvirtina vaiko emocinio komforto svarbą asmenybės ugdymui. Mokslininkų nuomone (Usher, Bryant, Johnston 1997; Biggs 1999; Berns 2009; Davies, Ellison 2006 ir kt.), mokymosi motyvaciją, pasitikėjimą savo jėgomis ir gebėjimais stiprina bendruomenėje

sukurta edukacinė aplinka, kurioje akcentuojama atsakomybė už savo mokymosi pastangas, jų planavimą, įvertinimą ir visą mokymosi procesą bei rezultatus, galimybė naudotis reikalingais išteklių, nesėkmių toleravimas bei kokybiškas grįžtamasis ryšys.

Ugdymui palankiai edukacinei aplinkai bendruomenėje, mokslininkų (Stoll, Fink 1998; Jucevičienė 2007; Brown, Schainker 2008; Berns 2009 ir kt.) teigimu, būdinga mokinio savikontrolė, savivalda ir kritinis mąstymas. Vaikai, kurie išaugs apsupti bendradarbiavimo aplinkos, moks ir mėgs protauti, mąstymas jiems taps vertybe, turės organizacinių, kūrybinių gebėjimų, jaus atsakomybę už savo mokymąsi ir elgesį (Everard, Morris 1997).

Emocinį komfortą pirmiausia teikia aplinkinių teigiamas vertinimas – tai, jog kiekvienas nori, kad apie jį gerai galvotų ir gerai kalbėtų, yra auklėjamoji kolektyvo jėga (Gage, Berliner 1994). Dėl šios priežasties svarbus tampa grįžtamasis ryšys, susijęs su mokymosi procesu (Targamadzė 2000; Harris, Chrispeels 2006; Lee, Williams 2006).

Nuo to, koks vyrauja aplinkinių požiūris į žmogų, priklauso ir jo paties nuomonė apie save. Savęs vertinimas yra pagrindinė asmenybės charakteristika. Tyrimai rodo, kad psichologinis klimatas grupėje priklauso nuo to, kaip kiti vertina asmenybę ir kaip ji vertina save: kuo geresnis psichologinis klimatas kolektyve, tuo geriau kolektyvo nariai vertina vienas kitą; kuo geriau žmonės vertina vienas kitą, tuo geriau vertina save, ir priešingai (Anikejeva 1998).

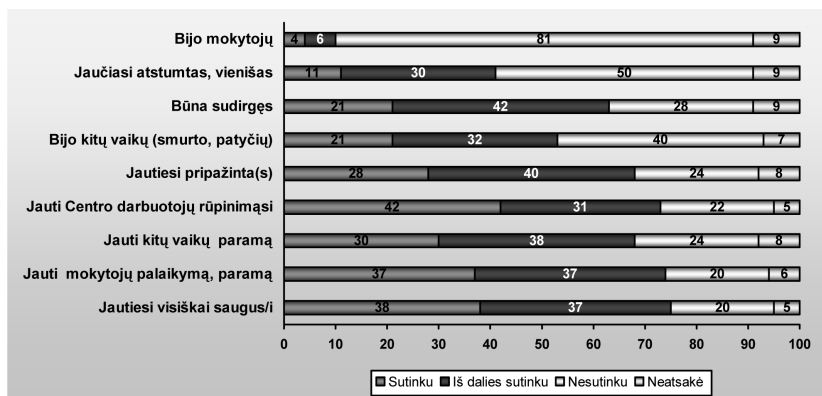
Nuo aplinkinių vertinimo priklauso savęs vertinimas. Teigiamas savęs vertinimas, kurio išmokstama mokyklos bendruomenėje, užkerta kelią anomijos (moralinės tuštumos jausmo, normų nebuvimo būsenos) įtampai, suteikia galimybę socialiai pakilti.

Šio skyriaus tikslas yra analizuoti, kaip VSC bendruomenėje kuriama ugdymui palanki aplinka. Atlikus duomenų analizę, išskirtos šios temos: vaikų savijauta centre, vaikų požiūris į mokymą ir mokymąsi pamokoje, santykiai mokantis, savivalda.

Savijauta centre. Vaikų teirautasi apie jų savijautą VSC (3.3.4.1 pav.) Nustatyta, kad tik šiek tiek daugiau nei trečdalis (38 proc.) tyrime dalyvavusių vaikų VSC jaučiasi visiškai saugūs, jaučia centro darbuotojų (42 proc.), mokytojų (37 proc.) palaikymą ir paramą.

Pentadalis vaikų socializacijos centre nesijaučia saugūs, pasigenda mokytojų paramos, bijo kitų vaikų smurto (21 proc.), būna sudirgę (21 proc.). Vaikai nurodė, kad nejaučia darbuotojų rūpesčio (22 proc.), kitų vaikų paramos (24 proc.), jaučiasi nepripažinti (24 proc.). Gauti rezultatai patvirtina tyrimo (Merkys, Juodraitis, Ruškus 2003) išvadas, kad dalis nepilnamečių neretai jaučia baimę ir įtampą dėl kitų vaikų smurto ir patyčių. Tai neišvengiamai komplikuoja santykius su aplinka ir savimi (asmeninė adaptacija).

Tyrimu nustatyta, kad dešimtdalis VSC gyvenančių vaikų jaučiasi atstumti ir vieniši, beveik trečdalis su šiuo teiginiu sutinka iš dalies. Tyrėjų (Merkys, Juodraitis, Ruškus 2003) nuomone, tai trikdo ne tik tolesnės adaptacijos ir socializacijos procesų plėtotę, bet ir lemia tolesnę asmenybės struktūros transformaciją (nerimastingumas, pasitikėjimo aplinka deficitas, baimė, kerštingumas, autoagresijos bandymai ir kt.). Pažymėtina, kad efektyvių paslaugų teikimas įmanomas tik individualiai pažįstant vaiką, žinant jo poreikius, todėl VSC ypač svarbu užtikrinti individualizuotą pagalbą kiekvienam vaikui.

3.3.4.1 pav. Vaikų savijauta centre

Remiantis *Kruskal-Wallis* kriterijumi nustatyta, kad tie mokiniai, su kuriais dažnai aptariami mokymosi pasiekimai ($\chi^2=7,281$, $df = 2$, $p<0,026$), diskutuojama apie ateities planus ($\chi^2=8,371$, $df = 2$, $p<0,015$), aptariama, ką veiks išėję iš centro ($\chi^2=12,511$, $df = 2$, $p<0,00$), kur kas dažniau linke sutikti su teiginiu, kad VSC jaučia mokytojų paramą ir palaikymą.

Su teiginiu „Jauti centro darbuotojų rūpinimąsi“ taip pat dažniau sutinka mokiniai, su kuriais aptariami mokymosi pasiekimai ($\chi^2=18,992$, $df = 2$, $p<0,000$), diskutuojama apie ateities planus ($\chi^2=7,142$, $df = 2$, $p<0,028$), aptariama, ką veiks išėję iš centro ($\chi^2=31,866$, $df = 2$, $p<0,00$).

Galima daryti prielaidą, kad VSC pedagogų ir darbuotojų paramą, palaikymą ir rūpestį jaučia vaikai, kurie pagalbą vertina ir supranta kaip individualias konsultacijas, pokalbius su sociopedagoginės pagalbos specialistais.

Tyrimo metu nustatyta, kad sudirgę dažniausiai jaučiasi vaikai, socializacijos centre praleidę tris mėnesius (rangų vidurkis – 40,18) ir vienerius metus (rangų vidurkis – 50,02). Mažiausiai sudirgę yra vaikai, centre gyvenantys pirmą mėnesį (rangų vidurkis – 18,33) ($\chi^2=13,740$, $df = 4$, $p<0,008$).

Prosocialaus elgesio ugdymas, remiantis biheavioristine teorija, yra teigiamų ar neigiamų paskatinimų naudojimas, siekiant ugdyti norimą ir slopinti netinkamą individo elgesį. Sisteminiis teigiamas vaiko skatinimas lemia pozityvų elgesio pokytį, o netinkamo elgesio ignoravimas padeda tokį elgesį sumažinti. Nepilnamečių resocializacijos strategija orientuota į humanistinę paradigmą, tačiau tradiciškai vidutinės priežiūros priemonę įgyvendinančiose institucijose tebėra gajos į izoliaciją, nuobaudas bei griežtą normų laikymąsi orientuotos ugdymo strategijos (Alifanovienė, Šapelytė 2009).

Tyrimo metu respondentų buvo teiraujama, kaip dažniausiai jie yra skatinami už gerą ir baudžiami už blogą elgesį. Apibendrinus respondentų atsakymus nustatyta, kad dažniausios skatinimo priemonės socializacijos centruose – atostogos ($n=9$), diplomai ir pagyrimo raštai ($n=8$), skanėstai ($n=1$), žodinė padėka ($n=2$), leidimas susitikti su globėjais / artimaisiais ($n=2$), leidimas vykti į miestą / lauką ($n=13$), išvykos / ekskursijos ($n=8$). Ketvirtadalis respondentų nurodė, kad jų elgesys vertinamas plusais ir minusais, kuriuos susumavus numatomas atitinkamas atlygis.

Vaikui netinkamai pasielgus VSC darbuotojai dažniausiai juos baudžia neleidami į lauką ($n=15$), anuliudami pasimatymus su artimaisiais ($n=5$), ribodami laisvalaikį ($n=18$), prieigą prie interneto ($n=12$), naudojamąsi telefonu ($n=10$). Keli ($n=2$) respondentai teigė, kad už netinkamą elgesį teko pabūti izoliatoriuje, patirti mušimą bananu ($n=1$). Galima daryti prielaidą, kad izoliatorius (užsienio šalyse – nusiramavimo kambarys) yra kraštutinė baismės priemonė.

Iš interviu su sociopedagoginės pagalbos specialistais duomenų matyti, kad visuose tyrime dalyvavusiuose centruose yra sukurta vaikų elgesio stebėjimo ir vertinimo sistema:

„Stengiamės pastebėti teigiamus ir neigiamus vaikų poelgius, juo aptarus vertiname pagal skatinimo sistemą“ (8CB);

„Moksleivių elgesys vertinamas centre patvirtinta elgesio vertinimo sistema, rašomos adaptacinio laikotarpio, pusmečio, išleidžiamosios charakteristikos“ (6BB);

„Stebimi vaiko elgesio pokyčiai, kurie užrašomi į vaiko elgesio korekcinę programą“ (9CB).

Vaikų elgesys fiksuojamas kasdien arba kas savaitę:

„Kiekvieną dieną vaiko elgesys vertinamas jo individualiame lape“ (5BB);

„Pliusų, minusų sistema ir dar yra tokios anketos, kurias padarom. Reiškia ir dar yra individualūs lapai, kur vaiką stebim ir kas savaitę užrašinėjam, ką vaikas veikė, kokios yra jo problemos, kaip socialiniai įgūdžiai, kaip dar kažkas“ (2AM).

Kai kuriuose centruose į pokyčio vertinimą įtraukiami ir vaikai:

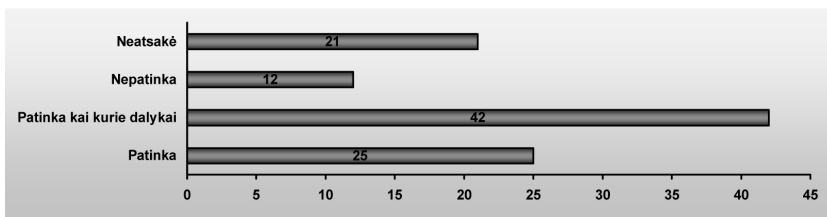
„Kasdien poelgiai fiksuojami, aptariami, daromos išvados kartu su vaiku“ (8CB);

„Bendrai išsiaiškinami įvykiai, atlyginama kitam padaryta žala. Pasisako mergaitės. Jos vertina savo ir kitų elgesį ir poelgius. Taip kuriame savivaldą ir saugią aplinką. Čia jau nusistovėjusi tokia tradicija, kad viskas visoms mergaitėms būtų aišku“ (3AM).

Pažymėtina, kad šią tvarką pagalbos specialistai vertina teigiamai:

„Mergaitės tampa švelnesnės, išmoksta higienos, pamokų metu pradedu stengtis, daro namų darbus, mokosi bendrauti, atsisakyti žalingų įpročių. Manau, tam lemiamą reikšmę turi mokinių vertinimo ir pažangos tvarka“ (2AM).

Mokymas ir mokymasis pamokoje. Kadangi VSC yra valstybinė bendrojo lavinimo mokykla, vykdanči vaiko vidutinės priežiūros priemonę, viena iš vaiko pareigų – mokymasis. Tyrimu nustatyta, kad ketvirtadaliui vaikų mokyti patinka. 42 proc. apklaustųjų patinka mokyti tik kai kurių dalykų. 12 proc. respondentų nurodė, kad jiems mokyti nepatinka. 21 proc. respondentų į šį klausimą neatsakė (3.3.4.2 pav.).

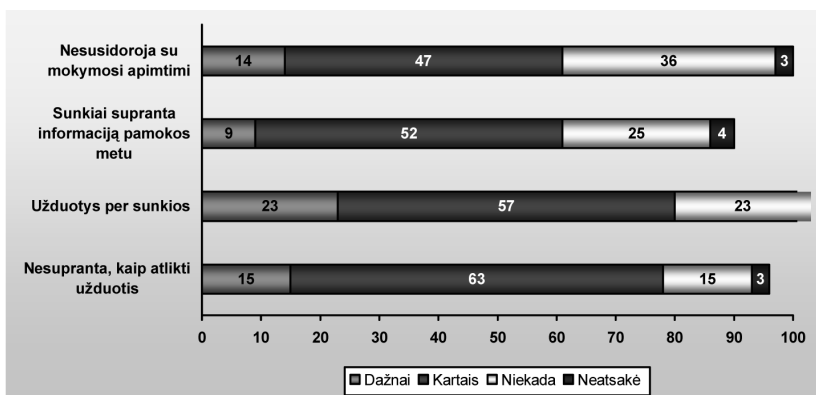

3.3.4.2 pav. Mokinių požiūris į mokymąsi

Pagrindiniai rizikos veiksniai, lemiantys mokymosi nesėkmes, yra susiję su individualiomis moksleivių savybėmis, nepakankamais mokymosi gebėjimais bei elgesio ypatumais (Dereškevičius, Rimkevičienė, Targamadžė 2000; Rupšienė 2000, 2005). Tyrimu siekta išsiaiškinti VSC ugdytinių mokymosi sunkumus, jų jauseną pamokų metu.

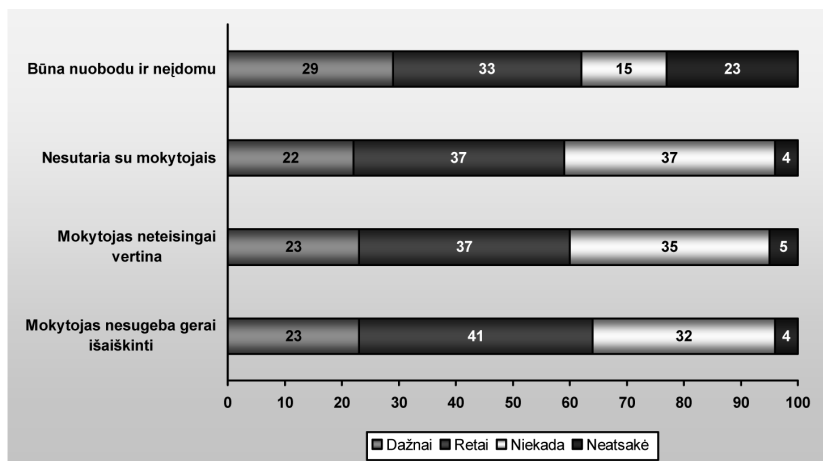
Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, kad daugiau nei penktadaliui mokinių per pamokas pateikiamos užduotys dažnai būna per sunkios, daugiau kaip pusė vaikų nurodė, kad užduotys kartais būna per sunkios (3.3.4.3 pav.).

63 proc. apklausos dalyvių kartais nesupranta, kaip atlikti užduotį, 15 proc. tai pasitaiko dažnai. Apie pusę mokinių kartais sunkiai supranta pamokoje pateikiamą informaciją (52 proc.) ir nesusidoroja su mokymosi apimtimi (47 proc.). Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau nei trečdaliui mokinių pavyksta susidoroti su mokymosi krūviu, o daugiau nei ketvirtadaliui užduotys ir informacija, pateikiamos per pamokas, yra suprantamos.

3.3.4.3 pav. Mokymosi užduočių ir apimties vertinimas

Gauti duomenys patvirtina tyrimų (Barkauskaitė, Martišauskienė, Gaigalienė ir kt. 2004; Indrašienė, Kvieskienė, Targamadžė 2006) rezultatus, kad dažniausi mokymosi sunkumai, su kuriais susiduria mokiniai, yra susiję su mokytojo aiškinimu ir užduočių parinkimu bei pateikimu.

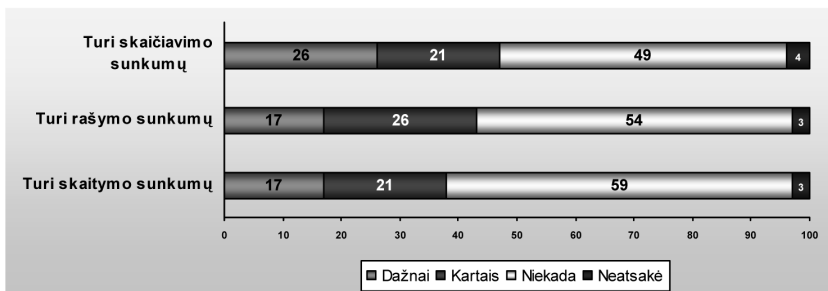

3.3.4.4 pav. Mokymosi sunkumai, susiję su mokytojo darbu

Nustatyta, kad daugiau nei pusė VSC ugdytinių dažnai ir kartais susiduria mokymosi sunkumais, susijusiais su mokytojo darbu (3.3.4.4 pav.). Apie penktadalis respondentų nurodė, kad dažnai nesutaria su mokytojais (22 proc.), mokytojai neteisingai juos vertina (23 proc.) ir nesugeba gerai išaiškinti (23 proc.). Daugiau nei trečdalis su šiomis problemomis susiduria kartais arba niekada.

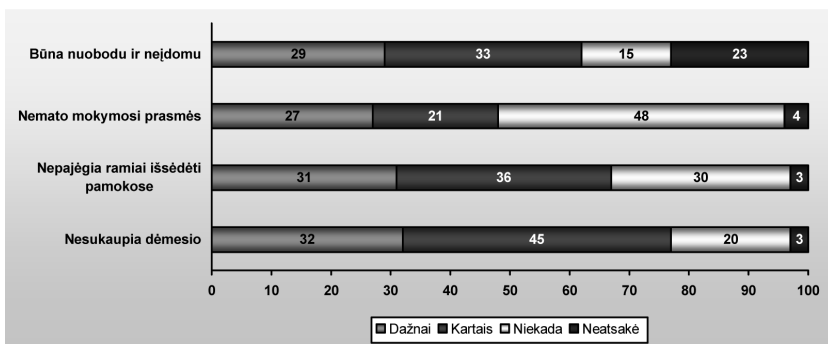
Šiuos atsakymus taip pat galima susieti su tyrimo „Socializacijos centrų veiklos kokybės išorės vertinimas“ (2010) rezultatais: pamokoje dominuoja mokytojo aiškinimas, užduotys visiems vienodos, pasigendama demonstracinių priemonių, mokiniai per mažai skatinami pareikšti savo nuomonę, daugeliui mokinių trūksta pasitikėjimo savimi, specialiųjų poreikių mokiniai dažnai atlieka izoliuotas, individualias užduotis, trūksta dėmesio mokinių asmeninei pažangai. Kaip tobulintinos vaikų socializacijos centrų veiklos sritys išskiriamos specialiųjų poreikių mokinių ugdymas, vertinimas kaip ugdymas, išmokymo stebėjimas, mokymosi veiklos diferencijavimas, mokytojo veiklos planavimas.

Domėtasi, kaip mokiniai vertina mokymosi sunkumus (3.3.4.5 pav.). Daugiau nei pusė VSC ugdytinių nurodė, kad su rašymo ir skaitymo sunkumais nesusiduria. Šiek tiek mažiau (49 proc.) mokinių teigė, kad neiškyla skaičiavimo sunkumų. Penktadalis respondentų kartais susiduria rašymo, skaitymo ir skaičiavimo sunkumais. Dažniausiai mokiniams (26 proc.) iškyla skaičiavimo sunkumų. Su rašymo (17 proc.) ir skaitymo (17 proc.) sunkumais susiduriama rečiau.

3.3.4.5 pav. Mokiniais išskylantys mokymosi sunkumai

Tyrimu nustatyta (3.3.4.6 pav.), kad nemaža dalis apklausoje dalyvavusių VSC ugdytinių susiduria su mokymosi sunkumais dėl individualių savybių. Mokiniai nesugeba sukaupti dėmesio per pamokas: 32 proc. – dažnai, 45 proc. – kartais. Mokiniai dažnai sunku ramiai išsėdėti pamokose (31 proc.), būna nuobodu ir neįdomu (29 proc.). Apie trečdalis apklaustų vaikų nurodė, kad su šiomis problemomis susiduria kartais. Beveik pusė apklausoje dalyvavusių VSC ugdytinių mato mokymosi prasmę.

3.3.4.6 pav. Mokymosi sunkumai, susiję su individualiomis savybėmis

Remiantis rangų vidurkiais nustatyta, kad mažiau mokytis patinka tiems mokiniams, kurie sunkiau sukaupia dėmesį ($\chi^2=7,343$, $df = 2$, $p<0,025$), nepajėgia ramiai išsėdėti per pamokas ($\chi^2=9,872$, $df = 2$, $p<0,007$), nemato mokymosi prasmės ($\chi^2=11,272$, $df = 2$, $p<0,004$).

Pažymėtina, kad su teiginiais „užduotys pamokų metu per sunkios“ ($\chi^2=11,112$, $df = 4$, $p<0,025$), „nesukaupi dėmesio“ ($\chi^2=11,668$, $df = 4$, $p<0,020$), „nepajėgi ramiai išsėdėti pamokose“ ($\chi^2=13,013$, $df = 4$, $p<0,011$), „sunkiai supranti informaciją pamokų metu“ ($\chi^2=9,622$, $df = 4$, $p<0,047$), „nesutari su mokytojais“ ($\chi^2=12,315$, $df = 4$, $p<0,015$) labiau linkę sutikti ilgesnį laiką socializacijos centruose praleidę vaikai (3.3.4.1 lentelė).

3.3.4.1 lentelė. Mokinių nuomonė apie sunkumus per pamokas
(Kruskal-Wallis kriterijus)

Teiginiai	χ^2	p reikšmė	df	Tiriamųjų grupė	Rangų vidurkiai
Užduotys tau per sunkios	11,112	0,025	4	iki 1 mėnesio	26,67
				nuo 1 iki 3 mėnesių	33,61
				nuo 3 mėnesių iki 1 metų	40,94
				nuo 1 iki 2 metų	52,03
				daugiau nei 2 metai	48,43
Nesukaupi dėmesio	11,668	0,020	4	iki 1 mėnesio	14,70
				nuo 1 iki 3 mėnesių	34,82
				nuo 3 mėnesių iki 1 metų	43,77
				nuo 1 iki 2 metų	43,78
				daugiau nei 2 metai	51,43
Nepajėgi ramiai išsėdėti pamokose	13,013	0,011	4	iki 1 mėnesio	12,50
				nuo 1 iki 3 mėnesių	37,21
				nuo 3 mėnesių iki 1 metų	40,95
				nuo 1 iki 2 metų	45,41
				daugiau nei 2 metai	56,07
Sunkiai supranti informaciją pamokos metu	9,622	0,047	4	iki 1 mėnesio	17,90
				nuo 1 iki 3 mėnesių	37,95
				nuo 3 mėnesių iki 1 metų	40,50
				nuo 1 iki 2 metų	42,66
				daugiau nei 2 metai	53,00
Nesutari su mokytojais	12,315	0,015	4	iki 1 mėnesio	34,00
				nuo 1 iki 3 mėnesių	29,53
				nuo 3 mėnesių iki 1 metų	40,44
				nuo 1 iki 2 metų	44,38
				daugiau nei 2 metai	60,71

Savivalda. Pilietinio sąmoningumo ugdymo sąlyga – savivaldos VSC organizavimas. Respondentams buvo pateikta 10 teiginių, siekiant sužinoti nuomonę apie jų įtraukimą į sprendimų priėmimo procesus (3.3.4.7 pav.)

3.3.4.7 pav. Mokinių savivaldos požymių vertinimas

Nustatyta, kad 35 proc. sutinka ir 30 proc. iš dalies sutinka, kad jų grupėje yra savivalda. Beveik trečdalis respondentų su šiuo teiginiu nesutinka. Ketvirtadalis apklaustų vaikų teigimu, grupėje nėra savivaldos, tačiau didelė dalis mokinių sutinka (56 proc.) ir iš dalies sutinka (23 proc.), kad svarbiūs klausimai aptariam grupės susirinkime.

Beveik du trečdaliai sutinka ir iš dalies sutinka su teiginiu, kad grupės susirinkimuose gali išsakyti savo nuomonę svarstomais klausimais, 48 proc. sutinka su teiginiu, kad į jų nuomonę yra atsižvelgiama.

Nustatyta, kad grupės taisyklės priimamos bendradarbiaujant mokiniams ir mokytojams. 34 proc. mokinių pritaria teiginiui, kad grupės taisyklės buvo priimtos pasitarus su mokiniais, iš dalies su šiuo teiginiu sutinka 29 proc. 41 proc. apklaustų vaikų teigimu, grupės taisyklės buvo pasiūlytos pedagogų, iš dalies su šiuo teiginiu sutinka 31 proc. respondentų.

Daugiau nei pusė respondentų renka delegatus į mokinių tarybą, trečdalis to nedaro. Galima daryti prielaidą, kad mokinių taryba skiriama, o ne renkama demokratiniu būdu. 31 proc. respondentų teigia, kad mokinių taryba nesirūpina jų buitimi, renginių organizavimu. Tai patvir-

tina teiginį, kad mokinių tarybos veikla kai kuriuose socializacijos centruose tėra formali.

26 proc. mokinių sutinka ir 40 proc. iš dalies sutinka su teiginiu, kad yra įtraukiami sprendžiant aktualius jiems klausimus. Daugiau nei trečdalis mokinių teigia nerenkantys klasės seniūno, tad galima daryti prielaidą, kad kai kuriose klasėse jis skiriamas grupės auklėtojo / mokytojo ar pan.

Visi tyrime dalyvavę sociopedagoginės pagalbos specialistai teigė, kad VSC yra savivalda: „*Veikia mokinių taryba*“; „*Yra savivalda*“; „*Mokinių pačios inicijuoja ir organizuoja susirinkimus*“.

Kai kurių VSC specialistai ypač gerai vertina sukurtą vaikų savivaldos sistemą ir mano galintys pasidalyti patirtimi su kitų centrų darbuotojais:

„*Kad santykiai tarp vaikų būtų kuo geresni, mokyklos savivalda nuveikia labai daug. Galėtume pasidalinti, kaip aktyvinti mokyklos savivaldos veiklą*“ (37KM).

3.4. INSTITUCINIO IR TARPINSTITUCINIO BENDRADARBIAVIMO, ĮGYVENDINANT VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS PRIEMONES, VERTINIMAS

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (2010 m. 4 str.) akcentuojama, kad vaiko priežiūra ir socialinė integracija (reintegracija) grindžiamos visų šiame procese dalyvaujančių asmenų, vietos bendruomenės, nevyriausybinų organizacijų, valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, įmonių, organizacijų bendradarbiavimu ir tarpusavio pagalba. Vienas iš galimų institucinio ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo būdų galėtų būti atvejo vadyba.

Užsienio šalyse atvejo vadyba yra plačiai paplitusi įvairių paslaugų (socialinių, švietimo ir kt.) teikimo teorija ir metodika, taikoma profesinėje praktikoje. Skirtingos atvejo vadybos mokyklos, moksliniai šaltiniai pateikia įvairių atvejo vadybos apibrėžimų. Atvejo vadyba – tai paslaugų teikimo būdas, užtikrinantis, kad sudėtingų problemų turintis klientas laiku ir tinkamai gaus visas reikiamas paslaugas (Rubin 1992). Tai konkrečių paslaugų konkretiems klientams (rizikos grupei) nustatymo, koordinavimo ir stebėsenos sistema (Kane 1984). Atvejo vadyba – tai logiškų, nuoseklių žingsnių ir sąveikos procesų paslaugų tinkle visuma, kuri už-

tikrina, kad klientai gautų palaikančias, efektyvias, atsiperkančias reikiamas paslaugas (Vourlekis, Greene 1992). Nepaisant įvairių apibrėžčių, galima išskirti keletą bendrų atvejo vadybos koncepcijos bruožų: paslaugų teikimo būdas, paslaugų teikimo tinklo kūrimo ir koordinavimo svarba, į klientą orientuotas procesas. Mikrolygmenyje atvejo vadybos procesą galima apibrėžti kaip ryšio tarp kliento ir paslaugų teikimo sistemų tinklo užmezgimą ir palaikymą (Pivorienė 2007).

L. C. Johnson (2001) akcentuoja du atvejo vadybos tikslus: tęstinumą ir maksimalų funkcionavimą. Tęstinumas svarbus dėl to, kad dauguma klientų turi tokių sudėtingų problemų, kurioms išspręsti reikia ilgesnio laiko. Maksimalus funkcionavimas reikšmingas dėl to, kad dauguma klientų funkcionuoja žemesniu nei savarankišku lygiu. A. Geramanavičius, D. Čiurinskas (2002) nurodo šiuos atvejo vadybos bruožus: paslaugų prieinamumas 24 valandas per parą, teikiama tiesioginė asmeninė parama, vykdoma bendruomenėje, trunka tiek laiko, kol yra poreikis, suteikia visą paslaugų spektrą. Šie tikslai ypač aktualūs įgyvendinant vaiko vidutinę priežiūrą socializacijos centruose.

Šio skyriaus tikslas – atskleisti VSC bendradarbiavimo patirtį tarpinstituciniu ir instituciniu lygmeniu, įgyvendinant vaiko vidutinės priežiūros priemonę.

Socializacijos centrų darbuotojai pripažįsta ir pabrėžia bendradarbiavimo svarbą tiek instituciniu, tiek tarpinstituciniu lygmeniu kaip vieną iš pagrindinių vaiko vidutinės priežiūros priemonės efektyvumo veiksnių, padedančių įveikti psichosocialines, elgesio problemas, užtikrinti sėkmingą jo socialinę (re)integraciją.

Tyrimo dalyviai pažymėjo, kad pirmiausia bendradarbiaujama institucijoje:

„Jei vienas specialistas negali išspręsti vaiko problemos, kreipiasi į direktorės pavaduotoją ugdymui, kuri pasitelkia problemos sprendimui kitus specialistus“ (3AM).

Taip pat pasitelkiama kitų institucijų specialistų pagalba:

„Vaiko problemos kompleksinės, todėl svarbu sutelkti visų kompetencijas, pastangas. Įjungiamo įvairias tarnybas, kurios teikia pagalbą ne tik vaikui, bet ir centro darbuotojams, tėvams (globėjams). Problemas sprendžiame kompleksiskai, kolegialiai“ (16DB).

Tyrimo metu buvo domėtasi, kokias institucijas centrai įtraukia teikdami pagalbą vaikui ir jo šeimai ir kokias problemas tos institucijos padeda spręsti. Socializacijos centrų darbuotojai nurodė, kad įgyvendindami vaiko vidutinės priežiūros priemones tikslus daugiausia bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybės institucijomis: savivaldybės administracija, vaiko teisių apsaugos skyriais, policija, savivaldybių socialinės rūpybos skyriais, sveikatos įstaigomis, pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis. Informantai teigė, kad minėtos institucijos padeda spręsti problemas, tiesiogiai susijusias su šių įstaigų paskirtimi, jų funkcijomis įgyvendinant vaiko vidutinės priežiūros priemonę.

Su savivaldybių administracija, vaiko teisių apsaugos tarnybomis bendradarbiaujama analizuojant vaikų gyvenimo, ugdymo, teisių apsaugos klausimus, sprendžiant klausimus dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės panaikinimo ar pratęsimo, jei tėvai (globėjai) nepalaiko ryšio su vaiku, dėl vaiko atostogų, dėl tolesnės vaiko ateities. Nemaža dalis informantų bendradarbiavimą su minėtomis institucijomis vertina palankiai ir akcentuoja šių institucijų darbuotojų teikiamą pagalbą:

„Pasitelkiama policija, Vaiko teisių apsaugos skyrius, savivaldybės prevencinio darbo koordinavimo grupė, mokykla. Taip pat kartais reikia Priklausomybės skyriaus specialistų pagalbos, kartais užtenka centro administracijos pagalbos. Visi labai geranoriškai įsitraukia į pagalbos vaikui teikimą ir labai daug padeda“ (3AM).

Kai kurie informantai minėjo, kad pasitaiko formalaus bendravimo atvejų, pasigendama aktyvesnio minėtų institucijų dalyvavimo vykdant vaiko vidutinės priežiūros priemonę:

„Kartais atrodo, jog jei vaikas pas mus, tai visa atsakomybė tenka mums“ (7CB);

„Neužtenka tik formalaus bendravimo – informacijos, ataskaitos, bet reikia gyvo domėjimosi, bendravimo, aktyvaus dalyvavimo priemonės vykdymo procese“ (16DB);

„Reikėtų, kad su mūsų įstaiga susijusios institucijos nepasivargintų susipažinti su mūsų centro veikla bei realiu gyvenimu“ (4BB).

Taip pat buvo paminėta, kad pasigendama aktyvesnio bendradarbiavimo tarp vaiko gyvenamosios vietos ir savivaldybės, kurios teritorijoje yra vaikų socializacijos centras, minėtų institucijų:

„Norėtusi, jog vaiko gyvenamos vietos ir savivaldybės, kurios teritorijoje yra centras, įstaigos, atsakingos už vidutinės priemonės vykdymą, palaikytų glaudesnius tarpusavio ryšius, taip būtų visiems lengviau susikalbėti ir pasiekti kur kas geresnių rezultatų“ (4 BB).

Informantų teigimu, problemas, susijusias su teisės pažeidimais, daugiausia padeda spręsti policija. Ši institucija aktyviai įsitraukia į prevencinį darbą VSC:

„Kreipiamės ir sulaukiame pagalbos, kai mokinys pabėga iš socializacijos centro, padaro kitus teisės pažeidimus, pavyzdžiui, sukelia muštynes, įvykdo vagystę ir kt.“ (16DB);

„Kartu policijos atstovai organizuoja susitikimus su centro bendruomenės teisinio švietimo klausimais, organizuoja renginius, susijusius su eismo saugumu, renginius „Stabdyk nusikalstamumą“, taip pat organizuoja sportinius renginius ir centro mokiniams, ir įtraukiant kitas mokyklas“ (4BB).

Kai kurių centrų darbuotojai minėjo, kad norėtų aktyvesnio policijos įsitraukimo, ypač vykdant prevenciją ir organizuojant kitus renginius:

„Pasigendame iniciatyvos iš iš jų pusės. Būna taip, kad renginių iniciatoriais dažnai būname patys“ (9CB).

Socializacijos centrų darbuotojai nurodė, kad yra bendradarbiaujama su savivaldybių socialinės rūpybos skyriais, seniūnijomis, socialinės paramos centrais *„dėl socialinės paramos, pagalbos vaikui, jo šeimai“ (16DB).*

Su sveikatos priežiūros institucijomis bendradarbiaujama ne tik dėl vaiko sveikatos problemų:

„Kartas nuo karto pasitelkiami specialistai organizuojant renginius: sveikos gyvensenos, lytinio švietimo, nukreiptus prieš žalingus įpročius“ (3AB).

Informantai nurodė, kad pedagoginės psichologinės tarnybos padeda spręsti vaikų specialiųjų poreikių tenkinimo klausimus, teikia konsultacijas, metodinę pagalbą centro darbuotojams vaiko pažinimo, psichologinių, elgesio, ugdymosi problemų sprendimo klausimais.

Tyrimas parodė, kad centrai siekia plėsti socialinį tinklą, ieško socialinių partnerių. Stengiamasi užmegzti ir palaikyti ryšius su nevyriausybinėmis organizacijomis, konfesinėmis organizacijomis, mokyklomis, kitomis įstaigomis. Kartu vykdomi prevenciniai, socialiniai projektai, dalijamasi gerąja patirtimi, šios įstaigos padeda organizuoti įvairius renginius, įvairina centro veiklą:

„Mes pasitelkiame į pagalbą vienos įstaigos psichologus, kurie veda vaikams užsiėmimus, kad galų gale vaikas ištartų magišką žodį: „Aš galiu!“ (3AB);

„Su religinėmis organizacijomis bendradarbiaujame kuriant efektyvesnę bei turiningesnę moksleivių laisvalaikį“ (4BB);

„Ateina jaunimas iš vieno užimtumo centro, taip pat pedagogai, kurie dirba kitose mokyklose, atsiveda iš tų mokyklų jaunimą, kartu organizuojam įvairius renginius“ (2AM);

„Bendruojam su šalia esančia mokykla, kartu organizuojam viktorinas, šventes, parodas, sportines varžybas“ (23EM);

„Mūsų partneriai padeda mums įnešti naujovių, įvairina veiklą, o kartu padeda skleisti informaciją ir apie mūsų veiklą, pasiekimus“ (16DB).

Vieno kito socializacijos centro darbuotojai nurodė, kad yra įtraukiami savanoriai. Tokio pobūdžio praktika kol kas ribota. Kaip parodė 2010 metais VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ atliktas tyrimas, tik 13,9 proc. socializacijos centrų darbuotojų mano, kad jiems trūksta savanorių pagalba. Taip pat per menkai skiriama dėmesio bendradarbiavimui su aukštosiomis mokyklomis, sudarant galimybę studentams atlikti praktiką. Kai kurie informantai minėjo, kad turi mažai galimybių plėsti socialinių partnerių tinklą dėl nepalankios geografinės padėties.

Domėtasi, kaip centrams sekasi bendradarbiauti su vietos bendruomene. Darbuotojų atsakymai rodo, kad centrai ieško įvairių bendradarbiavimo su bendruomene ir dalyvavimo joje būdų: rengiami bendri renginiai, parodos, talkos, sporto šventės, atvirų durų dienos bendruomenei, taip pat užmezgami ryšiai su bendruomenėje esančiomis organizacijomis, įstaigomis, klubais. Kai kurių centrų darbuotojai nurodė, kad su bendruomene palaiko gerus, glaudžius ryšius:

„Esame vietos bendruomenės nariai. Dalyvaujame bendruomenės organizuojamuose renginiuose, o bendruomenė mielai dalyvauja centro renginiuose, visada suteikia reikalingą pagalbą. Dažnai sulaukiame pagyrimų, padėkų už bendradarbiavimą“ (16DB);

„Centrą palaiko vietos bendruomenė. Ugdytinius kviečiasi į bendruomenėje vykstančias šventes, įtraukia į projektus. Bendruomenės atstovai aplanko ugdytinius įvairių švenčių proga, juos pasveikina. Visada noriai dalyvauja renginiuose, į kuriuos būna kviečiami. Bendruomenė mūsų neatstumia, jaučiamės jos dalimi“ (8CB).

Kai kuriems centrams, ypač kūrimosi laikotarpiu, teko susidurti su priešišku bendruomenės nusiteikimu jų atžvilgiu ir sunkiai sekasi užmegzti glaudesnius tarpusavio ryšius:

„Bendruomenė buvo labai skeptiškai nusiteikusi mūsų atžvilgiu, tačiau jokių konfliktų tarp mūsų vaikų ir bendruomenės neįvyko ir bendruomenė aprimo“ (27EM);

„Mes daug kalbėjomės su vietos bendruomene, siekdami sumažinti jų priešišumą, dabar priešiškumas, neigiamas požiūris keičiasi, tampa pozityvesnis“ (23EM);

„Bendruomenė dar iki galo nesusigyveno su mumis, todėl menkai dalyvauja centro renginiuose, ne visada atsako į centro rodomą iniciatyvą užmegzti glaudesnius ryšius“ (25EM).

Kai kurių centrų darbuotojai minėjo, kad sunkiai sekasi užmegzti glaudesnius ryšius su bendruomene, nors ši jų atžvilgiu nėra priešiška nusiteikusi. Dažniausiai iniciatyva yra vienpusė:

„Mes stengiamės kviesti vietos bendruomenę į centro renginius, patys siūlom ir organizuojam renginius bendruomenėje, bet sunkiai sekasi. Bendruomenė pasyvi, nelabai noriai įsitraukia, ypač į renginių organizavimą. Daugiau būna žiūrovais“ (6BB);

„Vaikai daugumoje kilę iš kitų respublikos vietų, Su vietos bendruomene aktyvių ryšių nepalaikom, išskyrus parapijos bendruomenę“ (24EM).

Socializacijos centrų darbuotojų buvo teirautasi apie bendradarbiavimą su kitais socializacijos centrais. Informantai nurodė, kad bendradarbiavimas tarp centrų vyksta specialistų, administracijos, pedagogų, mokinių lygmeniu. Specialistai, pedagogai, administracija rengia bendrus susitikimus, metodines dienas, seminarus, per kuriuos susipažįsta su centrais, dalijasi gerąja darbo patirtimi, darbo metodais, aptaria vaikų vidutinės priežiūros priemonę ir teikia siūlymus dėl jos tobulinimo. Pagal galimybes retkarčiais centrai organizuoja išvykas į užsienio šalyse esančius panašaus pobūdžio centrus. Tokių išvykų tikslas – susipažinti su jų patirtimi, sužinoti, kaip organizuojamas ugdomasis darbas, laisvalaikis, darbinė veikla ir kt.

Organizuojami bendri renginiai mokiniams: sporto varžybos, koncertai, parodos. Tačiau dažniems susitikimams, renginiams stokojama lėšų.

Siekiant užtikrinti vidutinės priežiūros priemonės efektyvumą ir sėkmingą vaiko resocializaciją, ypač svarbus VSC bendradarbiavimas su vaiko tėvais (globėjais), juos įtraukiant į organizuojamą ugdomąją veiklą

centre, palaikant nuolatinis (ne epizodinius) ryšius su šeima, suteikiant pagalbą. VSC darbuotojų buvo teirautasi, kaip sekasi bendradarbiauti su vaiko tėvais (globėjais).

Remiantis atsakymais būtų galima išskirti bendradarbiavimo su vaiko šeima pasiekimus ir tam tikrus kliuvinius. Kalbėdami apie teigiamą bendradarbiavimo patirtį informantai akcentavo, kad su tėvais (globėjais) stengiamasi palaikyti nuolatinį ryšį: skambinama į namus, rašomi laišukai, sistemingai informuojama apie vaiko elgesį, mokymosi pasiekimus, kalbamasi individualiai, atvykus tėvams ar nuvežus vaiką atostogų:

„Tėvams aiškinama vaiko psichologinė būsena, patariama, kaip elgtis mergaitei grįžus į namus / pas globėjus. Tėvai įtraukiami į vaiko socializacijos procesą bendraujant su jais telefonu, rekomenduojant jiems, kaip paveikti vaiką, organizuojant dažnesnį bendravimą, informuojant tėvus apie teigiamus pokyčius vaiko elgesyje“ (2EM).

VSC darbuotojai rengia atviras tėvų dienas. Tėvai (globėjai) skatinami dalyvauti organizuojamuose centro renginiuose. Iš toliau atvykusiems tėvams suteikiama galimybė pasilikti, pernaktoti įstaigoje, ilgiau pabūti su vaiku:

„Tėvams ir globėjams suteikiama galimybė lankytis, nakvoti įstaigoje. Jie lankosi tradicinėse įstaigos šventėse“ (23EM).

Specialistai pažymi, kad bendraujant su tėvais (globėjais) stengiamasi laikytis pozityvių nuostatų (nekritikuoti, nebarti ir pan.), tėvai informuojami apie centro specialistų teikiamą pagalbą, gali individualiai su kiekvienu jų pasikalbėti, spręsti kylančias problemas.

Kita vertus, pabrėžiama, kad glaudūs ryšiai priklauso nuo abiejų pusių iniciatyvos, aktyvumo, geranoriškumo:

„Tėvai, kurie domisi, kaip vaikui sekasi centre, palaiko nuolatinį ryšį tiek su vaiku, tiek centro darbuotojais. Bet yra nemažai atvejų ir kitokių, kai susiduriam su tėvų abejingumu, nenoru lankyti vaiko, palaikyti su juo ryšius ir panašiai“ (5 BB).

Kaip vieną iš svarbiausių bendradarbiavimo su tėvais / globėjais kliuvinių VSC darbuotojai nurodė tėvų (globėjų) abejingumą vaiko atžvilgiu, *„nenori nei jo lankyti centre, nei paskambinti, nei parašyti ar paimti atostogų“ (8 CB).*

Informantai nurodė, kad yra nemažai tėvų, kurie atvyksta retai, o atvykę pabūna labai trumpai:

„Nuolat kažkur skuba, nenori ilgiau pabūti, pabendrauti su vaiku, bendrauti su darbuotojais, pasidomėti, kaip sekasi jų vaikui, pasitarti“ (19 DB).

Kai kurie darbuotojai akcentavo, kad dalis tėvų nesupranta savo vaidmens vykdam vidutinės priežiūros priemonę svarbos:

„Jie mano, jog jei vaikas pas mus, tai vaiko ugdymas yra tik socializacijos centro darbuotojų reikalas“ (5 BB);

„Vaikai čia išmoksta higienos, atsisakyti žalingų įpročių. Atvažiuoja mama – ir viskas nubraukiama. Išlipa iš mašinos, išsitraukia cigaretę ir dar sūnui pasiūlo. Atseit, žiūrėkit“ (16 DB).

Informantai nurodė ir kitas riboto kontakto su tėvais priežastis: tėvų (globėjų) materialiniai sunkumai, centrai toli nuo vaikų gyvenamosios vietovės, tėvų priklausomybė ir kitos problemos. Kai kurie informantai pabrėžė, kad savivaldybės institucijos, atsakingos už vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymą, turėtų daugiau pagalbos teikti tėvams (globėjams), kurie susiduria su įvairiomis problemomis. Pastebėta, kad kai kurie informantai, nors ir pripažįsta centro vaidmens svarbą teikiant pagalbą tėvams, yra linkę atsakomybę užkrauti kitoms institucijoms, kurios turi dirbti su tėvais / globėjais:

„Tėvai gali gauti ir gauna specialistų konsultaciją, jeigu tik tai juos domina. Be to, čia jau turėtų dirbti kitos institucijos, mes dirbam daugiau su vaikais“ (2 AM).

Vaiko vidutinės priežiūros priemonės tikslams pasiekti taip pat svarbi socializacijos centrų personalo kompetencija, tarpusavio bendradarbiavimas. Darbuotojo kompetencija – vienas iš svarbiausių organizacijos plėtros išteklių, leidžiančių jai siekti konkrečių tikslų (Indrašienė 2009; Leliūgienė, Djačenko 2010). Kita veiksminga socialinės pedagoginės pagalbos teikimo sąlyga yra komandinis darbas. Dirbant komandoje galima pasiekti daug geresnį rezultatą, nes planuojant, organizuojant, vertinant darbą su vaiku, tarpusavyje pasidalijama žiniomis, patyrimu.

Tyrimo metu socializacijos centrų darbuotojų buvo prašoma pasidalyti patirtimi, susijusia su tarpusavio bendradarbiavimu institucijoje, sprendžiant kompleksines vaiko psichosocialines problemas. Tyrimo duomenys rodo, kad vyksta nuolatinis keitimasis informacija, susirinkimai, pasitarimai, kasdien aptariami eiliniai klausimai, organizuojamos apskritojo stalo diskusijos:

„Vaiko problemos sprendžiamos centro specialistų komandoje: auklėtojai, socialiniai pedagogai, psichologas, mokytojai, specialusis pedagogas, administracija, kartais pajungiami specialistai iš šalies (psichologai, psichiatrai ir kt.). Dirbant komandoje kiekvienas pasidalija atsakomybę už tam tikrą veiklą“ (5 BB);

„Mums svarbiausia suteikt pagalbą vaikui. Pamatyt ir padėt. Todėl nuo pirmųjų dienų darbas su vaiku organizuojamas taip, kad paruoštumėm jį grįžti į šeimą, visuomenę. Ir šiame procese dalyvauja visi centro darbuotojai. Darbas vyksta komandoje, tarpusavyje tariantis, derinant veiklą, aptariant jos rezultatus. Stengiamės įtraukti tėvus, juos informuojame, prašome jų siūlymų, norime, kad jie būtų aktyvūs komandos nariai, tačiau ne visada tai pavyksta“ (24 EM).

Vaiko vidutinės priežiūros priemonės tikslams pasiekti svarbus ir socializacijos centrų darbuotojų tarpusavio bendradarbiavimas, bendradarbiavimas tarp socializacijos centrų, dalijantis gerąja darbo patirtimi, tobulinant vaiko vidutinės priežiūros priemonę.

Skiriamasis apibendrinimas

Vaiko minimalios priežiūros priemonių įgyvendinimą instituciniu lygmeniu inicijuoja mokyklos vaiko gerovės komisija, o savivaldybės – savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisija. Mokyklos vaiko gerovės komisija dirba su mokyklos nelankančiais, netinkamo elgesio mokiniais, vykdo psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevenciją ir organizuoja švietimo pagalbą.

Savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisija koordinuoja tarpinstitucinio bendradarbiavimo įgyvendinimą, surenka informaciją ir pateikia ją savivaldybės administracijos direktoriui bei dalyvauja posėdžiuose dėl minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių vaikui skyrimo.

Paskyrus vidutinę priežiūros priemonę, šeima gauna minimalią pagalbą arba jos visai nesulaukia. Dažnai akcentuojama nepakankama pagalba, iki vaikas patenka į vaikų socializacijos centrą ir / ar jam išėjus, tačiau labai retais atvejais kalbama apie pagalbą ir vaikui, ir šeimai, kai vaikas yra centre. Teikiama pagalba yra fragmentuojama, atskirai teikiama vaikui ir šeimai.

Kol patenka į vaikų socializacijos centrus, pagalbos vaikai dažniausiai kreipiasi į tėvus, mokyklos socialinius pedagogus, kiek rečiau į psichologus

ir vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojus. Mažiausiai mokiniai linkę dalytis savo problemomis su mokytojais, tačiau iš jų dažniausiai sulaukia pagalbos (po tėvų). Iš tėvų daugiau pagalbos sulaukia jaunesnio amžiaus ir mieste gyvenantys vaikai.

Mokiniams sunku adaptuotis centre dėl išankstinių neigiamų nuostatų centro atžvilgiu, namų ilgesio, bendravimo su kitais vaikais problemų. Labiausiai adaptuotis centre padeda grupės auklėtojas, direktoriaus pavaduotojas ir socialinis pedagogas. Vaikai pažymi, kad šie asmenys su jais kalbasi, pataria, padrąsina, guodžia, moko bendrauti su kitais. Socializacijos centre gyvenantys mokiniai, sprendami jiems dažniausiai kylančias problemas, tokias kaip priklausomybė, tarpusavio konfliktai ir konfliktai su mokytojais, dažniausiai pagalbos kreipiasi į grupės auklėtoją, direktoriaus pavaduotoją ir socialinį pedagogą. Jų suteikta pagalba daugeliu atvejų ugdytiniai yra patenkinti. Pažymėtina, kad didelė dalis mokinių iš viso nelinkę ieškoti pagalbos.

Vaikų socializacijos centruose daug dėmesio skiriama neformaliajam ugdymui, tačiau susiduriama su lėšų trūkumu, vaikų motyvacijos stoka, rutina. Vaikai teigia, kad mažai yra įtraukiami planuojant laisvalaikį. Specialistai tvirtina atsižvelgiantys į vaikų poreikius. Kaip socializacijos centrų stiprybė išskirtinas profesinis orientavimas. Vaikų apklausos duomenys patvirtina, kad didelis dėmesys skiriamas jų ateities planams.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad vaikų socializacijos centras yra kompleksinė bendruomenė, kurioje vyrauja sudėtinga santykių sistema. Vaikų apklausos duomenys rodo, kad dėl mokymosi ar bendros savijautos centre jie nuolat jaučia įtampą. Formalizuotas bendruomeniškumas – savivalda, vaikų vertinama taip pat kritiškai.

Siekiant užtikrinti vaiko vidutinės priežiūros priemonės efektyvumą ir sėkmingą vaiko socialinę reintegraciją svarbu, kad visos institucijos, atsakingos už priemonės įgyvendinimą, aktyviai bendradarbiautų.

Pasigendama bendradarbiavimo iniciatyvos, ypač iš vaiko tėvų / globėjų, vaiko gyvenamosios vietos savivaldybės, bendruomenės. Dažnai bendradarbiavimo iniciatoriai būna patys centrai. Kita vertus, centrai per menkai išnaudoja bendradarbiavimo galimybę su nevyriausybinėmis ir vyriausybinėmis organizacijomis, institucijomis, privačiais asmenimis, savanoriais, aukštosiomis mokyklomis.

IŠVADOS

Nusikalstamumas – socialinis ir teisinis reiškinys, susijęs su visuomenės socialine, demografinė, politinė, moralinė, ekonomine bei teisine situacija, jos raida ir pokyčiais. Nusikalstamo elgesio priežasčių ir veiksnių tarpusavio sąveiką aiškina atskiros teorijos. Nepaisant principinio mokslininkų susitarimo atsižvelgti ir objektyviai įvertinti esminius elgesį lemiančius veiksnius, yra gana daug skirtumų, susijusių su asmenybės raidos vertinimo teorijų biologiniais, socialiniais, psichologiniais, pedagoginiais ir kitais aspektais. Suprantama, kad prognozuojant individo elgseną ir galimas jos transformacijas būtina atsižvelgti į esmines ir specifines asmenybės struktūros savybes, socialinių veiksnių bei atskirų situacijų ypatumus, tačiau izoliuotas vienos nusikalstamo elgesio teorijos pritaikymas yra negalimas, nes remiantis tik viena iš teorijų visapusiškai paaiškinti nusikalstamumo priežasčių neįmanoma. Norint suvokti nusikalstamo elgesio priežastis, būtina kompleksiskai ir integruotai nagrinėti visas nusikalstamo elgesio priežasčių teorijas.

Nepilnamečių nusikalstamumas pasižymi tam tikru specifiskumu, leidžiančiu šį reiškinį nagrinėti kaip atskirą nusikalstamumo aspektą. Pagal nepilnamečių padarytų nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų rūšį tendencijos išlieka panašios: vyrauja smurtinio pobūdžio grupinės nusikalstamos veikos, didžiausią jų dalį sudaro vagystės. Nepilnamečių nusikalstamo elgesio formavimuisi įtakos gali turėti nepalankios asmenybės ugdymo(si) sąlygos šeimoje, neigiami veiksniai mokyklos aplinkoje, ištraukimas į bendraamžių grupes, kuriose vyrauja antisociali, nusikalstama veikla, nepakankamas laisvalaikio užimtumas ir žiniasklaida. Ieškant nepilnamečių nusikalstamumo problemos sprendimo būdų, siekiant koreguoti netinkamą ir vaikui ydingą elgesį, suteikti jam socialinę, pedagoginę psichologinę ir kitokią pagalbą, svarbus humanistinis nusiteikimas, atliepantis socialinį rentabilumą, poveikio neišvengiamumą bei paties asmens atsakomybę ir pastangas šiame procese.

Tarptautinės patirties analizė atskleidė tris svarbiausius sėkmingos nepilnamečių resocializacijos veiksnius: vidutinės priežiūros priemonės taikymo trukmės optimizavimas minimalizuojant institucijoje praleidžiamo laiko trukmę ir teikiant vaikams individualizuotą socioedukacinę

pagalbą, ryšių su artimiausia vaiko aplinka palaikymas, kuriant tarpusavio bendradarbiavimo tinklą, personalo kompetencijos, organizuojiant formaliojo ir neformaliojo ugdymo procesą, plėtojimas ir palaikymas. Taikant kraštutinę vaiko priežiūros priemonę – atidavimą į uždarą instituciją, – svarbu atsižvelgti į vaiko rizikos lygį ir, remiantis vaiko individualia charakteristika, suteikti multikompleksinę pagalbą, išskirtinį dėmesį skiriant mediacijos procesui.

Iki nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje nepilnamečių nusikaltamumas buvo vertinamas kaip specifinis auklėjimo sistemos trūkumų rodiklis, kurį lemia įvairūs materialiniai, kultūriniai, ideologiniai, psichologiniai ir kiti socialiniai reiškiniai, todėl kovojant su nepilnamečių nusikaltamumu pagrindinis dėmesys buvo skiriamas prevencinėms priemonėms. Ypatingą vaidmenį nepilnamečių teisių apsaugos ir nepilnamečių teisės pažeidėjų priežiūros srityje 1962–1994 metais vaidino nepilnamečių reikalų komisijos. Pagal savo kompetenciją komisijos, atlikdamos prevencinį darbą, taikė ir priverstines poveikio priemones, susijusias netgi su laisvės ribojimu – galėjo atiduoti nepilnamečių auklėti į specialiąsias mokymo ir auklėjimo bei gydymo ir auklėjimo įstaigas, kuriuose buvo derinami savanoriškumo ir būtinumo principai, skiepijamas didesnės atsakomybės jausmas. Be minėtų specialiųjų mokyklų, Lietuvoje dar veikė Vidaus reikalų ministerijos nepilnamečių auklėjimo darbų kolonijos, kuriose nepilnamečiai atlikdavo laisvės atėmimo bausmę.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę tapo būtina sukurti naują nepilnamečių justicijos sistemą, grindžiamą pagarba žmogaus teisėms ir pabrėžiančią nepilnamečių teisės pažeidėjų rehabilitacijos ir resocializacijos galimybes. Teisines ir institucines nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos gaires nustatė Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija (1998). Reikšmingą pokytį nepilnamečių justicijos srityje suvaidino 2007 m. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, kuris įteisino minimalios ir vidutinės priežiūros skyrimo tvarką vaikui, turinčiam elgesio problemų bei linkusiam nusikalsti. Šiame įstatyme įtvirtinta nuostata, kad vaikų socializacijos centras skirtas vaiko tinkamam ugdymui, jam teikiama kvalifikuotai švietimo pagalba ir kitoms paslaugoms, kurios padėtų siekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių ir ugdytų jo vertybines nuostatas bei socialinius

igūdžius, sudarė sąlygas reorganizuoti specialiuosius vaikų globos namus ir įsteigti naujus vaikų socializacijos centrus.

Vaiko vidutinės priežiūros priemonių taikymas turi būti vertinamas kaip vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistema. Pagrindinės minimalios priežiūros priemonių įgyvendinimo problemos ir savivaldos, ir mokyklos lygmeniu siejamos su menka jų narių motyvacija dėl darbo visuomeniniais pagrindais bei įstatymo spragomis – nenumatyta atsakomybė tėvams ir teisėtiems vaiko globėjams dėl minimalios priežiūros priemonių nevykdymo.

Vaikų socializacijos centrų specialistai akcentuoja ankstyvosios prevencijos reikšmę ir pagrindinę atsakomybę dėl vidutinės priežiūros priemonės skyrimo suteikia, deleguoja šeimai ir mokyklai. Adaptacijos socializacijos centre periodu vaikams išskylančius sunkumus, siejamus su susiformavusiomis negatyviomis nuostatomis, socialinių igūdžių stoka, laisvių apribojimu, padeda įveikti grupės auklėtojai ir administracijos atstovai. Prieš patekdami į vaikų socializacijos centrą ir gyvendami jame vaikai dažniausiai savo problemomis nėra linkę dalytis. Pagalbos vaikai kreipiasi į mokytoją, auklėtoją, socialinį pedagogą ir jos sulaukia. Tyrimo rezultatai rodo, kad socializacijos centruose dar nėra sukurta vieninga pedagoginę psichologinę pagalbą laiduojanti sistema, nes kitų pagalbos specialistų vaidmuo tėra epizodinis.

Pagalba šeimai, kurios vaikas ugdomas socializacijos centre, yra vienas iš pagrindinių veiksnių, sąlygojančių vaiko resocializaciją, nutraukus vidutinės priežiūros priemonių taikymą. Daugumos vaikų ir jų tėvų tarpusavio santykiai yra geri, vaikai su jais dažniausiai bendrauja telefonu, yra labiau linkę ieškoti kontakto su tėvais nei tėvai su vaiku. Kuriant artimas namų aplinkai sąlygas, skatinančias palankią ugdytinio socializaciją, orientuojamasi į fizinės aplinkos psichosocialines dimensijas. Kaip svarbų veiksnių ir sėkmingos vaikų reintegracijos galimybę tyrime dalyvavę specialistai nurodė įvairias elgesį keičiančias ar igūdžius ugdančias programas. Pažymėtinos pastangos įtraukti tėvus į vaiko pasirengimą grįžti į visuomenę, tačiau bendradarbiavimas su šeima apsiriboja informacijos tėvams (globėjams) teikimu, tęstinė socialinė psichologinė pagalba jiems nėra teikiama. Tėvai dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių atvyksta retai, nenoriai bendrauja su centro specialistais, nėra aktyvūs socializacijos centruose tėvams organizuojamų renginių dalyviai.

Vaikai teigiamai vertina laisvalaikį socializacijos centre, nors patys gana pasyviai įsitraukia ir dalyvauja jį organizuojant, nėra linkę dalytis lūkesčiais. Laisvalaikį, siekdami užtikrinti tęstinumą ir įvairovę, dažniausiai organizuoja pedagogai. Vaikų socializacijos centrų specialistai suvokia laisvalaikio reikšmę, stengiasi jį tinkamai organizuoti, tačiau nuolat susiduria su vaikų pasyvumu ir lėšų trūkumu. Populiariausia vaikų veikla laisvalaikiu yra televizoriaus žiūrėjimas, nepopuliariausia – laikraščių skaitymas. Daugiausia vaikai lanko sporto, technologijų ir meno pakraipos būrelius, pageidauja šiuolaikinių šokių būrelio. Dalyvaudami įvairiose programose vaikai yra mokomi mokytis, bendrauti ir bendradarbiauti, valdyti savo jausmus ir atsparumą kitų įtakai. Vaikų socializacijos centruose sukurta ikiprofesinio ugdymo sistema, dauguma ugdytinių supranta, kad gali siekti tolesnio formaliojo mokymosi ir įgyti specialybę.

Siekiant užtikrinti vaiko vidutinės priežiūros priemonės efektyvumą ir sėkmingą vaiko socialinę reintegraciją svarbu, kad visos institucijos, atsakingos už priemonės įgyvendinimą, aktyviai bendradarbiautų su valstybės ir savivaldybės institucijomis, vaiko tėvais (globėjais), socialiniais partneriais ir vietos bendruomene. Aktyvus abipusis bendradarbiavimas instituciniu ir tarpinstituciniu lygmeniu sudaro sąlygas vaikų socializacijos centro specialistams teikti veiksmingą kompleksinę pagalbą vaikui, kolegialiai spręsti kylančias problemas, tarpusavyje dalytis darbo patirtimi, tobulinti centro veiklą. Institucinę pagalbą teikia vaikų socializacijos centro specialistai. Kai problemai spręsti neužtenka vienos institucijos specialistų, įtraukiami kitų institucijų atstovai, galintys suteikti kompetentingą pagalbą sprendžiant iškilusią problemą.

REKOMENDACIJOS

VAIKŲ SOCIALIZACIJOS CENTRAMS

Siekiant kiekvienam mokiniui suteikti kokybišką pagalbą:

- atlikti mokinio ir jo šeimos situacijos analizę, remiantis įvairių institucijų išvadomis bei vaiko stebėsenos ir specialisto pokalbio su juo rezultatais;
- diagnozuoti pagrindines problemas bei mokinio galimybes įveikti konkrečias problemas;
- identifikuoti mokinio emocinius ir mokymosi sunkumus;
- numatyti individualų ugdymą pagal mokinio poreikius ir gebėjimus:
 - o nustatyti kiekvieno specialisto atsakomybę už problemos sprendimą;
 - o veiksmų planą orientuoti į vaiko socializaciją ir saugumą;
 - o į pagalbos procesą įtraukti kitas suinteresuotas institucijas.

Siekiant užtikrinti glaudesnę vaikų socializacijos centrų ir tėvų bendradarbiavimą:

- pagalbos planą pagal galimybes derinti su vaiko tėvais;
- periodiškai informuoti tėvus apie mokinio pokyčius;
- mokiniui išeinant iš vaikų socializacijos centro tėvams teikti pagrindines rekomendacijas dėl vaiko tolesnės pozityvios socializacijos.

SAVIVALDYBĖMS

Paskyrus vaikui vidutinę priežiūros priemonę:

- sujungti įvairių specialistų profesinius įgūdžius, žinias, praktinę patirtį ir koordinuoti konkrečius veiksmus, kurių pavieniai specialistai negali atlikti;
- atsakomybę už tarpinstitucinį bendradarbiavimą skirti seniūnijos socialiniam darbuotojui, atsakingam už darbą su rizikos grupės šeima;
- numatyti atskirus atvejo vadybininkų savivaldybės vaiko gerovės komisijose etatus, padedančius užtikrinti koordinuotos pagalbos vaikui ir šeimai teikimą savivaldybėje;

- nustatytą laiką stebėti vaiką ir teikti jam socialinę pedagoginę pagalbą išėjus iš socializacijos centro.

LR ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJAI

Stiprinti vaikų socializacijos centrų žmogiškuosius išteklius, kuriant pagalbos socializacijos centrų darbuotojams sistemą bei metodinę bazę, padedančią vidutinės priežiūros priemonės vykdytojams efektyviau atlikti savo funkcijas:

- parengti rekomendacijas dėl individualizuotos pagalbos vaikui teikimo ir tėvų įtraukimo į pagalbos teikimą;
- įdiegti vaikų elgesio stebėsenos sistemą, padėsiančią objektyviai vertinti vaiko elgesio pokyčius.

SUMMARY

IMPLEMENTATION OF AVERAGE CHILD CARE IN SOCIALISATION CENTRES: SOCIO-EDUCATIONAL ASPECT

Childrens' behaviour which contradicts to the accepted community standards is one of the key problems of a contemporary family, school and community. Juvenile delinquency could be referred to as the beginning of the general delinquency, its potential reserve and a forecasted model for future. According to the Juvenile Justice Programme for 2009-2013, law infringements by juveniles are the beginning of further criminal activity of adult persons. The research showed: prevention of early-occurring juvenile delinquency could effectively reduce the opportunity to commit delinquent acts in the future (Dapšys, 1993).

Resocialisation of children is stipulated in the provisions of the Convention on the Rights of the Child (Official Gazette, 1985, No 60-1501), the Havana Rules (1990) and the Riyadh Guidelines (1990), therefore, efforts of the community members in providing assistance based on individual needs of the child are instrumental for the effective return of the child to the society. Resocialisation of juveniles is perceived as a restoration of a social status and values of a person by applying well-targeted pedagogical, psychological, educational and other measures for integration of a person to the society (Official Gazette, 2004, No 83 – 3008). The method of solving the problem of the delinquent youth is based on humanistic approach, social profitability, inevitability of a contemporary impact and responsibility/efforts of a person in this process (Liaudanskienė, Leliūgienė; 2007).

In order to find the right solution to the problem of juvenile delinquency, to change inadequate behavior of the child and provide social, pedagogical, psychological and other assistance, it is necessary to establish an effective resocialisation system.

Development of the system determined strategic trends of the juvenile justice which have been implemented since 1999. The Juvenile Justice Programme for 1999-2002 covered the development of the concept of the reform, coordination of legal acts, specialisation of institutions, and education/public information campaign (see <http://www.nplc.lt/nj>). The main objective of the Juvenile Justice of 2004-2008 is to seek resocialisation of the delinquent youth and contribute to the reduction of juvenile delinquency (Official Gazette, 2004, No 83 – 3008). The Law on Minimal and Average Care of the Child of the Republic of Lithuania, which came into force on 1 January 2008 (Official Gazette,

2007-07-19 No XI-1238; Official Gazette, 2010-12-14 No XI-1232) stipulates the procedure for the assignment of minimal and average care to the child having behavioural problems and susceptible to crimes. One of the main problems highlighted in the Programme for Juvenile Offenders for 2009-2013 is resocialisation of children in socialisation centres and children who left the centres, as well as their protection from negative influences (Official Gazette, 2009, No 33-1268).

All the above presupposes the relevance of scientific research in socialisation centres and its practical applicability. Changes based on the scientific data, evaluation of socio-educational assistance to the children in socialisation centres and projection of the research-based recommendations directed towards positive changes could contribute to the establishment of an effective minimal and average care system.

Lithuanian scientists analysed various aspects of juvenile delinquency, namely, socio-educational: Indrašienė (2004, 2010, 2011), Kvieskienė (2007), Prakapas (2007), Leliūgienė (2002), Targamadžė, Rimkevičienė, Rupšienė (2000), Liaudanskienė (2007); psychological: Dapšys (1998), Juodraitis (2003), Valickas (2002), Žukauskienė (2006), Merkys (2003), Gečėnienė (2004) and sociological: Babachinaitė, Vileikienė (2006). However, during the recent decade, only few surveys were related to the average child care: in August 2001- May 2002, the Law Institute analysed the regulatory framework of institutions providing minimal and average care for juveniles following the order of the Ministry of Education and Science (www.nplc.lt). In 2002, Šiauliai University carried out the research 'Educational and Psychosocial Analysis of Average Juvenile Care Institutions' and submitted conclusions anticipating specific managerial decisions and actions related to changes in the sphere of management of human resources. Vileikienė (2007) revealed the problems of the juvenile justice personnel and inter-institutional cooperation. The National Agency for School Evaluation (2010) executed external evaluation of quality of socialisation centres which included the analysis of school culture; education and learning, achievements; assistance to pupils and strategic management of pupils. Public Institution 'Global Initiative in Psychiatry' (2010) presented the interfaces between the situation, factors and reasons of delinquent behaviour of children who have been assigned average care. Vitkauskas (2010) investigated the problem of resocialisation of delinquent youth with behavioural problems by applying the average care means.

The aim of this monograph is to analyse theoretically and empirically the experience of implementation of average care of the child in socialisation centres from the socio-educational point of view.

Objectives:

- To review the causes of juvenile delinquency and the trends of its manifestation.
- To analyse the experience of implementation of juvenile justice in Lithuania and in Europe.
- To analyse peculiarities of implementation of minimal care at institutional and local self-government level.
- To define the attitude of specialists providing socio-educational assistance towards the effectiveness of the applied average care means and quality of assistance to the child and family.
- To analyse the attitude of pupils at the socialisation centre towards the assistance to the child and family.
- To discuss the experience of socialisation centres in organising institutional and inter-institutional cooperation.

The Monograph is based on:

- The concept for the establishment of social networks (Wijk, Van Den Bosch, Volberda, 2003; Darling-Hammond, Laughlin, 1995) highlighting the importance of social networks for each participant of the education process;
- The concept of groups and organisational structure/dynamics (Berne, 1977) highlighting the interaction and transaction as key processes determining the trends of group activity and development of an organisation;
- The systematic approach, according to which class, school as an organisation and society can grow and develop only in interaction with the environment, in subordination and harmony (Payne, 2000);
- The attitude of anthropocentric philosophy treating a learner as a free, rational and responsible personality where education provides favourable conditions for further self-education and learning of pupils;
- Community development model aimed at the development of community opportunities and integration when problems are solved together with the community and directed toward the research and projects (Cox, Erlick, Rothman, Tropman, 1987);
- Ecological model aimed at promoting group functioning, organisational structures, social network and physical environment (Germain, Gitteman, 1980, Berns, 2009).

The research is based on the multidisciplinary approach and is executed according to the traditions of socio-educational research, including the definition

of the research object, goal and objectives. The principle of triangulation was applied, i.e. the research was carried out by combining the qualitative and quantitative methodologies and by involving various participants in the research.

The Monograph consists of three chapters, conclusions and references: Chapter 1: Juvenile Delinquency: Causes and Manifestation; Chapter 2: Implementation of the Juvenile Justice; Chapter 3: Application of Average Child Care Means.

The first part of the Monograph 'Juvenile Delinquency: Causes and Manifestation' provides an overview of theories explaining juvenile delinquency. Notably, theories related to causes of a delinquent behaviour are determined by different attitudes towards the nature of delinquency: the reasons of delinquent behaviour are related to social human environment, psycho-physical human qualities etc. The attempts to develop integrated theories demonstrate that specialists still lack relevant knowledge on the delinquent behaviour. In the first Chapter all theories related to causes of delinquency are divided into two groups: sociological and biopsychological. Biopsychological approach includes the theories of causes of delinquent behaviour based on the biological nature of human beings and psychological-psychiatric theories defining certain mental phenomena of human beings as causes of a delinquent behaviour. Sociological theories emphasise the relation of social environment and human behaviour.

The focus in the first Chapter is given to trends of juvenile delinquency. According to the statistical data of the recent years juvenile delinquency has decreased, however, this could be related to the reduced number of children in Lithuania, as well as to the implementation of various preventive programmes and well-balanced punishment and educational measures for juvenile delinquents. According to researchers, juveniles suspected of or charged with criminal offenses are not getting younger: criminal offenses are usually committed between ages 16 and 17, much less by 15 and 14 year old juveniles. The trends are the same by the types of crime committed by juveniles and by the criminal offence: half of all crimes committed by juveniles are thefts, whereas the most severe acts of violence (murders, serious health disorders, rapes, sexual assault) account for only a small percentage of juvenile crime. Juveniles are apt to commit criminal offenses in urban rather than rural areas. They are more likely to commit crimes in groups, the majority of offenders are boys. According to the research, the share of unemployed juveniles and those not attending school and using narcotic substances or suspected of or charged with criminal offenses has increased. While analysing the risk factors determining juvenile delinquency, researchers focused on family, school, peer and media institutions. They

defined that underdeveloped parental skills, the use of alcohol and drugs in the family, conflicts between parents, child neglect, bad relationship between children and parents, violence in the family, parental crimes and educational mistakes are real obstacles for the socialisation of the child, especially when the above gaps are not compensated by other social institutions. Therefore, it is important to establish an appropriate school environment, which could facilitate social development of the child. Desocialisation of the child, his/her resistance to school and delinquent behaviour might be caused by poor school performance, alienation, elimination from school, reluctance to participate in school life, negative relations between pupils and teachers and among pupils themselves; involvement in anti-social and criminal peer group activity enhancing anti-social attitudes and anti-social behaviour. The youth might not necessarily be focused on delinquent behaviour; they may commit crimes because of the absence of favourite occupation. Thus, juvenile delinquency could be referred to as an unavoidable outcome of bad organisation of free time and absence of favourite occupation. The media, especially TV, Internet and computer games have huge impact on the formation of juvenile attitudes/behaviour. Children are learning both, from real examples (family members, peers) and the examples presented by the media. In addition, young people are more compelling and more exposed, since their system of values is not yet developed.

The second Chapter 'Implementation of Juvenile Justice' describes the experience of European countries and Lithuania in implementing juvenile justice.

The analysis of European countries in the sphere of juvenile justice revealed two main trends: the Anglo-Saxon and continental (European). The Anglo-Saxon trend includes the experience of the countries like England, Wales, the Netherlands and Northern Ireland. In principle, it is directed towards justice with the characteristic criminal and sometimes repressive approach. The continental tradition includes the experience of the countries like France, Belgium, Austria, Germany and Scandinavian countries investing into provision of multiple assistance. The above countries are focused on the development of social skills, cooperation with parents, application of the assigned educational methods, and the process of mediation, which is already applied in Lithuania. Closed institutions could be means for children requiring stronger control and security, but in any case these are not custodial institutions. Moreover, efforts are made to place children in half-opened institutions as soon as possible.

It must be highlighted that throughout the years the Lithuanian legal system focused on the regulation of legal status of juveniles. Until the year 1940, special education and disciplinary institutions employing experienced teach-

ers, psychologists and doctors were treated as a good means for correction of behaviour of juvenile delinquents. During the period of Soviet occupation juvenile delinquency was evaluated as a specific indicator of gaps in the educational system. Commissions for juvenile affairs carried out preventive work and applied compulsory measures, which sometimes were related to the restriction of freedom. They could refer a juvenile to special teaching/educational or treatment/educational institutions. Lithuania also had juvenile correctional labour colonies under the Ministry of Interior. They applied various preventive measures (mostly related to re-offending rather than to the early crime prevention). After Lithuania regained its Independence, the juvenile justice reform began. Its goal was to establish a system based not on fear but on the respect of human rights. The system highlighted the opportunities for rehabilitation and resocialisation of juvenile offenders depending on the activity of the entire system of justice and on its changes.

According to the Law on Minimal and Average Care of the Child of the Republic of Lithuania (2010), the aim of the child socialisation centre is to ensure adequate education of the child, qualified educational assistance and other services contributing to positive changes of the child's behaviour and developing the child's values and social skills.

The third Chapter presents the results of the empiric survey 'Application of Average Child Care Mean'.

The goal of the research was to analyse the use of average child care means as a socio-pedagogical assistance for the child having behavioural problems.

In order to evaluate the application of average child care means as an assistance to child with behavioural problems, the researchers decided that such an assistance should be considered as a system of minimal and average care means. Therefore, they analysed both the average and minimal care means.

The research consisted of three interrelated parts.

The first part: implementation of the minimal care means.

The goal of the research: to analyse the aspects of implementation of minimal child care at institutional and local self-government levels.

Reserachers interviewed 42 members of the child welfare commission of four different municipal administrations (Vilnius, Kaunas, Klaipeda and Marijampolė) and 72 members of the school child welfare commission of the child welfare commission of four different municipal administrations (Vilnius, Kaunas, Klaipeda and Marijampolė) and 72 members of the school child welfare commission.

The research consisted of three stages:

- The first stage included the analysis of the Law on Minimal and Average Care of the Child and the activity of the Child Welfare Commission (pursuant to operational trends stipulated in the Law);
- The second stage included the interviews with members of the school and municipal administration child welfare commission. A qualitative interview was constructed on the basis of the analysis of scientific literature and legal acts. The main subjects of interviews included: implementation of legal provisions; minimal child care means; main problems in implementing minimal care means; cooperation in implementing minimal care means; operational trends of child welfare commissions. The obtained data was recorded in paper-based records (members of the Commission refused audio recording for the sake of safety).
- The third stage included *data analysis and interpretation*. The results of the interview were analysed with the help of content analysis method, including categories and sub-categories. A summary of the research data was presented to the participants of the research. Reliability of the analysis was ensured by following the requirements of the content analysis.

The second part of the research: the experience in applying average care means.

The goal of the research was to define the attitude of specialists providing socio-educational assistance towards the effectiveness of the applied average care means and quality of assistance to the child and family. The interview method comprised interviews with 28 providers of socio-pedagogical assistance in six socialisation centres: social pedagogues, psychologists and group tutors. A qualitative interview was constructed on the basis of scientific literature, the experience gained during various internships, and meta-analysis of the research carried out in Lithuania. The main interview subjects included:

- Application of average care means;
- Attitude towards the effectiveness of the applied measures;
- Functions of teachers, tutors and social counsellors in implementing average care and in providing socio-educational assistance;
- Cooperation with local community, other centres and institutions;
- Work with children and their families;
- Providers of assistance to children and their families;
- Attitude towards quality of socio-pedagogical assistance to the child and family.

The third part of the research: organisation of socio-educational assistance to the child and family. The objective of the survey carried out in March-May 2011 was to analyse the attitude of children towards social, pedagogical, psychological, special-pedagogical, information and other assistance to the child and family.

Research sampling. The research included children from six child socialisation centres who have been assigned average care means. Due to objective reasons one socialisation centre refused to take part in the research.

Instrument of the research. The questionnaire consisted of three structural elements: instruction to pupils; diagnostic variables and demographic variables. The *Instruction* defined the goal of the research and indicated the institution carrying out the research. In order to ensure accuracy of the results, anonymity of the questionnaire was guaranteed.

Diagnostic variables consisted of nine groups of questions. The *first group* included one question comprising 11 statements aimed at specifying the socio-pedagogical assistance provided to pupils prior to their placement in the child socialisation centre. *The second group of variables* consisted of five questions related to adaptation of pupils in child socialisation centres. *The third group* consisted of four questions aimed at identifying the problems most often faced by respondents. *The fourth group* included five questions for identification of pedagogical problems faced by pupils and specialists providing assistance. *The fifth group* had nine questions evaluating the diversity and quality of pupils' leisure time. *The sixth group* included six questions related to specification of pupils' relations with parents and friends. The aim of *the seventh group* of questions was to analyse pupils' opportunities to take part in self-governance. *The eighth group* consisted of 3 questions designed for the analysis of pupils' future visions. It consisted of two open questions for children who have been assigned repeated average care.

The research followed the principles of ethics, including such aspects like goodwill, respect to personal dignity, justice, anonymity. The survey results was not analysed by comparing the data from different municipalities and socialisation centres; specific institutions could not be identified. The same was with the research conclusions and recommendations concerning improvement of the system of assistance to juvenile with behavioural problems. All children and specialists involved in the research were introduced to the principle of anonymity.

According to the empirical research, the monograph is aimed at defining the functions in implementing minimal child care at institutional level, to be car-

ried out by the school child welfare commission, and the functions falling under the responsibility of a municipal administration child welfare commission.

This chapter includes the analysis of assistance provided to a family upon the assignment of average care means. Quite often children fail to receive adequate assistance before they are placed in the child socialisation centre and/or upon their departure. Assistance to the child and family is rarely discussed during child stay in the centre. The provided assistance is fragmented, i.e. divided into assistance to the child and (separately) to the family.

This chapter is also related to pupils' adaptation in the child socialisation centre. Usually adaptation is complicated due to a preconceived negative attitude towards the centre, homesickness and problems of communication with other children. The chapter deals with non-formal education in child socialisation centres. Vocational guidance is highlighted as one of the strengths of the child socialisation centres.

In order to ensure effective average care of the child and their successful social integration, cooperation of all institutions responsible for the implementation of relevant measures is instrumental. In view of this, this Chapter highlights the establishment of inter-institutional networks and the enhancement of cooperation between the family and socialisation centres.

MAIN CONCLUSIONS

Delinquency is a social and legal phenomenon related to social, demographic, political, moral, economic and legal situation of the society, as well as to its development and changes. Different theories explain the connection between causes and manifestation of a delinquent behaviour. There are a lot of differences related to biological, social and psychological-pedagogical aspects. It is obvious that while forecasting behaviour of an individual and its possible transformations, it is necessary to take into account the main personal qualities, peculiarities of social factors and separate situations; however, isolated application of one theory of a delinquent behaviour is impossible, since it is not possible to provide an extensive explanation of causes of a delinquent behaviour on the basis of one theory. In order to understand the reasons of delinquent behaviour, complex and integrated analysis of all theories related to causes of a delinquent behaviour is instrumental.

Juvenile delinquency has certain specific features allowing the analysis of this phenomenon as a separate aspect of delinquency. According to the type of crimes or criminal offences committed by juveniles, the trends remain the

same: usually juveniles are involved in violent acts and gang/group activity mainly related to thefts. Delinquent behaviour of youth could be influenced by unfavourable personality development conditions in the family, negative school factors, involvement in the delinquent peer group activity (with the prevailing anti-social and criminal behaviour), absence of favourite occupational activities, and media. In order to solve the problem of juvenile delinquency, to change inadequate behaviour of the child and provide them with proper social, pedagogical, psychological and other assistance, it is important to ensure appropriate humanistic disposition in accordance to social profitability, inevitability of influence and responsibility and personal efforts of the child in the above process.

The analysis of international experience revealed three main factors for a successful resocialisation of juveniles: organisation of average care means by minimising duration of placement in an institution and by providing an individualised socio-educational assistance to the child; communication with the closest environment of the child by establishing an inter-communication network; competences of personnel; organisation and support of formal and non-formal education process. When applying the extreme child care means – placement in a closed institution – it is important to take into consideration the level of the risk for the child, and provide multiple assistance (on the basis of individual needs of the child) by giving a special emphasis on the mediation process.

Before the restoration of Independence in Lithuania, juvenile delinquency was treated as a specific indicator of gaps in the education system determined by various material, cultural, ideological, psychological and other social phenomena; therefore, juvenile delinquency problems were solved by applying preventive measures. During the period of 1962-1994, commissions for juvenile affairs played a key role in protecting the rights of juveniles and in the sphere of care of delinquent offenders. The above commissions pursued preventive work (within the scope of their competences), applied compulsory measures, including restriction of freedom, i.e. they could refer a juvenile offender to special educational or health institutions. Apart from the above special schools, correctional labour schools for juveniles were established within the Ministry of Interior where the juvenile served their custodial sentence.

After Lithuania regained Independence, it was necessary to establish a new juvenile justice system based on the respect for human rights and a possibility of rehabilitation and resocialisation for juvenile offenders. Legal and institutional guidelines of the criminal justice reform related to juveniles have been defined in the Concept of the Reform of the Juvenile Criminal Justice

(1998). The Law on Minimal and Average Care of the Child of the Republic of Lithuania (2007) played a key role in changing the juvenile justice system. The Law stipulated the procedure for the assignment of minimal and average care for the child having behavioural problems and susceptible to crime. According to the Law, child resocialisation centres shall ensure adequate education of children, to provide qualified education assistance and other services contributing to positive behavioural changes of the child and developing their values and social skills. These centres shall create conditions for reorganisation of old special child foster homes and establishment of new child socialisation centres.

The application of average care mean shall be considered as a system of minimal and average care means for the child. The main problems in implementing minimal care means at municipal and school levels are related to low motivation of child welfare commission members because of the voluntary nature of the work, and to the gaps in the law, which foresees no responsibilities of parents and legal guardians for failure to fulfill the minimal care means.

Specialists of the child socialisation centres highlight the importance of the early prevention and delegate main responsibility for the assignment of the average care means to family and school. During the adaptation period, group tutors and representatives of administration help children solving problems related to the developed negative attitudes, lack of social skills, restriction of freedoms etc. Before arriving to the child socialisation centre and during the stay in the centre, children are not inclined to share their problems and rarely apply for help. Usually children ask for help and are assisted by teachers, tutors and social counsellors. According to the research results, socialisation centres still have no uniform system to ensure relevant pedagogical, psychological assistance, since other specialists provide assistance on an occasional basis.

Assistance to family of the child attending the socialisation centre is one of the main factors determining resocialisation of the child after termination of average care means. Relations between the majority of children and their parents are good, children usually communicate with parents by phone, and they are more inclined to search for contacts with parents than parents are with their children. Development of the home-like environment encouraging favourable socialisation of the child is directed towards psycho-social dimensions of physical environment. Specialists highlight behavioural change and skills development programmes as an important factor and a possibility of a successful reintegration of children. Parents are encouraged to help their children to prepare for the return to the society, although cooperation with the family is restricted to the provision of information to parents (guardians), i.e. parents

do not receive continuous social psychological assistance. Due to objective and subjective reasons parents do not visit their children often and are reluctant to communicate with the specialists of the centre. They are also reluctant to take part in the events organised for parents in the socialisation centres.

Children positively evaluate leisure time in the socialisation centre, although they are passive in organising leisure activities; children are also reluctant to share their expectations. In order to ensure continuity and diversity, leisure time is usually organised by educators. Specialists of child socialisation centres understand the importance of leisure time and try to do their best, however, they constantly face passive attitude of children and lack of funds. The most popular activity is watching TV, least popular – reading newspapers. Children are fond of sports, IT and art activities, they expressed a wish to learn modern dance. Children take part in various programmes, they are taught to learn, communicate and cooperate, control their feelings and resist the influence of others. Child socialisation centres have developed a pre-vocational education system. The majority of pupils realise that they can continue formal learning and acquire a profession.

In order to ensure implementation of the average child care means and successful social integration of the child, active cooperation of all institutions responsible for implementation of the above means with public and municipal institutions, parents (guardians), social partners and local community is instrumental. Mutual cooperation at institutional and inter-institutional levels creates conditions for specialists of the child socialisation centres to provide effective complex assistance to the child, solve the emerging problems, exchange work experience and improve the activity of the centre. Institutional support is provided by specialists of the child socialisation centre. When specialists of one institution are not able to solve problems, competent representatives of other agencies are involved in the problem resolution process.

LITERATŪRA

1. Adamonienė R., Daukilas S., Kriškėčiūnas B., Maknienė I., Palujanskienė A. Profesinio ugdymo psichologija ir pedagogika. Utena. 2003. P. 344.
2. Alexander R. Counseling, treatment and intervention methods with juvenile and adult offenders. Brooks / Cole cengage learning. 2000. P. 368.
3. Alifanovienė D., Šapelytė O. Nepilnamečių resocializacija vidutinę priežiūrą vykdančiose institucijose: pedagogų požiūris // Socialinis ugdymas. Mokslo darbai. 2009. T. 9 (20). P. 84–98.
4. Ališauskienė S., Miltenienė L. Bendradarbiavimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius. Taikomasis mokslo leidinys. Mokomoji knyga. Šiauliai. 2004. P. 95.
5. Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918–1940 metais. Vilnius. 2000. P. 285.
6. Aramavičiūtė V. Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda Monografija. Vilnius. 2005. P. 278.
7. Augienė D. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių socialinio pažinimo plėtros ypatumai // Pedagogika. 2002. T. 61. P. 5–9.
8. Babachinaitė G., Galinaitytė J., Jurgelaitienė G., Kiškis A., Kuolaitė A., Palavinskienė B., Paukštė A., Petkus A., Raudonienė A., Rudzkiš T., Uscila R. Kriminologija. Vadovėlis. Vilnius. 2010. P. 666.
9. Bagdonienė A., Kušleikienė L. Bausmių skyrimo nepilnamečiams ypatumai // Profesinės studijos. Teorija ir praktika. 2009. Nr. 5. P. 37–46.
10. Barkauskaitė M., Gaigalienė M., Indrašienė V., Rimkevičienė V. Rizikos veiksniai, lemiantys moksleivių, iškrentančių iš pagrindinės mokyklos, žemus mokymosi rezultatus // Pedagogika. Mokslo darbai. 2004. T. 74. P. 97–103.
11. Barkauskaitė M., Gaigalienė M., Indrašienė V., Rimkevičienė V. Pagrindinių ir vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių, turinčių mokymosi sunkumų, nesėkmingo mokymosi ir mokyklos nelankymo priežasčių lyginamoji analizė // Ugdymo psichologija. Mokslo darbai. 2005. Nr. 15. P. 32–37.
12. Barkauskaitė M., Gaigalienė M., Indrašienė V., Rimkevičienė V., Guoba A. Socialinių veiksnių ir mokymosi nesėkmių sąsajos // Pedagogika. Mokslo darbai. 2005. T. 79. P. 142–148.
13. Barkauskaitė M., Rodzevičiūtė E. Nenoro mokytis priežastys mokinių ir mokytojų požiūriu // Pedagogika. Mokslo darbai. 2004. T. 73. P. 89–93.
14. Barkauskaitė M., Martišauskienė E., Gaigalienė M., Indrašienė V., Dačiulytė R., Zybartas S., Guoba A. Mokymosi krūviai bendrojo lavinimo mokykloje. ŠMM švietimo būklės tyrimai. 2004. Interneto prieiga http://www.smm.lt/svietimo_bukle.
15. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius. 1992. P. 107.

16. Belgian Juvenile Justice // International Juvenile Justice: What Conclusions Can be Drawn // International Handbook of Juvenile Justice (ed. Josine-Junger Taas, Scott H. Decker). New York. 2008. P. 549.
17. Bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 15 d. įsakymas Nr. ISAK-941 // Valstybės žinios. 2004. Nr. 100-3729.
18. Bergeris P. L. Sociologija. Kaunas. 1995. P. 195.
19. Berhman R. Society, social structure and child socialization. Boston. 1995. P. 259.
20. Berns R. M. Vaiko socializacija. Šeima. Mokykla. Visuomenė. Vilnius. 2009. P. 590.
21. Biggs J. Theoretical Foundations of Learning Environments. New Jersey. 1999. P. 144.
22. Bitinas B. Pedagoginės diagnostikos pagrindai. Vilnius. 2002. P. 199.
23. Bitinas B. Hodegetika. Vilnius. 2004. P. 255.
24. Kokybinių tyrimų metodologija. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. I dalis. Klaipėda. 2008. P. 151.
25. Bynum J. E., Thompson W. E. Juvenile delinquency: a sociological approach. 8th ed. 2010. P. 522.
26. Bražienė N., Mockienė D., Bružienė V. Agresija kaip specifinė vaiko elgesio forma. Teorinis aspektas // Jaunųjų mokslininkų darbai. 2008. Nr. 1 (17). P. 64–69.
27. Brown K. A., Schainker S. A. Doing all the right things // Journal of Cases in Educational Leadership. 2008. Nr. 11 (1). P. 10–17.
28. Burman M., Bradshaw P., Hutton N., McNeill F., Munro M. Trends and developments in Youth Justice in Scotland. Conference of the European Society of Criminology. Amsterdam. 2004. 25–28 August.
29. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius. 1996. P. 298.
30. Cliff R. Juvenile Justice: theory and practice. Nederland. 2011. P. 343.
31. Coyle A. Human Rights Approach to Prison Management. Handbook for Prison Staff. London. 2002. P. 34.
32. Corsano W. A., Figelson L. Development and socialization in childhood. In: Handbook of social psychology. Ed. by Delamater J. New York. 2006. P. 125–156.
33. Cox S. M., Allen J. M., Hanser R. D., Conrad J. J. Juvenile Justice: a guide to theory, policy and practice. 7th ed. Sage publications. 2011. P. 467.
34. Goldson B. Damage, harm and death in child prisons in England and Wales: questions of abuse and accountability // The Howard Journal of Criminal Justice. 2006. Vol. 45. P. 449–467.
35. Čepas A., Pavilionis V. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. Vilnius. 1973. P. 284.
36. Černius J. Mokytojo pagalbininkas. Kaunas. 1992. P. 96.

37. Daft R. L. Management. New York. 1997. P. 832
38. Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai. Vilnius. 2010. P. 55.
39. Darling-Hammond L., McLaughlin M. Policies that support Professional Development in an Era of Reform. 1995. Vol. 76 (8). P. 597–604
40. Davies B., Ellison L. Naujoji strateginė kryptis ir mokyklos plėtra. Vilnius. 2006. P. 199.
41. Dereškevičius P., Rimkevičienė V., Targamadžė V. Mokyklos nelankymo priežastys. Vilnius. 2000. P. 230.
42. Detrick S., Abel G., Berger M., Delon A., Meek R. Violence against children in conflict with the law. A Study on Indicators and Data Collection in Belgium, England and Wales, France and the Netherlands. 2008. Interneto prieiga <http://www.defenceforchildren.org/files/Violence-Against-Children-in-Conflict-with-the-Law-EN.pdf>.
43. Dobranskienė R. Mokyklos bendruomenės vadyba. Klaipėda. 2002. P. 184.
44. Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius. 2008. P. 105.
45. Dumbliauskienė M., Raulušonytė N. Šeima Lietuvoje 1989–2001 m. teritoriniu aspektu // Geografija. 2004. T. 40. P. 34–40.
46. Dumčienė A., Bajoriūnas Z. Ugdymo pagrindai. Kaunas. 2006. P. 158.
47. Dünkler F. Juvenile Justice in Germany: Between Welfare and Justice. Internet-publication European Society of Criminology www.esc-eurocrim.org. Working groups. Thematic working group on juvenile justice. 2005.
48. Durkheim E. Sociologijos metodo taisyklės. Vilnius. 2001. P. 152.
49. Europos konvencija „Dėl vaiko teisių įgyvendinimo“. 1987. Interneto prieiga http://hr.kid.lv/lt/children_rights/tarptautiniai_dokumentai.
50. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“. 1987 // Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos. Vilnius. 2004.
51. Furst M. Psichologija. Vilnius. 1998. P. 367.
52. Gaigalienė M. Šeimos funkcijų tyrimo pedagoginiai aspektai // Pedagogika. 2002. Nr. 60. P. 84–87.
53. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Asmenybės brendimas ir psichologija. Vilnius. 2002. P. 277.
54. Galinaitytė J. Nepilnamečių nusikaltimų profilaktika. Vilnius. 1975. P. 20
55. Galinaitytė J. Nusikaltėlio asmenybės formavimasis // Kriminologija. Vadovėlis. Vilnius. 2010. P. 272–285.
56. Gečėnienė S. Pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais, požiūris į prevencijos priemonių veiksmingumą // Jurisprudencija. 2004. T. 63 (55). P. 99–110.

57. Gečėnienė S. Jaunimo baudžiamoji atsakomybė Austrijoje // Teisės problemos. 2000. Nr. 3–4. P. 68–69.
58. Germain C. B., Gitterman A. *The Life Model of Social Work Practice*. New York. 1980. P. 611.
59. Geramanavičius A., Čiurinskas D. Atvejų vadybos metodas. Kas tai? // Sveikata. 2002. Nr. 8. P. 32–37.
60. Goldson B. Damage, Harm and death in child prisons: Questions of abuse and accountability // *The Howard Journal of Criminal Justice*. 2006. Vol. 45 (5). P. 449–467.
61. Grham J., Moore C. *Beyond Welfare Versus Justice in England and Wales. International Juvenile Justice: What Conclusions Can be Drawn*. New York. 2008.
62. Grikpėdienė V., Indrašienė V. Globos namų auklėtinių mokymosi sunkumai // *Edukacinės studijos. Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2008. T. 6. P. 82–96.
63. Harris A., Chrispeels J. H. *Improving Schools and Educational Systems: International Perspectives*. London. 2006. P. 315.
64. Howell J. C. *Preventing and Reducing Juvenile Delinquency* (2nd ed.). Sage publication. Thousand Oaks. 2009. P. 377.
65. Ilgūnienė R. Nepilnamečių nuikaltamumo priežastingumo socialiniai veiksniai // *Socialinis ugdymas. Mokslo darbai*. 2010. T. 13 (24). P. 97–110.
66. Imbrasaitė J. Teisės sociologija. Sociologija. Vadovėlis. Kaunas. 2004. P. 190–202.
67. Indrašienė V. Pedagoginė facilitacija ugdymo procese. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Vilnius. 2009. P. 50.
68. Indrašienė V., Barkauskaitė M., Vasiliauskas R., Gaigalienė M., Prakapas R., Survutaitė D., Rimkevičienė V., Guoba A. Nesėkmingo mokymosi mastai ir priežastys. *ŠMM švietimo būklės tyrimai*. 2003. Interneto prieiga http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/NMMP_ataskaita.doc. Žiūrėta 2011-11-03.
69. Indrašienė V., Kvieskienė G., Merfeldaitė O. Tarpdalykinės socialinės pedagoginės pagalbos komandos veiklos modelis, sprendžiant vaikų socialinės atskirties problemas // *Tiltai. Mokslo darbai*. 2007. T. 4. P. 97–108.
70. Indrašienė V., Kvieskienė G., Targamadžė V., Merfeldaitė O., Valeckienė D., Suboč V. Pedagoginės psichologinės pagalbos mokykloje veiksmingumas. *ŠMM švietimo būklės tyrimai*. 2006. Interneto prieiga http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/ppp_mokykl_veiksmingumas.pdf. Žiūrėta 2008-12-19.
71. Indrašienė V., Merfeldaitė O. Social Pedagogical Assistance in School as a Means for Implementation of Social Justice in Education // *Tiltai. Mokslo darbai*. 2010. T. 1. P. 63–73.
72. Indrašienė V., Suboč V. Sociopedagoginės pagalbos vaikams, patyrusiems mokymosi nesėkmes, prielaidos // *Pedagogika. Mokslo darbai*. 2008. T. 89. P. 115–122.

73. Indrašienė V., Suboč V. Tėvų požiūris į socialinės pedagoginės pagalbos mokykloje organizavimą // Socialinis ugdymas. Mokslo darbai. 2008. T. 16. P. 59–73.
74. Indrašienė V., Targamadžė V. Mokinių požiūris į technologijų mokymosi pasirinkimo galimybes // Pedagogika. Mokslo darbai. 2006. T. 85. P. 93–98.
75. Jarvis P. Mokymosi paradoksoi. Kaunas. 2001. P. 183.
76. Johnson L. C. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius. 2001. P. 272.
77. Jonutytė I., Litvinas Š. Paauglių socialinės-edukacinės problemos ir jų prevencijos galimybės šiuolaikinėje visuomenėje. Klaipėda. 2007.
78. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Šiauliai. 2001. P. 276.
79. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Vilnius. 2002. P. 226.
80. Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius. 2003. P. 319.
81. Jucevičienė P. Besimokantis miestas. Kaunas. 2007. P. 407.
82. Junger-Tas J., Decker SD. H. Trends in International Juvenile Justice: What Conclusions Can be Drawn. International Handbook of Juvenile Justice. New York. 2008. P. 549.
83. Jungtinių Tautų nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės. 1985) // Jungtinių tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos. Vilnius. 2004. P. 391–410.
84. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės). 1990 // Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos. Vilnius. 2004. P. 377–390.
85. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių justicijos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės). Žmogaus teisės // Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Vilnius, 2004. Interneto prieiga http://www/nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm.
86. Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija (1959 m.). Interneto prieiga http://hr.kid.lv/lt/children_rights/tarptautiniai_dokumentai.
87. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1989 m.) // Valstybės žinios. 1995. Nr. 60-1501.
88. Jungtinių Tautų Ekonomikos ir socialinės tarybos 1990 m. gruodžio 14 d. rekomendacija „Nepilnamečių justicijos administravimas“. Interneto prieiga http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Nep_just_administrav.htm.
89. Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius. 2002. P. 298.
90. Juodaitytė A., Martišauskienė E. Darželio mokyklos bendruomenės dalyvavimas kuriant organizacijos kultūrą: sąlygos ir galimybės // Pedagogika. Mokslo darbai. 2007. T. 88. P. 19–24.
91. Juodraitis A. Asmenybės adaptacija. Kintamųjų sąveika. Šiauliai. 2004. P. 165.

92. Juodraitis A. Vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai. 2004. P. 274–294.
93. Justickaja S., Kalpokas V., Ūselė L. Jaunimo delinkventinis elgesys ir viktimizacija Lietuvoje: paplitimas, veiksniai ir rizikos faktoriai // Teisės problemos. 2008. Nr. 4 (62). P. 67–108.
94. Justickaja S., Kalpokas V., Ūselė L. Lithuania. In *Juvenile delinquency in Europe and beyond. Result of the second international self-report delinquency study*. London, New York. 2010. P. 267–278.
95. *Juvenile delinquency in Europe and beyond. Result of the second international self-report delinquency study*. London, New York. 2010. P. 434.
96. Kane R. Case Management: Ethical Pitfalls on the Road to High-Quality Management Care. In *Case Management in Social Work Practice*. Ed. Rose S. M. Longman. 1992. P. 93–111.
97. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Vadovėlis. Kaunas. 2002. P. 398.
98. Kazlauskas M. Nuo nusikaltimo iki bausmės // Kazlauskas M. Įstatymo sargyboje. Vilnius. 1980. P. 109.
99. Kiškis A. Neigiamas smurtas televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // *Jurisprudencija*. 2004. Nr. 59 (51) P. 39–53.
100. Kyvsgaard. B. Youth Justice in Denmark, in *Youth crime and youth Justice – Vmparative and Cross-National Perspectives* // M. Tonry and A. N. Doob (eds) *Crime and Justice*. Chicago. 2004. Vol. 31. P. 349–391.
101. Koršunovė U. Bendradarbiavimo galimybės mokykloje teikiant psichologinę pedagoginę pagalbą mokiniams. Vilnius. 2008. P. 55.
102. Krasauskas G. Mokytojų profesinės kompetencijos ugdymas stiprinant bendradarbiavimą. Pedagogų kompetencijų raiška ugdymo procese. Vilnius. 2007. P. 308–313.
103. Kvieskienė G., Indrašienė V. Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose. Vilnius. 2008. P. 115.
104. Kvieskienė G. Nepalikime vaiko nuošalyje. Vilnius. 2004. P. 127.
105. Kvieskienė G. Pozityvioji socializacija kaip ugdymo paradigma. Vilnius. 2007. P. 184.
106. Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius. 2003. P. 249.
107. Kvieskienė G. Socializacijos pedagogika. Vilnius. 2000. P. 83.
108. Laan P. H., Graham J. Nieuwe manieren om jeugddelinquentieaan te pakken // *Tijdschrift voor familie-en jeugdrecht*. 2004. T. 26 (6). P. 144–151.
109. Lakis J., Ignatavičius S., Paklad T., Stancelis V., Tamošiūnas T. Mokyklos bendruomenė. Vilnius. 1996. P. 68.
110. Larson R. Toward a psychology of possitive youth development // *American Psychologist*. 2000. Nr. 55. P. 170–183.

111. Lawrence R. *School Crime and juvenile justice*. Oxford. 2007. P. 313.
112. Lee J. C. K., Williams M. *School Improvement. International Perspectives*. New York. 2006. P. 396.
113. Leliūgienė I. *Socialinė pedagogika*. Kaunas. 2002. P. 423.
114. Leliūgienė I. *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas. 1997. P. 310.
115. Leliūgienė I., Djačenko V. Socializacijos centro edukacinė sistema – ugdytinių tolesnį formalųjį mokymąsi lemiantis kompleksinis veiksnys // *Socialinis ugdymas. Mokslo darbai*. 2010. T. 13. P. 13–31.
116. Lemme H. B. *Suaugusiojo raida*. Kaunas. 2003. P. 575.
117. Lengvinas D. Nepilnamečių resocializacija – aktuali ugdymo problema // *Tiltai. Mokslo darbai*. 2009. T 1 (46). P. 71–82.
118. Lengvinas D. Educational assistance to convicted juvenile offenders by educators working at the houses of correction // *Tiltai. Mokslo darbai*. 2010. T. 2 (51). P. 113–125.
119. Lengvinas D., Grosas J. Nuteistų nepilnamečių požiūris į resocializaciją Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose: kiekybinio tyrimo duomenų interpretacija // *Tiltai. Mokslo darbai*. 2009. T. 3 (48), P. 17–30.
120. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“ // *Valstybės žinios*. 2009. Nr. 33-1268.
121. Leonavičius V. *Emilis Durkheimas* // *Sociologijos teorijos*. Kaunas. 2006 a. P. 56–75.
122. Leonavičius V. Socializacija ir jos vaidmuo visuomenėje // *Sociologija. Vadovėlis*. Kaunas. 2004. P. 56–66.
123. Leonavičius V. *Struktūrinis funkcionalizmas* // *Sociologijos teorijos*. Kaunas 2006 .
124. Liaudanskienė G., Leliūgienė I. Nepilnamečių resocializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniams socialiniams mokslams // *Pedagogika. Mokslo darbai*. 2007. Nr. 88. P. 106–115.
125. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Interneto prieiga http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111555.
126. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ // *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 69-2624.
127. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ // *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 32-1318.
128. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų“ // *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 71-3216.

129. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. sausio 3 d. įsakymas Nr. A1-2 „Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011–2015 metų programa“ // Valstybės žinios. 2011. Nr. 2-81.
130. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. spalio 7 d. įsakymas Nr. V-1688 „Dėl mokyklos nelankančių vaikų sugrąžinimo į mokyklas programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2010. Nr. 122 -6232.
131. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 23-593; Valstybės žinios. 2003. Nr. 63-2853.
132. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios. 2011. Nr. 38-1804.
133. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios. 2007. Nr. XI-1238; Valstybės žinios. 2010. Nr. XI-1232.
134. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2010 metų ataskaita. Interneto prieiga <http://www3.lrs.lt/docs2/ZXOTQDNR.PDF>. Žiūrėta 2011-06-10.
135. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. nutarimas Nr. 581 „Dėl Lietuvos Respublikos nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003. Nr. 47-2080.
136. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. liepos 4 d. nutarimas Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų“ // Valstybės žinios. 2003. Nr. 71-3216.
137. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. nutarimas Nr. 600 „Dėl nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 83-3008.
138. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. nutarimas Nr. 1070. „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009. Nr. 110-4664.
139. Litvinienė J. Šeima – vaiko ugdymo institucija. Klaipėda. 2002. P. 146.
140. Luobikienė I. Socialinių tyrimų metodika. Kaunas. 2003. P. 135.
141. Malinauskienė O., Žukauskienė R. Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai // *Psichologija*. 2007. T. 35. P. 19–31.
142. Martišauskienė E. Mokytojų vertybinių nuostatų įkūnijimas ugdymo procese // *Pedagogika. Mokslo darbai*. T. 93. 2009. P. 25–35.
143. Maslauskaitė A. Tarpusavio santykių kokybė Lietuvos šeimose // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2005. Nr. 1. P. 122–134.
144. Merfeldaitė O., Indrašienė V. Implementation of minimal care of children at the local self-government and institutional level // *Socialinis darbas. Mokslo darbai*. 2011. Nr. 10 (1). P. 6–11.
145. Merfeldaitė O., Pivorienė J., Raudeliūnaitė R. Socializacijos centrų veikla vaikų resocializacijos procese. Lyginamoji analizė // *Socialinis darbas. Mokslo darbai*. 2011. Nr. 10 (1). P. 12–19.

146. Merfeldaitė O. Socialinės pedagoginės pagalbos efektyvumas mokykloje. Klasių auklėtojų požiūris // *Socialinis ugdymas*. Mokslo darbai. 2007. Nr. 1 (14). P. 8–18.
147. Merfeldaitė O. Tėvų ir mokyklos bendradarbiavimo stiprinimas sprendžiant vaikų socializacijos problemas // *Socialinis ugdymas*. Mokslo darbai. 2009. Nr. 8 (19). P. 59–71.
148. Merkys G. Veiksmingų resocializacijos ir ugdymo metodologijų paieškos problema // *Nepilnamečių resocializacija: priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija*. Šiauliai. 2002. P. 33–47.
149. Miškinis K. Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas. 2003. P. 548.
150. Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija. 2004. Interneto pieiga <http://www.euroguidance.lt>.
151. Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos ir jos įgyvendinimo priemonių plano vykdymo 2010 metų ataskaita // Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2011. Interneto prieiga http://www.lrv.lt/Posed_medz/2011/110413/04.pdf. Žiūrėta 2011-06-10.
152. Nasvytienė D. Vaiko elgesio ir emocinės problemos // *Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba*. Metodinis leidinys aukštajai mokyklai. Vilnius. 2005. P. 91.
153. Navaitis G. Psichologinė parama paaugliui. Vilnius. 2001. P. 183.
154. Nefas S. Mokyklos bendruomenės svarba vietos bendruomenėje // *Ugdymas ir informacinės visuomenės kūrimas*. 8-oji tarptautinė mokslinė konferencija. Vilnius. 2001. P. 105–112.
155. Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius. 1984. P. 132.
156. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė, išvados ir pasiūlymai. Vilnius. 1998. P. 108.
157. Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Teorija ir praktika. Vilnius. 2007. P. 186.
158. Nepilnamečių justicijos programa (1999–2002). Interneto prieiga http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/nepilnameciu%20just%20progr.htm. Žiūrėta 2010-09-01.
159. Nepilnamečių justicijos programa. Vidinis įvertinimas. Vilnius. 2002. P. 3.
160. Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija. Vilnius. 1998.
161. Nepilnamečių resocializacija. Priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija. Šiauliai. 2002. P. 179.
162. Osrodek wychowawczy „Promyk“. Interneto prieiga <http://mowgoniadz.pl>. Žiūrėta 2011-05-01.
163. Payne M. Teamwork in multiprofessional care. USA. 2000. P. 288.
164. Pakštaitis L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos // *Jurisprudencija*. Mokslo darbai. 2007. Nr. 8 (98). P. 13–19.

165. Pavilonis V. Jei paauglys nusikalto. Vilnius. 1987. P. 71.
166. Pavilonis V. Paauglys ir įstatymas. Vinius. 1978. P. 88.
167. Petruilytė A. Jaunesniojo paauglio psichosocialinė raida. Vilnius. 2003. P. 77.
168. Petty G. Šiuolaikinis mokymas. Vilnius. 2006. P. 667.
159. Pintrich P., Schunk D. Motivation in Education. Theory, Research and Applications (2nd ed.) // Upper Saddle River. 2002. P. 7, 64–78.
170. Pivorienė J., Miliauskienė J. Rizikos grupei priklausančių paauglių ir jų tėvų tarpusavio santykių ypatumai // Socialinis darbas. Mokslo darbai. 2006. Nr. 5 (11). P. 96–107.
171. Pivorienė J. Atvejo vadyba socialinio darbo metodikoje // Socialinis darbas. Mokslo darbai. 2007. Nr. 6 (1). P. 68–75.
172. Pocienė A. Socialinės tvarkos ir saugumo prielaidos mieste: aplinkos kriminologijos teorijų taikymo patirtis Vakaruose ir perspektyvos Lietuvoje // Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 31–69.
173. Pollard A. Refleksyvus mokymas. Vilnius. 2006. P. 463.
174. Prakapas R. Tolerancija kaip pedagoginio bendravimo principas // Socialinis ugdymas. Mokslo darbai. 2006. Nr. 1 (12). P. 77–83.
175. Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT). Du 18 au 27 avril 2005, 2006. P. 136.
176. Raslavičienė G. Pažeisti socialiniai ryšiai ir vaikų psichoemocinė sveikata // Sociologija. Praeitis, dabartis, perspektyvos. Mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas. 2001. P. 451–456.
177. Ratcliff N., Hunt G. Building teacher – family partnerships: the role of teacherpreparation programs // Education. 2009. Vol. 129. Nr. 3. P. 495–505.
178. Reardon B. A. Tolerancija — taikos pradžia. Kaunas. 1999. D. 1. P.144.
179. Reingardienė J. Šeimos sociologija // Sociologija. Vadovėlis. Kaunas. 2004. P. 232–255.
180. Roberson C. Juvenile justice. Theory and practice. New York. 2010. P. 343.
181. Rubin A. Case Management. In Case Management in Social Work Practice. Ed. Rose S. M. Longman. 1992. P. 113
182. Rumeika J. Milicijos patirtis kovoje su nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimais bei nepriežiūra // Nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimų profilaktikos problemos. Straipsnių rinkinys. Vilnius. 1971. P. 134–139.
183. Rupšienė L. Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškiny. Klaipėda. 2000. P. 219.
184. Rupšienė L. Šeimotyro įvadas. Klaipėda. 2001. P. 193.

185. Rupšienė L., Plačienienė D. Vaikų agresyvumas. Šiuolaikinės pradžios mokyklos problema ir jos sprendimo gairės // *Pedagogika. Mokslo darbai*. 2002. T. 59. P. 23–30.
186. Ruškus J., Žvirdauskas D., Stanišauskienė V. Neformalusis švietimas Lietuvoje. Faktai, interesai, vertinimai. Vilnius. 2009. P. 90.
187. Ruškus J., Merkys G. Bausmė ir ugdymas. Įkalinimo bei priežiūros įstaigų misijų prieštaravimas // *Nepilnamečių resocializacija. Šiauliai*. 2002. P. 20–33.
188. Sakalauskas G. Nepilnamečių nusikalstamumo prognozės Lietuvoje. Vilnius. 2007. Interneto prieiga http://www.nplc.lt/sena/nj/projektas/metodika/Nepilnam_nusikalst_prognoz.doc. Žiūrėta 2011-05-25.
189. Sakalauskas G. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vilnius. 2001. P. 81–102.
190. Sakalauskas G., Andriulis V., Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailoviči I. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvoje, Vokietijoje, Austrijoje, Olandijoje, Lenkijoje, Estijoje, Rusijoje. Lyginamasis tyrimas // *Teisės problemos*. 2000. Nr. 3–4. P. 5–114.
191. Sarnecki J., Estrada F. Juvenile Crime in Sweden – A trend report on Criminal policy, the Development of Juvenile delinquency and the Juvenile Justice System. Conference paper. Stockholm. 2004.
192. Seliokienė L. Šeimos pedagogika. Marijampolė. 2004. P. 155.
193. Simonaitienė B. Mokykla – besimokanti organizacija. Monografija. Kaunas. 2005. P. 155.
194. Snieškienė D., Kuksėnaitė A. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos galimybės Lietuvoje // *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. 2008. Nr. 1 (1). P. 35–52.
195. Statistinių duomenų apie 2010 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką, bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė. Interneto prieiga http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/korteles/analize_apie_vaiukus_2010.pdf.
196. Stoll L., Fink D. Keičiame mokyklą. Vilnius. 1998. P. 245.
197. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. Vadovėlis. Vilnius. 2004. P. 627.
198. Šukytė D. Neformalusis vaikų ugdymas ir neformaliojo ugdymo realizavimui įtaką darantys veiksniai // *Socialinis ugdymas. Mokslo darbai*. 2007. T. 14. P. 79–87.
199. Šventickas A. Mokyklos humanizavimo ir demokratizavimo svarba tikrinant ir vertinant mokinių mokymosi rezultatus // *Pedagogika. Mokslo darbai*. 2000. T. 47. P. 60–66.
200. Švietimo pagalbos ikimokyklinio amžiaus vaiką namuose auginančiai šeimai tvarkos aprašas // *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 94-3451.

201. Taylor R. W. *Juvenile justice: policies, programs and practices*. New York. 2007. P. 469.
202. Targamadžė V. *Edukacinis stimuliavimas Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje*. Kaunas. 2000. P. 166.
203. Targamadžė V. *Konfliktų kontūrų brėžimas: ugdymo realybės kontekstas*. Vilnius. 2006. P. 190.
204. Thompson W. E., Bynum J. E. *Juvenile Delinquency: a sociological approach*. (8th ed). Boston, London. 2010. P. 528.
205. Tijūnelienė O. *Mokytojo autoriteto kaip pozityvaus ugdomojo veiksnio problema: teorija ir empirika // Mokytojų ugdymas. Mokslo darbai*. 2006 Nr. 6. P. 45–59.
206. United Nations. *Report on Juvenile Delinquency. World youth report*. Berlin. 2003. P. 198–210.
207. Usher R., Bryant J., Johnston R. *Adult education and the postmodern challenge: learning beyond the limits*. London. 1997. P. 264.
208. Uzdila J. V. *Lietuvių šeimotyra: kritinė familistinė XX a. panorama*. Vilnius. 2001. P. 279.
209. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Vilnius. 2000. Interneto prieiga <http://www.teise.org/docs/research/Vaiku%20neuuzimtumus99.pdf>.
210. *Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusižengti, analizė*. Vilnius. 2010. P. 55.
211. Valantiejus A. *Kritinis sociologijos diskursas: tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. Vilnius. 2004. P. 976.
212. Valickas G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius. 1997. P. 85.
213. Valkova H. *Restorative Approaches and Alternative Methods. Juvenile Justice Reform in the Czech Republic // International Handbook of Juvenile Justice* (ed. Josine Junger-Taas; Scott H. Decker). New York. 2008. P. 377–397.
214. Van der Laan, P. H., Graham, J. *Nieuwe manieren om jeugd-delinquentie aan te pakken. Een nieuwe aanbeveling van de Raad van Europa. FJR (26)*. 2004. P. 144–151.
215. Van Dijk C., Dumortier E., Eliaerts Ch. *Survival of the protection Model? Competing Goals in Belgian Juvenile Justice // International Juvenile Justice: What Conclusions Can be Drawn*. 2008. P.187–225.
216. Van Dijk C. *Juvenile delinquency and juvenile justice in Belgium*. 2004. Interneto prieiga http://www.esc-eurocrim.org/files/belgium_june_2004.doc.
217. Vileikienė E. *Rizikos grupės vaikų tyrimas*. Interneto prieiga <http://www.nplc.lt/lit/lit37.htm>.
218. Vileikienė E. *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė*. Vilnius. 2007. P.152.

219. Vitkauskas V. Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija nepilnamečių vidutinės priežiūros sistemoje // *Viešoji politika ir administravimas*. 2010. Nr. 33. P. 115–127.
220. Vourlekis B. S., Greene R. R. *Social work case management*. 1992. New York. P. 199.
221. Wijk R. V., Van Den Bosch F. A., Volberda H. W. Knowledge and networks. In *The Blackwell handbook of organizational learning and knowledge management*. USA. 2003. P. 428–454.
222. Wyvekens A. The French Juvenile Justice system. Interneto prieiga http://www.esc-eurocrim.org/files/french_juvenile_justice.doc#_ftnref25.
223. Zaksaitė S., Sakalauskas G. Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo ypatumai Lietuvoje bei kitose Europos šalyse // *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius. 2011. P. 196–219.
224. Zdanevičius A. Ekspertai kaip viešosios politikos formavimo agentai: kriminologinis išmanymas ir nepilnamečių justicijos reforma Lietuvoje // *Politologija*. 2002. 2 (26). P. 8–9.
225. Žadeikaitė L., Adomaitytė G. Profesinio orientavimo paslaugos profesinio mokymo įstaigoje: mokinių požiūris // *Socialinis ugdymas. Mokslo darbai*. 2009. Nr. 9 (20). P. 35–47.
226. Žadeikaitė L., Railienė A. Socialinio pedagogo veiklos galimybės profesinio informavimo sistemoje // *Socialinis ugdymas. Mokslo darbai*. 2008. Nr. 5 (16). P. 51–58.
227. Žemaitienė N., Jaruševičienė L. Moksleivių savižudybės: rizikos veiksniai ir pagalbos principai. Kaunas. 2000. P. 101.
228. Žukauskienė R. *Kriminalinio elgesio psichologija. Vadovėlis*. Vilnius. 2006. P. 537.
229. Žukauskienė R. *Raidos psichologija*. Vilnius. 2007. P. 364.
230. Žulauskienė L., Viršilas V. 14–16 metų paauglių, atliekančių alternatyvią laisvės atėmimui bausmę, požiūris į pataisos inspekcijos pareigūnų jiems teikiamą pagalbą // *Tiltai. Mokslo darbai*. 2011. T. 3 (56). P. 379–390.
231. Лебедева О. Е. *Дополнительное образование детей*. Москва: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2000.

Indrašienė V., Merfeldaitė O., Pivorienė J., Raudeliūnaitė R.

Va86

VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS ĮGYVENDINIMAS SOCIALIZACIJOS CENTRUOSE: SOCIOEDUKACINIS ASPEKTAS. Monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011. 178 p.

Bibliogr. 165–177 p.

ISBN 978-9955-19-383-8

Monografijos „Vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimas socializacijos centruose: socioedukacinis aspektas“ tikslas – teoriškai ir empiriškai pagrįsti vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimo socializacijos centruose patirtį socioedukaciniu aspektu. Monografijoje apžvelgtos nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastys ir jų raiškos tendencijos, išanalizuota nepilnamečių justicijos įgyvendinimo patirtis Lietuvoje ir Europoje, remiantis empirinio tyrimo rezultatais ištirti vaiko minimalios priežiūros įgyvendinimo ypatumai instituciniu ir savivaldos lygmeniu, ypatingas dėmesys skiriamas socioedukacinę pagalbą teikiančių specialistų požiūrio į taikomų vidutinės priežiūros priemonių efektyvumą ir pagalbos vaikui ir šeimai kokybę bei vaikų socializacijos centro ugdytinių požiūrio į pagalbą vaikui ir jo šeimai analizei. Monografijai būdingas tarpdalykinis požiūris: siejamos edukologijos, psichologijos, sociologijos, socialinio darbo, teisės ir kitų mokslų žinios. Monografija naudinga tų sričių studentams, mokslininkams, politikams, praktikams.

UDK 364-053.3(474.5)

Valdonė Indrašienė
Odeta Merfeldaitė
Jolanta Pivorienė
Rita Raudeliūnaitė

VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS ĮGYVENDINIMAS
SOCIALIZACIJOS CENTRUOSE: SOCIOEDUKACINIS ASPEKTAS

Monografija

Redagavo *Jurgita Karaba*
Viršelio dailininkė *Dovilė Petrauskienė*
Maketavo *Daiva Šepetauskaitė*

SL 585. 2011 12 27. 9,64 leidyb. apsk. l.
Tiražas 400 egz. Užsakymas 14 869
Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai ir atspausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius
Puslapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt